

Tartu Ülikool

Filosoofiateaduskond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Üldajaloo osakond

Triin Kurvits

Paul Mielberg – Tartu ülikooli ehitusõpetuse õppejõud ja arhitekt

Magistritöö

Juhendaja: vanemteadur Sirje Tamul

Tartu 2013

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Tartu Ülikool ja linnaruum 1802-1918	9
1. 1. Tartu ülikoolilinnana 17. sajandil.....	9
1. 2. Tartu linnaruum pärast Põhjasõda.....	12
1. 3. Johann Wilhelm Krause ajastu.....	14
2. Paul Mielbergi päritolu ja õpiaastad	24
2. 1. Paul Mielbergi päritolu ja lähisugulased.....	24
2. 2. Riia ja Peterburi roll eesti tehnikateadlaste ja arhitektide koolitamisel.....	28
2. 3. Paul Mielbergi õpingud ja loometegevuse Peterburis.....	31
3. Paul Mielberg ehitusõpetuse õppejõu ja ülikooli arhitektina	36
3. 1. Paul Mielberg õppejõuna.....	36
3. 1. 1. Keeleküsimus.....	37
3. 1. 2. Ehitusõpetuse dotsendina.....	38
3. 1. 3. Ehitusõpetuse kabineti juhatamine.....	43
3. 1. 4. Väliskomandeeringud.....	45
3. 2. Paul Mielberg Tartu ülikooli arhitektina.....	47
3. 2. 1. Arhitekti elukutse 1920.–1940. aastatel.....	47
3. 2. 2. Määrused ülikooli arhitektile hoonete projekteerimisel.....	48
4. Paul Mielbergi projektid Tartu ülikoolis	51
4. 1. Ülikooli üliõpilasmaja ümberehitus.....	51
4. 1. 1. E. von Nolckeni elamu.....	51
4. 1. 2. Üliõpilasmaja.....	52
4. 2. Ülikooli raamatukogu ümber- ja juurdeehitus.....	56
4. 2. 1. Friedrich Puksovi märgukiri.....	56
4. 2. 2. Paul Mielbergi projekt.....	57
4. 2. 3. Ehitusprotsess.....	59
4. 3. Ülikooli kehasvatuse instituudi võimla ehitus.....	61
4. 3. 1. Võimlemise populariseerumine.....	61
4. 3. 2. Konstantin Koniku märgukiri.....	62
4. 3. 3. Paul Mielbergi projekt.....	63
4. 3. 4. Ehitusprotsess.....	64

4. 4. Ülikooli silmahaiguste kliiniku ümberehitus.....	68
4. 4. 1. Ülikooli silmakliiniku asutamine.....	69
4. 4. 2. Kasvav ruumipuudus.....	70
4. 4. 3. Jaan Uudelti märgukiri.....	71
4. 4. 4. Paul Mielbergi projekt.....	73
4. 4. 5. Kõrva-nina-kurgukliiniku statsionaarse osakonna küsimus.....	76
4. 4. 6. Harald Sultsoni ettepanek.....	77
4. 4. 7. Etteheited Darmeri ehitusfirmale.....	79
4. 5. Ülikooli põllumajandusteaduskonna katsejaamade hooned.....	85
4. 5. 1. Katsejaamade laboratooriumide hoone.....	86
4. 5. 2. Põllumajandusteaduskonna ruumipuudus.....	87
4. 5. 3. Väikeloomakasvatuse katsejaama hoone.....	89
4. 6. Instituutide hoone ehitus.....	90
4. 6. 1. Farmaatsia ja keemia instituutide ruumiküsimus.....	91
4. 6. 2. Ülikooli peahoone esise väljaku laiendamise kava.....	94
4. 6. 3. Instituutide hoone asupaik.....	95
4. 6. 4. Instituutide hoone projekt.....	96
4. 6. 5. Esimese hooneosa ehitus.....	97
4. 6. 6. Teise hooneosa ehitus.....	101
4. 7. Maarjamõisa kliinikute kõrvalehitised.....	103
4. 8. Naistekliiniku auditooriumi ümberehitus.....	105
5. Paul Mielbergi projektid Tartu linnas.....	107
5. 1. Pauluse kiriku altarikuju aluse ning kooriseina projekt.....	111
5. 2. Villem Reimani mälestussamba aluse projekt.....	112
5. 3. Tartu langenud sõdurite mälestussamba aluse kavandid.....	114
5. 4. Tartu Tähtvere linnaosa planeerimiskavandid.....	118
5. 4. 1. Linnapiiride laienemine.....	118
5. 4. 2. Paul Mielbergi, Erich Jacoby ja Arnold Matteuse kavandid.....	121
5. 4. 3. Paul Mielbergi Tähtvere elamud.....	123
5. 5. Eesti omavalitsuse kindlustusseltsi „OMA“ Tartu hoone ümberehitus.....	124
Kokkuvõte.....	126
Lisad.....	128
Summary. Paul Mielberg – engineering professor and architect of Tartu University.....	135
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	137

Sissejuhatus

Tartu ülikooli ajaloolise hoonestuse puhul tavapärase rõhutada Johann Wilhelm Krause panust. Kuigi Krause on Toomemäe hooneteansambli ning iseäranis ülikooli peahoone projekteerimisega jätnud Tartu ja kogu Eesti arhitektuuriajalukku kustumatu jälje, ei tohi ülikooli ehitiste kajastamisel alahinnata teiste ülikooli arhitektide rolli.

Käesoleva magistritöö peamiseks eesmärgiks on 1920.–1930. aastatel Tartu ülikooli arhitekti ja õppejõuna tegutsenud Paul Eugen Mielbergi (1881–1942) elu ja loominguga kajastamine. Kuigi Paul Mielbergiga seotud ülikooli hoonete nimekiri on võrdlemisi pikk, pole tema kui äärmiselt maineka ning tööka arhitekti eluloost seni põhjalikumalt ülevaadet antud. Vaatamata sellele, et Paul Mielbergi ülikooli arhitektina tegutsemise periood hõlmas mitmete uute hoonete kõrval ka arvukalt juurde- ja ümberehitusi, ei tohiks seda asjaolu kirjutada keskpäraste võimete arvele. Pigem oli juurde- ja ümberehituste suur hulk tingitud tollastest ülikooli vajadustest. Lisaks õppeasutusele kavandatud hoonetele on Mielberg end andeka arhitektina tõestanud Tartu linnaruumi rajatud elamute projekteerimisega. Kuigi töös on peale Mielbergi ehitiste rajamisega seotud küsimuste puudutatud hoonete arhitektuurset plaani, ei pretendeeri antud magistritöö arhitektuuri- ega kunstiajaloolisele uurimusele. Tegemist on peatükiga Tartu ülikooli ajaloost, üldises plaanis linna ajaloo alase tööga. Uurimustöös on kasutatud prosopograafilist ja võrdlevat lähenemisviisi.

Töö jaguneb suures plaanis viieks peatükiks. Esimeses neist on antud üldistav pilt Tartu ülikooli hoonestuse arengust Paul Mielbergile eelnenud perioodil. Alustatakse Rootsi-aegse ülikooli arengu võtmeküsimuste lahkamisega. Seejärel leiab kajastamist Põhjasõja sündmustest ja 1775. aasta suurtulekahjust laastatud Tartu linnaruumi hoonestuse järk-järguline taastamine ning klassitsistliku üldmulje kujundamine Kivisilla ja raekoja hoone näitel. Ajaloolise ülevaate peatükis on tähelepanu pööratud Krause projekteeritud ülikooliansambli, keskendudes ehitistele, mis hiljem olid seotud Paul Mielbergi loominguga. Ülevaatlikult on puudutatud 19. sajandi teisel poolel Tartus tegutsenud ehitusmeistreid ning üldiseid arenguid linna ehitustegevuses.

Järgnevas peatükis on vaatluse all Paul Mielbergi õpingud ja loometegevus Peterburis. Sellele eelnevalt on peetud vajalikuks tutvustada Pauli lähisugulasi, kes on jätnud jälje Eesti teadusloo lehekülgedele. Paul Mielbergi Peterburi aastate sissejuhatusena on käsitletud tema varasemaid õpinguid Riia Polütehnilises Instituudis. Samas püütakse analüüsida võõrsil

tehnilise hariduse ning arhitektikutse omandamise raskusi. Paul Mielbergi Peterburi Kunstiakadeemia õpinguaastate juures on erilist tähelepanu pööratud kokkupuudetele tollaste Peterburi tipparhitektidega ning nende mõjule Mielbergi loomingulisele arengule.

Tartu ülikooli õppejõuna ning ülikooli arhitektina töötamist käsitlev peatükk hõlmab Mielbergi tööd ehitusõpetuse dotsendi ning ehitusõpetuse kabineti juhatajana ja tema panust ehitusalase õppe arengusse Tartu ülikoolis. Peale selle leiavad käsitlemist Mielbergi mitmed väliskomandeeringud. Peatüki teises osas on üldistavalt vaadeldud 1920. aastatel ülikooli arhitekti tööprotsessi puudutanud määruseid. Näitena tuuakse välja 1925. aasta ülikooli hoonete remontide ja väiksemate ümberehituste korraldamise eeskirjad.

Põhitähelepanu on antud magistritöös suunatud Paul Mielbergi ülikooli ehitistele. Siin leiavad käsitlemist üliõpilasmaja ümberehituse, ülikooli raamatukogu juurde- ja ümberehituse, kehakasvatuse instituudi võimla rajamise, silmakliiniku ümberehituse, Raadimõisa katsejaamade hoonete projekteerimise, instituutide hoone püstitamise, Maarjamõisa kliiniku kõrvalhoonete ning ülikooli naistekliiniku auditoriumi ehitamisega seotud küsimused. Ülikool tellis Paul Mielbergilt näiteks ka loomaarstiteaduskonna haavakliiniku hoone projekti, mis aga teadmata põhjustel ei läinud käiku. Seetõttu selles magistritöös seda lähemalt ei vaadelda.

Tartu linnas projekteeritud ehitiste loetelus on tutvustamist alustatud Pauluse kiriku altarikuju aluse ning kooriseina projektist, Villem Reimani mälestussamba aluse kavandamisest ning Mielbergi projektist Vabadussõjas langenud sõdurite monumendi aluse jaoks. Samuti vaadeldakse töös Tähtvere linnaosa planeerimiskavandeid koos Tähtverre projekteeritud majadega ning kindlustusseltsi „OMA“ hoone ümberehitust.

Tartu ülikooli ajaloo ülevaate kirjutamisel olid suureks abiks Helmut Piirimäe käsitlused.¹ Johann Wilhelm Krause loominguga kohta kirjapandud materjal pärineb peaaugaltalt Juhan Maiste koostatud ja toimetatud Krause-teemalistest kataloogidest.² Tartu 19. sajandi alguse ülikooli-hoonestustest andis hea pildi iseäranis „Johann Wilhelm Krause 1757–1828. Kataloog 3. Linnaehitajana Tartus.“³ Antud peatüki loomisel olid samuti abiks eelmise sajandi 80.–90. aastatel ilmunud teosed Tartu vanematest ehitistest⁴, Tartu raekojust⁵, Kivisillast⁶.

---

¹ Helmut Piirimäe. Tartu ülikooli ajalugu I, 1632-1798. Tallinn, 1982; Helmut Piirimäe. Ülikoolilinn Pärnu. Tartu, 1999.

² Juhan Maiste. Johann Wilhelm Krause 1757-1828. Kataloog 1. Kunstnikust arhitektiks. Tallinn, 1999; Juhan Maiste. Johann Wilhelm Krause 1757-1828. Kataloog 2. Arhitektina Liivimaal. Tallinn, 1999.

³ Juhan Maiste. Johann Wilhelm Krause 1757-1828. Kataloog 3. Linnaehitajana Tartus. Tartu, 2011.

⁴ Niina Raid. Tartu vanemaid ehitisi. Tallinn, 1981.

⁵ Helmi Üprus. Tartu raekoda. Tallinn, 1984.

⁶ Valter Haamer; Rudolf Pangsepp. Tartu Kivisild. Dorpater Steinbrücke 1784-1941. Tartu, 1997.

Värske pildi Tartu linnast 19. sajandil pakub Lea Leppik⁷. Konkreetselt Tartu arhitektuuriajaloo seotud uurimustest tuleb mainida Mart Siilivase uurimust Tartu arhitektuurist 1830.–1918. aastatel⁸. Oluliseks allikaks on kindlasti kunagise kunstiajaloo professori Voldemar Vaga käsitlus ülikooli arhitektidest⁹. Arhiivimaterjalidest pakkusid 19. sajandi Tartu ülikooli hoonete ja ehitusmeistrite kohta huvitavat infot Voldemar Vaga poolt kirja pandud märkmed.¹⁰

Arhitekt Paul Mielbergi perekonda ja tema loometööd puudutavad allikad asuvad peamiselt Eesti Ajalooarhiivis. Tema isa Johann Mielbergi kohta leidis arhiivis isikutoimik kahes osas. Esimene neist hõlmab materjali Johanni ülikooliõpingute kohta.¹¹ Teine annab pildi füüsika kandidaadikraadi omandamisest.¹² Johanni seotuse kohta Eesti Üliõpilaste Seltsi tegevusega leidis informatsiooni raamatus „Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu“.¹³ Tema elu on puudutatud ka teoses „Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inim põlve vältel“.¹⁴ Kõige põhjalikum materjali Johann Mielbergi elu ja tegevuse kohta pakkus Oskar Kruusi kirjutatud artikkel „Pahuverest Pavlovski observatooriumi direktoriks“. Kruus on muuhulgas tähelepanu pööranud Johann Mielbergi rollile Eesti teadusajaloos ning tema panusele Tbilisi observatooriumi loomisel.¹⁵

Mõnevõrra vähem materjali leidis Eesti Ajalooarhiivis Johann Mielbergi venna Georg Mielbergi kohta. Kaks arhiivis asuvat toimikut pakuvad teavet Georgi filoloogiaõpingutest Tartu ülikoolis.¹⁶ Kuna Georg Mielberg kuulus Eesti Üliõpilaste Seltsi tegevliikmete hulka, leidub ajalooarhiivis EÜS-i fondis tema kohta vastav toimik, mis peale EÜS-iga seotud info sisaldab andmeid Georgi ülikooliõpingutele eelnenud haridustee kohta.¹⁷ Georg Mielbergi kuulumine keskkooliõpilaste ühingusse „Eesti Kaim“ on ära märgitud Johan Kõpu „Eesti

---

⁷ Lea Leppik. Kalefaktoripojast professoriks. Tartu ülikooli teenistujate sotsiaalne mobiilsus 1802-1918. Tartu, 2011.

⁸ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Historitsism ja juugend. Tartu, 2006.

⁹ Voldemar Vaga. Tartu ülikooli arhitektid. Tartu, 1928.

¹⁰ Voldemar Vaga. Väljakirjutused ja märkmed ülikooli hoonete ehituse ja arhitektide kohta. EAA, f. 5358, n. 1, s. 48

¹¹ Johann Mielberg. EAA, f. 402, n. 2, s. 16816.

¹² Johann Mielberg. EAA, f. 402, n. 2, s. 16817; vt ka Eesti biograafiline andmebaas ISIK - <http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=2278>.

¹³ Johan Kõpp. Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu. 1, 1870-1905. Tartu, 1995.

¹⁴ Heinrich Rosenthal. Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inim põlve vältel: mälestusi aastatest 1869-1900. Tallinn, 2010

¹⁵ Tee Kommunismile, 28. veebruar, 1980.

¹⁶ Acta des Conseils der Kaiserlichen Universität zu Dorpat betreffend Georg Mielberg. EAA, f. 402, n. 2, s. 16814; Georg Mielberg. EAA, f. 402, n. 2, s. 16815.

¹⁷ Eesti Üliõpilaste Selts. Mielberg, Georg. EAA, f. 1767, n. 1, s. 1178.

Üliõpilaste Seltsi ajaloos¹⁸. Paraku ei valgusta ajalooarhiivis leiduv materjal Georgi üliõpilasaastatele järgnenud elukäiku.

Paul Mielbergi venna, Jegor-Nikolai kohta leidub teavet samuti tema üliõpilastoimikus, kus peale Tartu ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna füüsikaõpingute kajastatakse lühidalt varasemaid õpinguid Thbilisi gümnaasiumis ja Peterburi ülikoolis.¹⁹ Jegori kokkupuuteid Tartu tähetorni ajalooa on lühidalt puudutatud Tartu Tähetorni Kalendris. Samas on ära toodud kokkuvõtte Jegori artiklist raskustungi perioodilise muutumise teemal („Über periodische Veränderungen der Schwerkraft“).²⁰

Paul Mielbergi Thbilisis veedetud aastate kohta saab ülevaatlikke andmeid Eesti kunsti ja arhitektuuri biograafilisest leksikonist, kus on muuhulgas ära mainitud tema õpingud Riia Polütehnilise Instituudi masinate ehituse osakonnas. Leksikonis on välja toodud ka faktid Pauli Peterburi õpingute kohta ning seos Tartu ülikooli õppetegevusega. Lisaks on esitatud Paul Mielbergi olulisemad projektid Tartu linnas ja ülikoolis.²¹ Pauli Peterburi Kunstiakadeemia arhitektuuriõpingute ja sidemete kohta sealsete kuulsate tipparhitektidega pakub infot Paul Mielbergi isikutoimik.²² Siiski on selles piirdutud vaid üksikute faktide väljatoomisega. Eesti päritolu arhitektide õppimisest Peterburi kõrgkoolides on kirjutatud Raimo Pullati teoses „Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917“.²³

Paul Mielbergi isikutoimikus sisalduv kirjavahetus ning muu materjal hõlmab peamiselt tema Tartu ülikooli ehitusõpetuse õppejõu aastaid. Toimikus leidub põhjalikku informatsiooni ehitusõpetuse dotsendiks ja ülikooli arhitektiks valimise kohta, samuti arhitekti teaduslähete, ehitusõpetuse kabineti loomise ning ülikooli arhitekti tööprotsessi puudutava määrustiku teemal. Lisaks on isikutoimikus ära toodud Paul Mielbergi tööde loetelu.²⁴ Tegevusest ülikooli õppejõuna annavad hea pildi Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli iga-aastased ettelugemiste kavad.²⁵ Ehitusõpetuse dotsendi tööaastatel üles kerkinud tehnilise hariduse korraldamise küsimusi kajastati ajalehes „Postimees“.

Paul Mielbergi poolt Tartu ülikooli tarvis projekteeritud hoonete kohta leidub põhjalikku informatsiooni peamiselt Tartu ülikooli fondis 2100. Praktiliselt kõigi magistritöös välja toodud projektide kohta on arhiivis vastav toimik olemas. Erandiks oli siinkohal instituutide hoone

¹⁸ Johan Kõpp. Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu. 1, 1870-1905. Tartu, 1995.

¹⁹ Mielberg, Jegor-Nikolai. EAA, f. 2100, n. 1, s. 9238.

²⁰ Tartu Tähetorni Kalender - <http://www.aai.ee/muuseum/Kalender/HTML/index.html?jegormielberg.htm>.

²¹ Mart-Ivo Eller. Eesti kunsti ja arhitektuuri biograafiline leksikon. Tallinn, 1996.

²² Mielberg, Paul. EAA, f. 2100, n. 2, s. 653.

²³ Raimo Pullat. Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917. Tallinn, 2004.

²⁴ Mielberg, Paul. EAA, f. 2100, n. 2, s. 653.

²⁵ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922-1939. Tartu, 1922-1939.

ehitust puudutav materjal. Seetõttu on selle hoonega seotud teave hangitud „Postimehe“ vahendusel. „Postimehe“ artiklites leidis laialdaselt materjali ka teiste Mielbergi ehitiste kohta ning üleüldist teavet selle perioodi Tartu ehitustegevuse teemal. Taustinformaatsiooni ülikooli hoonestu kohta pakuvad teadusajaloolised kirjutised, nagu näiteks ülevaade Tartu Ülikooli Kliinikumi ajaloo²⁶, ülikooli põllumajanduslikest katsejaamadest²⁷ ning farmaatsia õpetamisest Tartu ülikoolis²⁸.

Tartu linnaruumi kavandatud ehitise kajastamisel lähtuti suures osas „Postimehe“ artiklitest. Huvitavat teavet pakkusid samuti Oleg Kotšenovski uurimused.²⁹

Tartu ülikool oli ruumidega piisavalt varustatud. Enam-vähem pidevalt tehti ehitustöid ning olemasolevad hooned suudeti korras hoida.³⁰ Tähelepanuväärne osa sellest tööst kuulus Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli arhitekt Paul Mielbergile.

---

²⁶ Anne Velliste; Kristi Tael. Tartu Ülikooli Kliinikum 200. Tartu, 2004.

²⁷ Tartu Ülikooli põllumajanduslikud katsejaamad. Tartu, 1932.

²⁸ Toivo Hinrikus; Ain Raal; Hain Tankler. Farmaatsia Tartu ülikoolis läbi aegade. Tartu, 2005.

²⁹ Oleg Kotšenovski. Linnaehitus ja arhitektuur. Tallinn, 1990; Oleg Kotšenovski. Linnaehitus ja arhitektuur. Tallinn, 1991.

³⁰ Universitas Tartuensis 1632-2007. Toimetajad Toomas Hiio ja professor Helmut Piirimäe. Tartu, 2007. Lk. 306.

1. Tartu ülikool ja linnaruum 1802–1918

1. 1. Tartu ülikoolilinnana 17. sajandil

Kuigi reaalne algatus ülikooli rajamiseks tehti alles Rootsi ajal, andis Poola võim selleks olulise panuse Tartu jesuiitide gümnaasiumi loomise näol, mida on peetud Rootsi-aegse Tartu ülikooli kaudseks eelkäijaks.³¹ Kuningas Stefan Bathory plaan rajada jesuiitide kolleegiumid Riiga, Narva ning Tartusse oli teada juba enne 1582. aastat.³² 1583. aastal asutatigi Tartusse gümnaasium koos selle juurde kuulunud tõlkide seminariga. Kuigi jesuiitide tegevus Tartus jäi Poola-Rootsi sõdade tõttu suhteliselt lühiajaliseks, on tagantjärele kõrgelt hinnatud nende panust nii gümnaasiumihariduse tähtsustamise kui eesti keele esiletõstmise osas.³³ Isegi kui jesuiidid saavutasid koolitöös vähe nähtavaid tulemusi, oli nende tegevus kõrgema õpetuse jagamisel eelkäijaks 1630. aastal Tartus asutatud rootsi gümnaasiumile, mis 1632. aastal kujundati ümber ülikooliks. Nad rajasid teed Tartule ülikoolilinnana.³⁴

Tartu ülikooli pidulikul avamisel 15. oktoobril 1632 peetud kõnes rõhutas ülikooli tegelik käivitaja Liivimaa kindralkuberner Johan Skytte, et ülikooli teaduskondade ukсед avatakse nii rikastele kui vaestele, nii sakslastele kui mittedakslastele, ülikool on igasuguste teadmiste avatud foorum.³⁵

Esimestel tegutsemisaastatel kujunes oluliseks küsimuseks õppeasutusele vajalike ja sobilike ruumide olemasolu. Esialgu töötas ülikool 1630. aastal asutatud gümnaasiumile kuulunud ruumides, mis samuti olid olnud Poola-aegse gümnaasiumi asupaigaks. Kuigi täpset hoone asupaika pole tänavate ümberplaneerimise tõttu võimalik kindlaks määrata, on oletatud, et see asus Maarja kiriku läheduses Toomemäe jalamil. Arhitektuuriliselt oli tegu lihtsailmelise kahekorruselise kivimajaga, mille esimene korrus oli hõivatud triviaalkooli poolt. Hoone teisel korrusel paiknesid kitsastes oludes neli ülikooli ruumi: kaks auditooriumi, raamatute tuba ning ruum konsistooriumi koosolekute jaoks. Lisaks asjaolule, et *Academia Gustaviana* le mõeldud ruumide arv oli ilmselgelt ebapiisav, tuleb rõhutada, et hoone ise oli ehituslikult halvas

---

³¹ Vello Helk. Jesuiidid Tartus 1583-1625. Vastureformatsiooni eelpost Põhja-Euroopas. Tartu, 2003. Lk. 88-89; lk. 191.

³² Piirimäe. Tartu ülikooli ajalugu I. Lk. 26.

³³ Helk. Jesuiidid Tartus. Lk. 202.

³⁴ Samas. Lk. 204.

³⁵ Tartu ülikooli ajaloo allikaid, I. *Academia Gustaviana*, a) Ürikuid ja dokumente. Tartu ülikooli ülesandel koostanud ja sissejuhatusega varustanud Juhan Vasar. Dokument 11. Tartu, 1932. Lk. 21-24.

seisukorras.³⁶ Mõningast leevendust ruumikitsikusele pakkus ülikooli otsus üürida 1638. aastal raamatukogu, arhiivi ja trükikoja tarvis Hermann Raverdingile kuulunud hoone. Samas polnud Maarja kiriku juures asunud maja lagunemisele võimalik enam pikemalt läbi sõrmede vaadata. Kuna ülikooli rahaline seisund polnud algaastatel kiita, peeti vana hoone remontimisest taskukohasemaks hoopis Jaani kiriku vastas asuva maja renoveerimist. Hoone oli varem kuulunud Laiuse mõisnik Andreas Orzechowskyle. Ehitustööd said alguse 1640. aastal ning jõudsid suures osas lõpule kahe aasta möödudes. Remondi ajal oli ülikool sunnitud õppetööd läbi viima Maarja kiriku kooriosas. Uude hoonesse oli võimalik mahutada tunduvalt rohkem ruume: kolm auditooriumi, raamatukoguruum, koosolekute ruum, pedellide eluruumid, suur hall ning kartser.³⁷ Sellega suudeti ajutiselt leevendada ülikoolile esimestel tegevusaastatel probleeme valmistanud ruumipuuduse küsimust.

1656. aastal Rootsi ja Venemaa vahel puhkenud sõjast ei jäänud puutumata ka Tartu linn. Enamik ülikooli professoreid ning üliõpilasi oli sunnitud Tallinnasse põgenema. Mitmed neist nägid selles lootust ülikool Tallinnasse üle tuua. Selline teise linna kolimise võimalus oli ära märgitud juba asutamisürikus³⁸ ning oli enne 1656. aastat päevakorras olnud näiteks 1634.–1635. aastal.³⁹ Kuigi Tallinnal olid olemas vajalikud tingimused ülikoolilinnaks kujunemisel, osutus takistuseks linnavalitsejate vastuseis ning hirm, et ülikooli olemasolu võib kahandada kohaliku gümnaasiumi tähtsust. Nii suutiski ülikool Tallinnas läbi raskuste vastu pidada vaid 1665. aastani. Vahepeal, pärast seda, kui Tartu 1661. aastal Kärde rahuga taas rootslaste kätte läks, oli üles kerkinud mõte ülikool Tartus uuesti avada. Seda toetas esialgu ka Rootsi riigivõim. Samas võeti ülikooli võimaliku asupaigana kaalumisele ka Pärnu, mille kasuks rääkis sadamalinna staatus ja parem ühendustee Rootsiiga. Tartus olid ülikooli hooned 22. mai 1667. aasta tulekahju järel sisuliselt varisemise äärel. Lisaks oli linn kaubateede ümberpaiknemise ning Narva esiletõusu tõttu minetamas oma majanduslikku tähtsust. Kõigele vaatamata otsustas Karl XI 1688. aastal ülikooli – nüüdsest *Academia Gustavo-Carolina* nimetuse all – asukohana säilitada Tartu linna.⁴⁰ Kuninga käsk avada Tartus ülikool saabus 13. märtsil 1688. aastal. 28. jaanuaril 1689 kinnitati *Academia Gustavo-Carolina* põhikiri. Ülikool avati 18. augustil, Maapäeva lõppresolutsioon ülikooli taasavamisest Tartus loeti ette 28.

---

³⁶ Piirimäe. Tartu ülikooli ajalugu I. Lk. 46-47.

³⁷ Samas. Lk. 47-48; Karl Inno. Tartu University in Estonia during the Swedish rule (1632-1710). Stockholm, 1972. Lk. 49-50.

³⁸ Diploma fundationis Academiae sive Universitatis Dorpatensis: Gründungsurkunde der Universität Dorpat = Stiftelsurkund för Dorpats Universitet. Compiled by Raik-Hiio Mikelsaar. Tartu, 2005.

³⁹ Piirimäe. Tartu ülikooli ajalugu I. Lk. 67-68.

⁴⁰ Samas. Lk. 72-73; Inno. Tartu University. Lk. 51.

augustil 1690. Tõsiste majanduslike probleemide tõttu tuli loobuda soovist ülikooli juurde luua niinimetatud anatoomiamaja, botaanikaaed, tähetorn ning kliinik.⁴¹

1699. aasta augustis asus *Academia Gustavo-Carolina* sõjaohu kartuses ümber sadamalinna Pärnusse. Ülikooli nimetamist Pärnu ülikooliks, *Academia Pernoviensis*, kinnitab 1700. aastal kehtima hakanud ülikooli suur pitsat.⁴² Seega Liivimaa ülikoolina oli tema järjepidevus tagatud. Samas ei saanud ülikooli areng ka Pärnus sujuvalt edasi kesta. Hoone, kuhu ülikool kolis, ei võimaldanud ruumikitsikuse tõttu õppetööd kvaliteetselt läbi viia. Linnas polnud piisavalt kortereid professorite ja üliõpilaste tarvis.⁴³ Äsja puhkenud Põhjasõda hakkas ka Pärnut ohustama.⁴⁴ 1710. aasta suvel katkes Pärnus tegutsenud *Academia Pernoviensis* töö. Koos garnisoni riisemetega lahkusid Pärnu linnast ülikooli jurisdiktsiooni alla kuulunud inimesed. Kuna Pärnu võideti tormijooksuta, siis ei olnud ülikooli sulgemiseks enam põhjust, tegelikult oli ülikool *in corpore* lahkunud.⁴⁵ Vene vägede kohapealne juhataja feldmarssal krahv Boriss Šeremetjev oli nõustunud ülikooli säilitamisega juhul, kui (Pärnu) professorid ja üliõpilased ei avalda Vene vägedele vastupanu. Et tagada tegevuse jätkumine, kirjutati Liivimaa rüütel- ja maiskonna alistumisakti klausel ülikooli kohta.

Ülikooliidee realiseerimiseks Läänemereprovintsidest toimus võitlus kogu 18. sajandi kestel kahel rindel: nii rüütelkonnad kui vanad ülikoolilinnad nõutasid ülikooli taasavamist – 1760. aastatel püüdsid nii Tartu kui Pärnu linn ülikooliga seotud temaatikat päevakorda tuua. Tartu linnavõimud tõid esile mitmeid kaalukad eelised Pärnu ees, nagu soodsam asupaik ning asjaolu, et ülikool oli algselt asutatud just Tartus, mitte Pärnus. Liivimaal asuva ülikooli taastamist pidas vajalikuks ka August Wilhelm Hupel, kes „Liivi- ja Eestimaa publikule“ mõeldud lendkirjas väljendas muret Liivimaal valitsenud haritud koduõpetajate, ametnike ning vaimulike puuduse üle.⁴⁶

---

⁴¹ Piirimäe. Tartu ülikooli ajalugu I. Lk. 84-85.

⁴² Inno. Tartu University. Lk. 54.

⁴³ Piirimäe. Ülikoolilinn Pärnu. Lk. 92-96.

⁴⁴ Samas. Lk. 113-116.

⁴⁵ Samas.

⁴⁶ Piirimäe. Ülikoolilinn Pärnu. Lk. 115. Eelnenud katsetest on üksikasjaliselt valgustanud Mati Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710-1783). Tartu, 2000. Lk. 224-226; Eerik Selli. Tartu ülikooli taasavamise katsetest XVIII sajandil. Tartu Riiklik Ülikool, nr 29, 10. september 1976.

1. 2. Tartu linnaruum pärast Põhjasõda

Põhjasõja tulemusel oli Tartu linn praktiliselt maatas tehtud. Plaanipärase hävitustöö käigus purustati linnamüür, Maarja ning Jaani kirikud ning enamus kivihoonetest. Seetõttu on tänapäeval raske ette kujutada Tartu keskaegse hoonestuse täielikku ilmet.⁴⁷ Lisaks purustustele küüditati Peeter I käsul 1708. aastal suur osa linna sakslastest elanikkonnast Sise-Venemaale.⁴⁸ Kõige tipuks tabas Tartut pea sama suur häving 1775. aasta 25. juuni suurtulekahju ajal. Kuna 18. sajandi teisel poolel lubati Vene keisririigi piires kivist hooneid püstitada vaid pealinna Peterburi, oli Põhjasõja järgsete ülesehitustööde käigus rajatud enamik uusi Tartu hooneid armetud õlgkatusega puumajad. Samuti ei nõutud tollal veel konkreetsemate tuleohutusnõuete järgimist. Selle tulemusel laastas tulekahju linna juba 1763. aastal, mil hävis märkimisväärne osa südalinna ehitistest. Paraku ei jäänud põlengud sellise ehitusviisi juures kordumata ning 1775. aasta katastroofi tagajärjed olid veelgi laialdasemad. Tuli, mis arvatakse olevat alguse saanud Jaani kiriku lähedusest, levis tugeva tuule tingimustes takistuseta kesklinnas ning Ülejõe piirkonnas, muutes varemeteks üle poole linna majadest.⁴⁹

Tartu hoonestuse seisukohast oli siiski positiivne, et 1775. aasta tulekahjule järgnes aktiivne ülesehitustöö. See oli suuresti ajendatud Venemaa valitsejate isiklikust huvist ning arusaamisest, et kogu riigi maine tõstmise seisukohast oli vajalik lisaks Peterburile esindusliku ilme saavutamine ka Läänemere-äärsete provintside linnade puhul. Kuna Riia ja Narva olid selleks ajaks juba oma väljapaistva arhitektuurse linnapildi osas üldtuntud, ei saanud pikemalt viivitada ka Põhjasõjast ning tulekahjudest räsitud Tartu hoonestuse korrapärase taastamisega. Seepärast on mõistetav, miks just pärast 1775. aasta tulekahju olid riigipoolsed toetused Tartu ehitustegevusse märksa suuremad kui tavapäraselt.⁵⁰ Kiire taastamistöö organiseerimiseks kehtestati Tartus uued ehituseeskirjad ja koostati reeglipärase tänavatevõrguga renessansiaegset ideaallinna meenutav linnaplaan.⁵¹ Suure osa kesklinna hoonestuse hävimine 1775. aasta tulekahjus võimaldas tänavate korrastamisi ja õgvendamisi hõlpsamini läbi viia⁵². Loodi ka ülesehituskollegium ning koguti vajaminevaid rahasummasid annetuste teel. Esimene sellekohane annetus (500 rubla) saadi kindralkuberner George von Browne`ilt endalt.

⁴⁷ Hillar Palamets. *Lugusid toonasest Tartust*. Tartu, 2003. Lk. 62.

⁴⁸ Valter Haamer; Rudolf Pangsepp. *Tartu Kivisild. Dorpater Steinbrücke 1784-1941*. Tartu, 1997. Lk. 5. ; Mariann Rammo. *Häving kui võimalus. Põhjasõja mõju Tartu linnaruumi arenguloole ja identiteedile*.-Tartu ajaloo küsimusi XXXIX. Tartu, 2011. Lk. 154.

⁴⁹ Palamets. *Lugusid toonasest Tartust*. Lk. 62. ; Rammo. *Häving kui võimalus*. Lk. 157.

⁵⁰ Haamer; Pangsepp. *Tartu Kivisild*. Lk. 6.

⁵¹ Maiste. *Johann Wilhelm Krause*, 3. Lk. 21.

⁵² Samas. Lk. 15.

Arvestatava panuse linna taastamise tegi keisrinna Katariina II, kes võimaldas tööde läbiviimiseks 100 000 rubla 20-aastase protsendita laenuna ning lisasummana veel 12 000 – 15 000 rubla uue kivist silla rajamiseks. Viimasest pidi saama Katariina II sümboolne kingitus Tartu linnale.⁵³ Kuna 1775. aasta katastroof oli teravalt osutanud puudujääkidele tuleohutuse vallas, on arusaadav, miks äsja moodustatud ülesehituskolleegiumi üheks olulisemaks ülesandeks sai tuleohutuse tagamisele keskendunud 1776. aasta ehitismäärustiku väljatöötamine. Sellega keelati linna territooriumile igasuguste puust majade, kõrvalhoonete, kuuride ning aedade püstitamine. Uus määrustik nägi ette ka õlgkatuste asendamist kivist katustega. Eeslinnade puhul nii rangeid eeskirju sealse elanikkonna suhtelise vaesuse tõttu – puust hoonete rajamine oli kiviellamutest kordades odavam – kehtestada ei saanud. Siiski pidid uue nõudena kõik eeslinnadesse ehitatavad puithooned olema varustatud korstnaga.⁵⁴

Kuigi uue Kivisilla rajamiseks olid vajalikud rahasummad üldjoontes olemas, põhjustas vaidlusi silla asukoht. Esialgu kaaluti Laia tänava jõepoolset otsa, mille kasuks rääkis see, et seal oli juba varasemalt sild paiknenud. Kuna aga uue plaanitava raehoone osas jõuti otsusele püstitada see samale kohale kus varasemad (Suurturul), peeti klassitsistlikus stiilis hoonestuse tervikilme saavutamise seisukohast otstarbekaks uus sild ehitada samuti Suurturule, platsi jõepoolsesse ossa. Esialgsed silla projektid valmisid Tartu ehitusmeister Johann Heinrich Bartholomäus Waltheri, insenerikomando arhitekt J. Carl Siegfriedeni ning müürseppmeistri Johann Zaklowsky poolt. Valituks osutus J. Zaklowsky kavand, milles tooniandvateks elementideks olid kaks triumfikaari meenutavat kiviseina.⁵⁵ Kuigi silla püstitamise protsessis tuli ette mitmeid ootamatusi, jõuti 1784. aastal ehitustöödega siiski lõpule.⁵⁶

Lisaks Kivisillale kerkis sel perioodil (ehitati aastatel 1782–1789) Suurturule teinegi Tartu sümboliks kujunenud ehitis – uus raekoja hoone. Raekoda oli juba keskajal olnud linna olulisim haldushoone, mistõttu pidi selle arhitektuuriline ilme vastama esinduslikkuse nõudele. Esimese raehoone olemasolu on teada juba 13. sajandist, ent täpsemad andmed selle väljanägemise kohta puuduvad. Teatakse vaid, et see asus enam-vähem samas kohas kus hilisemad ning et hoone sai tugevalt kannatada nii 1601. aasta kui ka 1660. aasta tulekahjus. Viimane neist oli nii laastav, et raekojust ei jäänud peale varemete midagi järele. Rootsi ajal, täpsemalt 1688. aastal, alustati Paul von Esseni projekti alusel⁵⁷ uue raehoone ehitust. Paraku põletati see 1708. aastal sihiliku hävitamise korras maha. Lühikest aega pärast seda püsis antud

---

⁵³ Haamer; Pangsepp. Tartu Kivisild. Lk. 9.

⁵⁴ Samas. ; Rammo. Häving kui võimalus. Lk. 157.

⁵⁵ Haamer; Pangsepp. Tartu Kivisild. Lk. 15.

⁵⁶ Samas. Lk. 23-24.

⁵⁷ Raid. Tartu vanemaid ehitisi. Lk. 23.

kohas niinimetatud hädaraekoda, kuid seegi hävis põlengu tagajärjel. Nii sai 1775. aasta suurtulekahjule järgnenud ülesehitustöö üheks olulisimaks tingimuseks uue raehoone püstitamine. Hoone projekti valmistas J. H. B. Walther. Eeskujuks võttis ta Madalmaade varaklassitsistlikud esindushooned.⁵⁸ Siiski ei järgitud Tartu raehoone puhul klassitsistlikke stiilinõudeid ülemäära rangelt, kui arvesse võtta 1784. aastal ehitatud üldisest stiilist mõnevõrra eristuvat barokset torni. Hoone avati pidulikult 9. oktoobril 1786. aastal, kuigi täielikult valmis see kolm aastat hiljem. On teada, et lisaks rae ruumidele, mis asusid kahel ülemisel korrusel, ning kaunile saalile kolmandal korrusel paiknesid hoones kohtuoad ningürgermeistri vastuvõturuum teisel korrusel, vangla keldrikorrusel ning vaekoda esimese korruse parempoolses tiivas.⁵⁹ Uus raekoda etendas varaklassitsistliku välisilme tõttu olulist rolli Tartu klassitsistliku väljanägemise loomises.⁶⁰ Selles oli oma osa ka asjaolul, et J. H. B. Walther oli tõenäoliselt üks andekamaid ja mitmekülgsemaid tollaseid Tartu ehitusmeistreid, kes peale raekoja on siia projekteerinud mitmed esinduslikud linnamajad.⁶¹

1. 3. Johann Wilhelm Krause ajastu

Tartu oli 18. sajandi lõpul väike Liivimaa provintsilinnake, mis asus küll oluliste teede ristumiskohas, kuid ei paistnud veel silma tööstusliku ega kultuurilise arengu poolest.⁶² Tartu sai 1802. aastal taas ülikoolilinnaks. Linn lootis ülikooli kaasabil taastada oma identiteeti halduskeskusena. Ent Tartus avatud Läänemereprovintside ülikoolil oli linnale pakkuda teistsugune arengutee. Tartust kujunes tänu ülikoolile avatud, rahvusvaheline hariduskeskus.⁶³

Samas ei tohiks siinkohal unustada, et enne peahoone püstitamist paiknesid ülikooli ehitised kaootiliselt linna territooriumil laiali. Õigupoolest polnudki ülikoolil esialgu oma hoonestut. Asutamisahtiga olid õppeasutusele eraldatud maa-alad Toomemäel⁶⁴ ja Maarja kiriku krundil, kuid teadupärast puudusid neil tollal ülikoolile sobilikud hooned. Seepärast oli kõrgkool sunnitud oma tööd alustama linnakodanikelt üüritud majades ning õppejõudude erakorterites. Esimeseks taasavatava ülikooli kuratooriumi koosolekute läbiviimiseks mõeldud hooneks sai 1800. aasta juulis üüritud kreisisekretär C. L. Schultzi elamu Lai tn 30. Hoone

⁵⁸ Üprus. Tartu raekoda. Lk. 7.

⁵⁹ Toomas Karjahärm. Vana Tartu ehitised ja inimesed. Tallinn, 2007. Lk. 23.

⁶⁰ Palamets. Lugusid toonasest Tartust. Lk. 66-67.

⁶¹ Üprus. Tartu raekoda. Lk. 22-26.

⁶² Leppik. Kalefaktoripojast professoriks. Lk. 60-66.

⁶³ Rammo. Häving kui võimalus. Lk. 160-161.

⁶⁴ Karl Siilivask. Tartu ülikooli ajalugu II, 1798-1918. Tallinn, 1982. Lk. 34.

alumisele korrusele mahutati raamatukogu tarvis muretsetud teosed. Ent kuna kuratoorium peatselt Jelgavasse ümber asus, ei peetud vajalikuks üürilepingu pikendamist. Siiski jäi osa hoonest mõnda aega professor Georg Friedrich Parroti kasutada, kes seal aeg-ajalt eraviisiliselt tudengitele populaarsest mehaanikast luges. Taaskord läks kuratooriumi istungiteks ruume tarvis 1802. aastal. Kuigi esialgu selleks vajalikku hoonet ei leitud, lahenes probleem hetkel, mil Ulila mõisnikust maamarssal parun von Ungern-Sternberg andis oma maja Rüütli tänava ja Suurturu nurgal ülikooli kasutada. Hiljem osteti hoone oksjonil 21 100 rubla eest kooli pärisomandiks.⁶⁵ Seega oli tegemist esimese ülikooli päris oma hoonega,⁶⁶ mis hiljem peahoone valmimise järel linnaelanike kõnepruugis sai tuntuks „vana ülikoolimajana“.⁶⁷ Hoones leidsid koha kantselei, dekanaadid, kolm auditooriumi, õppevahendite kogud, joonistuskool, aastatel 1804–1810 kunstimuuseum ning esimesel korrusel mitmed poekesed. Viimastelt saadud üüritulu oli ülikoolile heaks sissetulekuallikaks.⁶⁸ Pikka aega, 27 aastat, elas ning töötas hoones professor Johann Karl Simon Morgenstern. Krunt, kus maja asub, oli pikka aega üks suuremaid krunte südalinna piirkonnas ning paiknes kaubanduslikult olulises kohas. Praegune suur mitmekorruseline kivihoone kerkis sinna alles 1798. aastaks, see tähendab kuus aastat pärast seda, kui parun von Ungern-Sternberg maa-ala omandas. Eelnevalt paiknes seal raehärra Singelmanni kahe toa ja külmkambriga väike kivimaja, mis hävis 1775. aasta suurpõlengus. 1789. aastal valminud esinduslik kivihoone on suures osas säilitanud oma kõrgklassistsistliku ilme. Siiski puuduvad ehitisel tänapäeval keskosa akende kolmnurkviilud. Vaatamata sellele on hoone tänu lihtsale, kuid imposantsele välisilmele ning Tartus erilisena mõjuvale ümarale majanurgale Tartu arhitektuuris olulisel kohal.⁶⁹

Patriootilistel kaalutlustel andis oobrest Magnus Johann von Bock ruumikitsikuse leevendamiseks õppeasutusele viieks aastaks tasuta kasutada oma linnaelamu esimese korruse koos sealse avara saaliga. Von Bocki elamu oli Tartu südalinnas üks esimesi kivimaju, mis pärast 1775. aasta tulekahju ehitati.⁷⁰ Nimelt lasi rae liige D. H. Wilcke sellele Ülikooli tänava ääres asuvale krundile 1780. aastal omale kivist hoone püstitada, mille juba järgneval aastal ostis ära M. J. von Bock. Kuigi esiti oli von Bocki majast enne peahoone valmimist üleüldise ruumipuuduse tingimustes palju abi, ei suutnud see üliõpilaste arvu kasvades enam kooli vajadusi rahuldada. Siiski pidas õppeasutus 1839. aastal mõistlikuks soetada hoone endale

⁶⁵ Karl Siilivask. Tartu ülikooli ajalugu II. Lk. 48-49.

⁶⁶ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 80-81.

⁶⁷ Raid. Tartu vanemaid ehitisi. Lk. 73.

⁶⁸ Samas. Hiljem, pärast peahoone valmimist on majas erinevatel aegadel tegutsenud Loodusuurijate Selts, Õpetatud Eesti Selts ning aastatel 1870-1939 farmaatsia instituut.

⁶⁹ Raid. Tartu vanemaid ehitisi. Lk. 73-74.

⁷⁰ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 81.

päriks ning mõned aastad hiljem anti selle ruumid üliõpilaste kasutada. Näiteks tegutses seal 19. sajandi lõpuni selts „Akademische Mussengesellschaft“. Lisaks asusid sajandi keskpaigas hoones kliinik ja veterinaariakool. 20. sajandi algul tegutses ülikoolipoolse nurga alumisel korrusel polikliinik.⁷¹

Selline hoonete laialipillutatud asetus Tartu linnaruumis ning rõhuv ruumipuudus ei tohtinud ülikooli arengule pikalt takistuseks kujuneda. Hädasti oli tarvis koolile nõuetele vastavad õppehooned ehitada. Seejuures peeti silmas, et õppetöö paremaks organiseerimiseks peavad ülikooli hooned asuma kompaktselt üksteise läheduses.⁷² Kõige selle realiseerimiseks vajab ülikool võimekat arhitekti. Antud rolli asus täitma Johann Wilhelm Krause, kui arhitekti kälimees rektor G. F. Parrot talle 1803. aasta jaanuaris pakkus Tartu ülikooli majandus- ja metsateaduse, tehnoloogia ja tsiviilarhitektuuri professori ning ülikooli arhitekti⁷³ ametikohta.⁷⁴

Kui rääkida Krause kunstilistest mõjutajatest, tuleb esmalt mainida, et üks tähtsaim aspekt arhitektuurialaste stiilide ja uute suundumuste tundmaõppimisel oli tema puhul arhitektuurialmanahhide ja –ajakirjade uurimine. Krause arhitektiks arenemine toimus nii-öelda paberiarhitektuuri najal.⁷⁵ Krause luges, analüüsis ja kopeeris teiste arhitektuuriasjatundjate töid ülimalt innukusega. Ta oli iseõppija, kes tänu suurele lugemusele oli täpselt kursis tollal Euroopa ehituskunstis toimuvaga.⁷⁶ Peale selle avaldasid Krausele mõju mitmed ajastu suurkujud – krahv Ludwig August Mellin, Johann Christoph Brotze, Johann Joachim Winckelmann, Johann Wolfgang von Goethe, Marc–Antoine Laugier, Riia linnaarhitekt Christof Haberlandt⁷⁷, David Gilly⁷⁸ ja paljud teised. Krausele oli omane teiste tuntud autoriteetide tööde põhjalik analüüsimine ning kopeerimine, milles tollal ei olnud midagi imekspandavat. Arhitektuurileksika ülekordamist peeti täiesti iseenesestmõistetavaks.⁷⁹

Lisaks sellele, et Krause valiti 1803. aastal ülikooli arhitekti ning ökonomia, metsanduse, põllumajanduse ja tsiviilarhitektuuri professori kohale, kinnitati ta 27. aprillil 1803. aastal ülikooli nõukogu poolt loodud ehituskomitee direktoriks. Krause abiliseks määrati erakorraline professor Friedrich Gottlieb von Elsner, ehituskommissariks notar Petersen ning *Baukondukteur*’i ametisse ehitusmeister Johann Adolf Siegfried Gabriel Kranhals.⁸⁰ Peale

⁷¹ Raid. Tartu vanemaid ehitisi. Lk. 47-48.

⁷² Karl Siilivask. Tartu ülikooli ajalugu II. Lk. 49.

⁷³ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 378.

⁷⁴ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 1. Lk. 13.

⁷⁵ Samas. Lk. 38.

⁷⁶ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 29-34.

⁷⁷ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 2. Lk. 12-13.

⁷⁸ Samas. Lk. 57.

⁷⁹ Samas. Lk. 87.

⁸⁰ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 231.

nimetatud meeste oli Krausele hiljem abiks ehitusmeister-müürsepp Johann Nicolaus Friedrich Lange.⁸¹

Esimeseks hooneks, mis Krause projekti järgi Tartusse Toomemäele kerkis, oli uus raamatukogu toomkiriku varemetes. Ühe olulise tingimusena hoone rajamise puhul tuleb välja tuua Krausele esitatud nõue säilitada võimalikult suurel määral toomkirikule omane gootipärasus. Kuigi Krause oli eelkõige klassitsist, olid tema loomingus esindatud ka gootipärased elemendid.⁸² Peale selle pidi Krause arvestama, et lisaks raamatute hoidlale on hoonesse ette nähtud lugemissaal, raamatukoguhoidja tööruumid ning valvuri ja kalefaktori eluruumid.⁸³ Esiialgu soovis Krause varemed üles ehitada täies ulatuses, mahutades peale raamatukogu hoonesse ka ülikooli kiriku ning tähetorni. Paraku leiti need plaanid üleliia suurejoonelised ja kulukad olevat ning heideti ilma pikema kaalumiseta kõrvale.⁸⁴ Teostus vaid raamatukogu ehitus. See vältas 1803. aastast kuni 1806. aastani. Kogu hoone jaotus kolmeks korruseks, millest esimese ja teise korruse keskosasse rajati esindusruumid ning neid ümbritsevad galeriidega hoidlad. Kuni Paul Mielbergi ümberehituseni 1928. aastal asus raamatukogu peasissepääs kesklöövis.⁸⁵ Kuigi toomkiriku varemete kooriosasse ülikooli raamatukogu projekteerimine oli kahtlemata Krause loominguga üks tippsaavutusi, on seda tagantjärele 20. sajandil korduvalt kritiseeritud. Otto Freymuth märkis, et Krause hullumeelne projekt rikkus kooriosa akende ümberehitamisega jäädavalt ära varemete kõige erilisema osa ilme.⁸⁶ Toomkiriku varemete kui ühe Tartu keskaegse ehituskunsti suursaavutuse hävitamisest on kõnelnud ka Voldemar Vaga ja Olev Prints.⁸⁷

Ülikooli anatoomikumi loomise idee oli üles kerkinud juba 17. sajandil.⁸⁸ Esimene Venemaa ja Tartu ülikooli *Theatrum Anatomicum* tegutses professor Heinrich Friedrich Isenflammi eestvedamisel Kitsa ja Tähe tänava nurgal asuvas puumajas.⁸⁹ Kaasaja nõuetele vastava anatoomilise teatri ehitus sai teoks siiski alles Krause ajal. Algul plaanis ta ehitise rajada kliinikuga ühendatuna endisesse Toomemäe kasarmusse. Kuna meditsiiniprofessorid nägid anatoomikumi ja kliinikumi ühendamises mitmeid vajakajäämisi, otsustati anatoomikum rajada kliinikumist eemale, Toomemäe vallitipule. Krause, Kranhalsi ja professor Daniel Georg Balki ühistööna valminud projekti alusel kavandatud rotundikujulise anatoomilise teatri ehitus

---

⁸¹ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 39.

⁸² Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 38.

⁸³ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 101-104.

⁸⁴ Samas. Lk. 110-111.

⁸⁵ Raid. Tartu vanemaid ehitisi. Lk. 11.

⁸⁶ Otto Freymuth. Tartu doomkiriku ehitamislugu. Lk. 11.

⁸⁷ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 116.

⁸⁸ Piirimäe. Tartu ülikooli ajalugu I. Lk. 84-85.

⁸⁹ Raid. Tartu ülikooli peahoone. Lk. 5.

algas 1803. aasta juunis ning jõudis lõpule 1805. aastal. Hiljem, seoses üliõpilaste ja eksponaatide arvu kasvuga⁹⁰, ehitati klassitsistlikule rotundile aastatel 1825–1827 poolkaarjad tiibhooned, aastatel 1856–1860 Karl Rathausi projekti järgi teisedki kõrvalhooned⁹¹ ning viimase suurema juurdeehitusena Pavel Nikitini poolt 1911. aastal puust kahekordne ehitis idatiiva vallikraavipoolsele küljele.⁹² Voldemar Vaga on hinnanud, et tiibhooneid pole suudetud stiililiselt keskmise osaga ühtseks tervikuks kujundada, põhjendades seda ajastule omase stiililagunemisega.⁹³

Krause Tartu ülikooli ehitiste nimekirjas võib kahtlemata tema tippsaavutuseks pidada ülikooli peahoone. Selle asupaigana kaaluti algul nii vana ülikoolimaja piirkonda kui ka Poe tänava lõunakülge.⁹⁴ Esimese puhul peeti problemaatiliseks turuplatsile omast kärarikkust, teise juures ebakindlat aluspinnast. Seetõttu osutus parimaks variandiks endise Maarja kiriku maa-ala. Kui hoone arhitektuursest küljest rääkida, võib kolmekorruselise pikliku ehitise lakoonilise väliskujunduse ilmes tõmmata paralleele vene Aleksandri-aegse klassitsismiga.⁹⁵ Kuigi mitmed uurijad on ülikooli kuue toskaana samba ja komnurkfrontooniga portikusega peafassaadi puhul vihjanud vene tüüpfassaadide mõjule,⁹⁶ peetakse hoonet siiski Berliinist lähtuva Vana-Rooma eeskujusid järgiva klassitsismi ehk ampiiri leviku üheks esimeseks verstepostiks Eesti alal.⁹⁷ Aastatel 1851–1869 rajati ülikooli arhitekt Karl Rathausi kavandi alusel peahoone kõrvaltiivad ning ülikooli kirik.⁹⁸ V. Vaga on kirjutanud, et Rathausi eelkäijate Moritz Hermann Jacobi, Karl Winkleri ja David Oltowi ebasobilikud kavandid sundisid ülikooli kuraatorit ettevaatlikkusele, mistõttu pidi Rathaus kirjalikus seletuses andma lubaduse, et tõepoolest suudab kõrvalhoonete ja kiriku ehituse lõpule viia.⁹⁹ Kahe kõrvaltiiva rajamisega lahenes peahoone ruumikitsikuse probleem. Nüüd võimaldati endisest avaramad ruumid nii keemia- kui füüsikakabinettidele põhjapoolses ning alates 1868. aastast ülikooli muuseumile lõunapoolses tiibhoones.¹⁰⁰

Eelkirjeldatud ehitiste kõrval oli ülikoolile tingimata tarvilik kliinikuhoone olemasolu. Kuigi meditsiiniprofessor Jakob Friedrich Below algatas 1698. aastal ülikooli hospitali rajamise, ei andnud see loodetud tulemusi. 19. sajandi algul toimusid arstiteaduskonna loengud

⁹⁰ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 230-241.

⁹¹ Villem Raam. Eesti arhitektuur 4. Tartumaa, Jõgevamaa, Valgamaa, Võrumaa, Põlvamaa. Tallinn, 1999. Lk. 58.

⁹² Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 245.

⁹³ Vaga. Tartu ülikooli arhitektid. Lk. 21.

⁹⁴ Postimees, nr. 195, 21. juuli 1935, lk. 3.

⁹⁵ Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 71.

⁹⁶ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 36.

⁹⁷ Krista Kodres. Ilus maja, kaunis ruum. Kujundusstiile Vana-Egiptusest tänapäevani. Tallinn, 2001. Lk. 137.

⁹⁸ Raid. Tartu ülikooli peahoone. Lk. 21-22.

⁹⁹ EAA, f. 5358, n. 1, s. 48.

¹⁰⁰ Raid. Tartu ülikooli peahoone. Lk. 22-23.

von Bocki majas ning professor Isenflammi eestvedamisel ühes linna eramajas. Siiski oli selge, et arstiteaduskond ei saa kauem nõuetekohase hooneta läbi ajada. Ka 1799. aasta ülikooli põhikirjas oli ette nähtud 14 voodiga kliinilise instituudi, 10 voodiga kirurgilise hospitali, kuue voodikohaga günekoloogia instituudi, anatoomikumi ning keemilise laboratooriumi asutamine.¹⁰¹ 1. mail 1804. aastal avas professor D. G. Balk Dahlströmi eramajas haigete vastuvõtu. Samal ajal oli ülikooli ehitiste komisjon otsustanud, et meditsiini-, kirurgia- ja sünnitusabi kliinikuid hõlmava *clanicum*’i ehitus peab realiseeruma hiljemalt aastatel 1806–1808. Asukoha valiku osas pooldati 1778. aastal major Karl Rehanni poolt ehitatud kasarmulaatsareti krunti Toomemäel.¹⁰² Kuigi Krause oli juba 1803. aastal kliiniku tarvis esimese kavandi valmistanud, ei saanud ehitusega tollal alustada põhjusel, et vana kasarmuhoone saadi ülikooli valdusesse alles 1805. aastal.¹⁰³ Kui esialgsel plaanil oli Krause kliiniku projekteerinud anatoomikuga ühendatuna, siis 1805. aastast pärinev projekt kujutab kliinikuhoonet eraldiseisvana. Ehitise fassaad jagunes kolmeks osaks. Maja läbis ida-lääne suunaline pikk koridor, millest kummalegi poole avanesid haigla ruumid. Kuna ehitist pidi mahutama kolme kliinikut, kavandas Krause hoonele ka teise korruse sisehaiguste ja kirurgiakliiniku tarvis. Esimene korrus oli ette nähtud sünnitusabi kliiniku ja toomfoogi eluruumide jaoks.¹⁰⁴ V. Vaga on avaldanud kahtlust, et kliiniku lõpliku projekti koostamise taga võib olla hoopis Krause abiline Kranhals ja seda tulenevalt asjaolust, et lisaks Krausele mitteomasele kujundusstiilile kannab fassaadi kavand allkirja „Kranhals“.¹⁰⁵ Kokkuvõttes järeltab Vaga siiski, et tõenäoliselt olid kavandid visandatud Krause poolt, Kranhals lihtsalt joonistas need täpsemalt välja.¹⁰⁶ Aastatel 1820–1821 hoonele teostatud laienduse suhtes on V. Vaga väljendanud hukkamõistvat suhtumist, leides, et keskmise ärkli mõlemale poolele ühe toa juurdeehitamisega ning selle läbi kolmanda korruse lisandumisega rikuti ära mitmed varasemad ehitise detailid.¹⁰⁷ Hiljem on hoonet siiski veel korduvalt ümber ehitatud, viimasena Paul Mielbergi poolt – aastatel 1934–1935 rajati tema projekti järgi kolmanda korruse hoovipoolsele küljele lamamisrõdu ehk veranda.¹⁰⁸

Teistest Krause kavandatud ülikooli hoonetest väärivad kindlasti märkimist tähetorn, ökonoomimaja, kasvuhuone keskehitis, astronoomi korter ning maneež. Nende puhul on

---

¹⁰¹ Velliste; Tael. Tartu Ülikooli Kliinikum 200. Lk. 18-23.

¹⁰² Samas. Lk. 24-28.

¹⁰³ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 284.

¹⁰⁴ Velliste; Tael. Tartu Ülikooli Kliinikum 200. Lk. 29.

¹⁰⁵ Vaga. Tartu ülikooli arhitektid. Lk. 21.

¹⁰⁶ EAA, f. 5358, n. 1, s. 48.

¹⁰⁷ Vaga. Tartu ülikooli arhitektid. Lk. 22.

¹⁰⁸ Velliste; Tael. Tartu Ülikooli Kliinikum 200. Lk. 32-34.

eelkõige tegemist tagasihoidlike ilustuseta tarbeehitistega.¹⁰⁹ Tähetorni projekt valmis Krause, erakorralise professori ja astronoomi Ernst Christoph Friedrich Knorre, rektor Parroti, matemaatika ja astronoomia professor Johann Wilhelm Pfaffi ning ehitusmeister Lange ühistöö tulemusena.¹¹⁰ Kuigi observatooriumi rajamise vajalikkus oli ära mainitud juba ülikooli asutamiskirjades, polnud see peahoone, raamatukogu, anatoomilise teatri, kliiniku ning isegi maneeži kõrval niivõrd prioriteetse tähtsusega ehitised. Nagu eelpool mainitud, langes liigse kulukuse, ebamugava asukoha ning astronoomide soovitude tõttu ära Krause algne plaan ehitada observatoorium toomkiriku varemetesse. Seetõttu valiti 1804. aastal uueks asupaigaks Toomemäe endise piiskopilossi piirkond. Tähetorni ehitus sai alguse 1807. aastal. Ent juba aasta hiljem peatati see seoses vajadusega rakendada tööjõud peahoone püstitamisse. Lisaks vähenesid riigipoolsed toetussummad.¹¹¹ Siiski suudeti hoone ehitus 1810. aastaks lõpule viia. Aastatel 1819–1821 rajati tähetorni juurde astronoomi elamu ning 1824–1825, seoses Fraunhoferi refraktori soetamisega, ehitati kuppeltorn pööratavaks. Kuna tähetorn oli esmajoonelise tarbehoone, ei pidanud Krause vajalikuks selle arhitektuurilisse väljanägemisse ülemäära panustada – tähetorn on tagasihoidlik klassitsistlik ühekorruseline kelpkatusega ehitised, mis siiski on Krause ülikooli ehitiste ansambli tähtis osa.¹¹² Kui 1935. aastal kerkis päevakorda ülikooli hoonete ja seadmete kaasajastamine, tõstatati üles ka tähetorni ümberehitus.¹¹³ Teiste muudatuste seas kavandati uue kupli ehitust. Selle tarvis esitas omapoolse projekti ka Paul Mielberg.¹¹⁴

Ülikooli ökonoomi ning toomvahtide töö- ja eluruume mahutanud ökonoomimaja oli Krause Tartu-aastate üks tagasihoidlikemaid projekte. Asjaolu, et Krause sarnaselt tähetorniga kujundas ökonoomi elamu praktiliselt ilma igasuguse välisdekooriga, võis olla tingitud sellest, et vanemas eas oli Krause loobunud kaunistuste kasutamisest, keskendudes pigem funktsionaalsuse ja välise lihtsuse saavutamisele.¹¹⁵ Hoone lõplik projekt valmis alles 1809. aastaks. See kujutas ökonoomimaja kahekorruselise kivist hoonena, mille alumisel korrusel asusid tallid, tõllakuur ning sulase tuba, ülemisel aga toomfoogti ja vallivahi korterid.¹¹⁶ 1810. aastal valminud maja ehitati 1842. aastal ümber naistekliinikuks, mille hilisemad laiendused

---

¹⁰⁹ Vaga. Tartu ülikooli arhitektid. Lk. 22.

¹¹⁰ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 166-169.

¹¹¹ Samas. Lk. 169-173.

¹¹² Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 173-177.

¹¹³ Tartu Tähetorni Kalender -

<http://www.aai.ee/museum/Kalender/HTML/index.html?ulevaadetartuulikooliastron.htm>. Külastatud 1. 02. 2013.

¹¹⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 156.

¹¹⁵ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 316.

¹¹⁶ Samas. Lk. 313-315.

aastatel 1884 ja 1913–1914¹¹⁷ on toonud kaasa selle, et algsest ökonoomimaja välisilmest pole suurt midagi järel.¹¹⁸ Antud töö seisukohast on oluline, et naistekliinikuks ümber ehitatud hoone auditoriumi renoveerimise pojekti koostas Paul Mielberg.¹¹⁹

Johann Wilhelm Krause teeneks oli ka Toomemäe korrastamisele ja inglise stiilis pargiks kujundamisele kaasaaitamine. Krause kuulus Morgensterni, Parroti ja professor Gottfried Albrecht Germani kõrval 1803. aastal loodud istutuskomisjoni koosseisu. Inglise stiilis park kujutas endast vaba planeeringuga geomeetrilisi reegleid mittejärgivat haljasala¹²⁰, mis filosoof Anthony Ashely Cooper Shaftesbury järgi oli metsiku looduse ja inimliku vabaduse võrdkuju.¹²¹ Kuigi Toomemäe teadvustamine pargina võttis tollastel tartlastel mõnevõrra aega, kujunes sellest linnaelanike poolt armastatud jalutusala. Liiklemise hõlbustamiseks ehitati Toomemäele 1808. aastal neogooti stiilis Haiglasild ning 1816. aastal Krause projekti alusel praeguse Inglissilla eelkäijaks olnud klassitsistlik sild.¹²² Haljastusele pöörati Tartus 19. sajandil mujalgi tähelepanu. Botaanikaaed sai ülikooli aednik Johann Anton Weinmanni eestvedamisel rõhutatult maalilise kujunduse ning Ülejõel rajati park *Musse* seltsile.¹²³

Kui Tartu 19. sajandi keskpaiga ning lõpukümnendi ehitustegevusest rääkida, on oluline toonitada, et hoolimata Aleksander III aegsest unifikatsioonipoliitikast osati sel perioodil Tartus nii mõndagi saavutada – laiendati linna piire kirde suunas ja pöörati tähelepanu haljastamisele, heakorrale, tänavate sillutamisele. Suure panuse Tartu arhitektuurilisse arengusse andis 1885. aasta ehitusmäärustik, kus peatähelepanu pöörati hoonete tuleohutuse, konstruktsioonide tugevuse, hügieeni ja heakorra nõuetele. 1883. aastal oli erimäärusega paika pandud uus linna tsoneering. Sellega kehtestati Tartu alal piltlikult kolm piirkonda. Nii-öelda sisemises kivipiirkonnas võis rajada üksnes kivist hooneid. Laiendatud kivipiirkonnas kehtis sama nõue, kuid erandkorras lubati teostada vanade puithoonete ümber- ja juurdeehitusi. Kolmandana määratleti ära kivipiirkonnast väljapoole jääv ala, kus tohtis ehitada ka uusi puidust hooneid. Lisaks kehtestati puit- ja kivihoonetele eraldi eeskirjad.¹²⁴ Näiteks võis puidust maja ehitada üksnes kivist vundamendi peale. Vahvarkseinu tohtis edaspidi esineda üksnes hoonetes, kus sees ei elata.¹²⁵ Kui puithooned olid üksteisele lähemal kui kaheksa

¹¹⁷ Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 59.

¹¹⁸ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 316.

¹¹⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 155.

¹²⁰ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 335-336.

¹²¹ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 28.

¹²² Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 341-342.

¹²³ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 35.

¹²⁴ Samas. Lk. 96-97.

¹²⁵ Obligatorische Verordnung zur Regelung des Bauwesens in der Stadt Dorpat. Lk. 27.

meetrit, tuli need varustada kivist tulemüüriaga.¹²⁶ Kivihooneid võis ükskõik kui pikas ulatuses ilma vahedeta teineteise kõrvale püstitada, kuid hoonetel, mis mitme krundi piiril asetsesid, pidid ometi olema eraldi ümbrus- ja piirimüürid ning katuse osas eraldi tuleohutust tagavad müürid.¹²⁷ Lisaks pidi kivihoonetes iga eraldiseisva köetava ruumi juurde viima tulekindel trepp. Katused tuli ehitada tulekindlast materjalist – kas metallist, tahvlikivist või katusekivist. Seega oli nüüdsest keelatud laudkatuste tegemine.¹²⁸ Need ja mitmed teised nõuded jäid suures osas kehtima ka 20. sajandi algusaastatel. Kuigi 1883. aasta erimääruse ja 1885. aasta ehitusseadusega piirati tuleohtlike puitmajade püstitamist linna kivipiirkonnas, oli negatiivseks tagajärjeks antud piirkonna ehitustegevuse langus (kivist hoonete püstitamine käis paljudele Tartu kodanikele rahaliselt üle jõu). Nii hoogustus uute hoonete püstitamine hoopis kivipiirkonnast väljapoole jääval alal Raadi ja Tähtvere mõisa maadel. Maatükkide müümises ja väljarentimises nägid mõisad tulusat sissetulekuallikat. Seega jäi puithoonestus 19. sajandi lõpukümnenditelgi Tartus olulisse ülekaalu võrreldes kivist ehitistega. 1897. aastal oli linnas 2258 puitelamu kõrval kõigest 389 kivihoonet.¹²⁹

Pärast lühiajalist mõõnaperioodi hakkas ehitustegevus Tartus hoogustuma 1880. aastatel, mis avaldub ka kohalike ehitusmeistrite ja inseneride arvu suurenemises. Lisaks sajandi keskpaigast Tartus praktiseerinud Georg Friedrich Geistile, Ferdinand Meyerile, F. A. Stahlile, K. Rathausile, Maximilian Roetscherile ja Otto Mohrile alustasid 1870.–1880. aastatel Tartus tegevust Hermann von Stavenhagen, Conrad von Sengbusch, Peter Wilde, Reinhold Guleke, Rudolf von Engelhardt ja palju teised. Valdav enamus neist oli erialase koolituse saanud Saksamaa ülikoolides. Sealt toodi kaasa uued arhitektuuriideed, näiteks niinimetatud šveitsi stiili puitehitiste ja tellisstiili kivihoonete puhul. Rääkides Tartu 19. sajandi lõpu ehitusmeistritest, mõeldakse nende all eelkõige käsitöölisi ja ettevõtjaid, mitte niivõrd kunstnikke. Kuna enamik tollal püstitatud hoonetest olid lihtsad puitehitised, mille kavandamine ei nõudnud spetsiifilisi arhitektuurialaseid oskusi, olid ehitusmeistrid tellijate nõudlust arvestades rohkem hinnas kui keeruka konstruktsiooniga hooneid projekteerivad insenerid-arhitektid. Nii ei leidnud „arhitekti“ nimetus enne sajandivahetust erilist kasutamist. Pigem olid levinud määratlused „Baumeister“ ning „Stadtbaumeister“, mille eestikeelseteks vasteteks on „puumeister“ või „ehitusmeister“. Viimast nimetust kandis suurem osa Tartu 1880.–1890. aastate ehitusettevõtjatest. Nii-öelda diplomeeritud arhitektiks võis tollal lugeda vaid ülikooli arhitekte Jacobit, Stremmet, Rathausi ning linnaarhitekt Roetscherit. Esimesena

¹²⁶ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. L. 97.

¹²⁷ Obligatorische Verordnung zur Regelung des Bauwesens in der Stadt Dorpat. Lk. 29.

¹²⁸ Samas. Lk. 30.

¹²⁹ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 98.

kasutas Tartus ametinimetust „arhitekt“ 1894. aastal linnas tegevust alustanud Robert Pohlmann.¹³⁰

---

¹³⁰ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 100-102.

2. Paul Mielbergi päritolu ja õpiaastad

2. 1. Paul Mielbergi päritolu ja lähisugulased

Kuigi antud töö eesmärgiks pole Paul Mielbergi suguvõsa ajaloo üksikasjaline kirjeldamine, tuleb siiski mõnevõrra pikemalt peatuda arhitekti lähemate pereliikmete eluloo tutvustamisel. Paul Mielbergi isa, onu ja vend kuulusid eesti esimeste haritlaste põlvkonda.

Paul Mielbergi isa Johann (Johannes) Mielberg (venepäraselt Ivan Georgi Augustovitš) sündis 14. (26.) aprillil 1841. aastal Viljandimaal Paistu kihelkonnas Pahuvere vallas kooliõpetajast isa Jüri Mielbergi ning ema Liisu Mikolai pojana. Esialgsed haridusalased teadmised omandas Johann kohalikus Paistu kihelkonnakoolis ning seejärel juba Pärnu gümnaasiumis.¹³¹ Viimase lõpetas ta 1862. aastal ning aasta hiljem astus Tartu ülikooli füüsika-matemaatika teaduskonda.¹³² Oskar Kruus on siinkohal täheldanud, et vaatamata Paistu pastori Woldemar Hanseni soovitusle asuda õppima teoloogiat, otsustas Johann pühenduda erialale, mis teda ennast enim huvitas.¹³³ Kui esialgu oli Johann otsustanud keskenduda matemaatika õppimisele, siis tema isikutoimikuga tutvudes selgub, et 1866. aasta jaanuaris valis ta erialaks siiski füüsika.¹³⁴ Pikemaks ajaks Tartusse siirdumine sai võimalikuks tänu 1863. aastal Johannile välja antud talupojaseisusest vabastamise tunnistusele.¹³⁵ Johann paistis ülikoolis silma keskmisest paremate õpitulemustega¹³⁶ ning arvati riigilt stipendiumide saajate hulka.¹³⁷ Ometi kujunesid tema ülikooliaastad kehvade rahaliste võimaluste tõttu tavapärasest vaearikkamaks. O. Kruus on peamise põhjusena seejuures välja toonud perekonna üldise raske majandusliku seisukorra. Lisaks Johannile oli Jüri Mielbergi ja Liisu Mikolai perekonnas kasvamas veel kolm noorem last. Nii ei suutnud perepea Johanni üliõpilasaastatel piisaval määral rahaliselt toetada. Kuigi Paistust pärit Põltsamaa pastor C. P. L. Maurach olevat Johannile omapoolset abi pakkunud, pidas tulevane füüsik ja meteoroloog sel hetkel targemaks kõrgkooliõpingute katkestamist. Õnneks oli Johanni võimekust märganud professor Arthur

---

¹³¹ Tee Kommunismile, 28. veebruar, 1980, lk. 9.

¹³² Eesti biograafiline andmebaas ISIK - <http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=2278>. Külastatud 8. 04. 2013.

¹³³ Tee Kommunismile, 28. veebruar, 1980, lk. 9.

¹³⁴ EAA, f. 402, n. 2, s. 16816, l. 4.

¹³⁵ Samas. L. 1.

¹³⁶ Samas.

¹³⁷ Samas. L. 2.

Joachim von Oettingen, kes Tartu ülikooli meteoroloogiaobservatooriumi asutamise¹³⁸ ajal Johanni endale assistendiks kutsus. Lisaks assistenditööle oli Johann aastatel 1865–1869 ametis ülikooli meteoroloogiaobservatooriumi esimese vaatljana.¹³⁹ Tänu majandusliku seisukorra paranemisele suutis ta pärast vastavate eksamite sooritamist¹⁴⁰ ning kandidaaditöö (pealkirjaga „Termoelektrisches Verhalten einer Palladium-Wasserstoff Legierung“¹⁴¹) esitamist ülikooli 1870. aastal kandidaadi kraadiga edukalt lõpetada.¹⁴² Johanni teadusalaseid võimeid tõestas ka asjaolu, et juba üliõpilasaastatel pseudonüümi *Mlbg.stud.math* all kirjutatud artiklid lastekasvatamisest ja Kreutzwaldist leidsid avaldamist 1866. aasta Tarto Kalendris.¹⁴³ Samuti oli Johann juba tudengina pidanud „Vanemuise“ seltsis populaarteaduslikke ettekandeid ilmast, päikesest ning looduse uurimisest tervikuna. „Eesti Postimehe Jututoas“ avaldati 1867. aastal järjejutuna üks Johanni poolt kirja pandud referaatidest.¹⁴⁴ Oma hilisemas elus oli Johann teadusalaselt seotud peamiselt maamagnetismi ja meteoroloogiat puudutavate uurimustega.¹⁴⁵

Kuigi Johann Mielberg polnud otseselt seotud Eesti Üliõpilaste Seltsi asutamisega, on tema nimi seltsi ajaloo osas ometi tähtsal kohal. Nimelt valiti Johann, kes oli EÜS-i asutamise ajaks juba Thbilisi Pavlovski observatooriumi¹⁴⁶ direktorina tööle asunud, tulenevalt seltsi asutajate soovist luua sidemed ka juba ülikoolist lahkunud mõttekaaslastega, EÜS-i vilistlaskokku ehk niinimetatud alaliseks võõraks. Kuigi Johann Eestist eemal viibides ning teaduslase tööga hõivatuna¹⁴⁷ ei saanud enam kuigivõrd aktiivselt EÜS-i tegevuses osaleda, selgub tema 1883. aasta sügisel seltsile Thbilisist läkitatud kirjast, et Johann oli siiralt õnnelik nii vilistlaste nimekirja arvamise kui ka EÜS-i enese asutamise üle.¹⁴⁸ Omapoolse arvamus avaldas Johann kirja teel EÜS-i muuseumi loomise kohta. Johan Kõpp on kirjutanud, et kui vilistlased Jakob Hurt ja Andreas Kurrikoff toetasid muuseumi rajamist ilma igasuguse kõhkluseta, siis Johann Mielberg tunnistas selle asutamise küll tarvilikuks, ent pidas küsitavaks muuseumi loomiseks vajaliku ainelise jõu (asjade korjamiseks, alleshoidmiseks ning asjatundja konservaatori

---

¹³⁸ Artikkel „Mis eelnes keskkonnafüüsika instituudile?“ -

http://meteo.physic.ut.ee/kkfi/index_files/alinnas/Mis_eelnes.htm. Külastatud 8. 04. 2013.

¹³⁹ Tee Kommunismile, 28. veebruar, 1980, lk. 9.

¹⁴⁰ EAA, f. 402, n. 2, s. 16817, l. 2, l. 5, l. 5p.

¹⁴¹ Samas. L. 8.

¹⁴² Samas. L. 13.

¹⁴³ Keel ja kirjandus, nr. 10, 1979, lk. 604.

¹⁴⁴ Tee Kommunismile, 28. veebruar, 1980, lk. 9.

¹⁴⁵ Samas.

¹⁴⁶ Pavlovski observatooriumis töötas Johanni alluvana lühikest aega Ioseb Džugašvili (Peacemakers and breakers - <http://library.thinkquest.org/TQ0312702/stalin.htm>. Külastatud 8. 04. 2013.)

¹⁴⁷ Heinrich Rosenthal. Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel: mälestusi aastatest 1869-1900. Tallinn, 2010. Lk. 104.

¹⁴⁸ Kõpp. Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu. Lk. 85-87.

palkamiseks) olemasolu. Nii toetas Johann sarnase muuseumi loomist pigem Õpetatud Eesti Seltsi juurde, kus oldi vanavara kogumisega juba algust tehtud.¹⁴⁹

Johann Mielberg kuulus lisaks Jakob Hurdale, Wilhelm Eisenschmidtile ning Heinrich Rosenthalile esimeste eesti rahva esindajatest õpetlaseseisuses literaatide hulka¹⁵⁰ ning andis omapoolse panuse esimese Eesti laulupeo korraldamisse. Laulupeo läbiviimisse peeti vajalikuks kaasata võimalikult mitmekülgsete erialaste teadmistega isikuid. Johann Mielberg kuulus A. H. Willigerode, J. V. Jannseni, J. Hurda, A. Eschscholzi, A. F. Obrami, A. Kordti, A. Luiga, J. Ottase, A. F. Hoffmanni, J. Glücki, H. Rosenthali, C. Hohlfeldi, C. Laakmanni, J. Maddisoni, P. Zirkeli ning P. Lestmanni kõrval laulupeo korraldamise komiteesse.¹⁵¹

Johann Mielberg oli seotud ka Peterburi Teaduste Akadeemia Füüsika Peaobservatooriumi assistendikohustustega ning mitmete Venemaa põhjapiirkondade meteoroloogiajaamade kaasajastamisega. Oma suurima panuse andis Johann Thbilisi Pavlovski observatooriumi rajamisse. Nimelt oli tollase Teaduste Akadeemia Füüsika Peaobservatooriumi asupaik Peterburis keset Vassili saart tunnistatud vastavate erialateadlaste poolt loodusvaatluste läbiviimise seisukohalt ebasobivaks ning peetud sellest tulenevalt vajalikuks uue observatooriumi asutamist suurlinnast eraldatud piirkonda. Valituks osutus tsaari lähikondsete suvituslinnana tuntud Pavlovski, kus observatooriumi tarvis ka vastav maa-ala eraldati. Uue, ametlikult 1878. aastal avatud Pavlovski Magnetismi- ja Meteoroloogia Observatooriumi sisustamise ning vajalike aparaatidega varustamise ülesanne langes tollasele Füüsika Peaobservatooriumi direktor Heinrich Wild'le ning sel ajal tema abilisena töötanud Johann Mielbergile. 1879. aastal valiti Johann uue observatooriumi direktoriks, kus ta töötas kuni surmani 1894. aasta mais. O. Kruus on Johann Mielbergi hinnanud kui teadusmaailmas olulist esimeste eestlastest täppisteadlaste hulka kuuluvat füüsikut ning meteoroloogi, kelle elu ja tegevus väärrib õigustatult lähemat uurimist.¹⁵² Abielus oli Johann Mielberg Valmierast pärit Auguste-Adeline Petersoniga (1856–1941).¹⁵³

Kui Jüri Mielbergi ja Liisu Mikolai noorematest lastest rääkida, leidub Johannile lisaks mõnevõrra teavet Georg Mielbergi kohta. Georg sündis 1862. aastal Paistus ning sai esimesed haridusalased teadmised kooliõpetajast isa käe all õppides. 14. eluaastast alates jätkas Georg isa soovil õpinguid Paide elementaarkoolis ning aasta hiljem kreiskoolis. Paraku tabas Georgi

---

¹⁴⁹ Kõpp. Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu. Lk. 116-117.

¹⁵⁰ Rosenthal. Eesti rahva kultuuripüüdlused. Lk. 24-25.

¹⁵¹ Samas. Lk. 57-59.

¹⁵² Tee Kommunismile, 28. veebruar, 1980, lk. 9.

¹⁵³ Eesti biograafiline andmebaas ISIK. Külastatud 8. 04. 2013.

raske haigus ning ta saadeti ravile Tartu kliinikusse. Georg Mielbergi arhiivitoimikutest selgub, et kuigi Tartus ei suudetud teda täielikult terveks ravida, võis noormees tänu doktor Wahl'i toetusele 1879. aasta jaanuaris kooliteed Tartu kubermangugümnaasiumis jätkata.¹⁵⁴ Pärast abituuriumieksami sooritamist¹⁵⁵ astus Georg 1884. aasta augustis Tartu ülikooli filosoofiateaduskonda klassikalist filoloogiat õppima.¹⁵⁶ Sama aasta 25. augustil liitus Georg, kes oli varasemalt kuulunud Alexander Mõtuse algatusel loodud gümnaasiumide vanemate klasside eestlastest õpilasi koondanud ühingu „Eesti Kaim“¹⁵⁷, Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmeskonnaga.¹⁵⁸ Paraku oli Georg ülikooliõpingute ajal rahapuuduse tõttu sunnitud väga vähesega toime tulema ning võlgade tekkimisel arvati mees 1890. aastal EÜS-ist tegevliikmete nimekirjast välja.¹⁵⁹ Majanduslikest raskustest annab tunnistust ka Georgi poolt 1885. aastal teaduskonnale esitatud palve teda õppemaksust vabastada.¹⁶⁰ Vaatamata sellele paistis Georg ülikoolis silma heade õpitulemustega ning suutis 1894. aastal kooli lõpetada. Samal aastal arvati ta välja talupoegade nimekirjast.¹⁶¹ Georgi edasise elukäigu kohta pole täpsemate andmete puudumisel siinkohal võimalik pikemalt peatuda. Siiski on teada, et Georg Mielberg suri tõenäoliselt 1905. aastal.¹⁶²

Enne kui Paul Mielbergi enese õpinguaastate kirjeldamisele asuda, tuleb üht-teist öelda ka Pauli venna, Jegor-Nikolai Mielbergi eluloo kohta. Jegor sündis 1885. aasta 4. märtsil Thbilisis¹⁶³ isa Johanni ja ema Auguste-Adeline pojana. Kooliharidust omandas ta kuni 1898. aastani Thbilisi kohalikus gümnaasiumis, ent pärast kolme vahepealset Pärnus veedetud aastat¹⁶⁴ viis ta gümnaasiumiõpingud 1904. aastal lõpule hoopis Peterburis.¹⁶⁵ Sisuliselt kohe pärast seda astus Jegor Peterburi ülikooli matemaatika-füüsikateaduskonda matemaatikat õppima.¹⁶⁶ Paraku oli mees kehvade majanduslike olude tõttu sunnitud kooli pooleli jätma. 1921. aastal opterus Jegor Eestisse¹⁶⁷ ning aasta hiljem otsustas kõrgkooliõpinguid jätkata

---

¹⁵⁴ EAA, f. 1767, n. 1, s. 1178, l. 3, l. 3p.

¹⁵⁵ EAA, f. 402, n. 2, s. 16814.

¹⁵⁶ Samas.

¹⁵⁷ Köpp. Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu. Lk. 48.

¹⁵⁸ EAA, f. 1767, n. 1, s. 1178, l. 1.

¹⁵⁹ Samas. L. 4, l. 5.

¹⁶⁰ EAA, f. 402, n. 2, s. 16815, l. 1.

¹⁶¹ EAA, f. 402, n. 2, s. 16814.

¹⁶² Eesti biograafiline andmebaas ISIK. Külastatud 8. 04. 2013.

¹⁶³ EAA, f. 2100, n. 1, s. 9238, l. 4, l. 5.

¹⁶⁴ Tartu Tähetorni kalender - <http://www.aai.ee/muuseum/Kalender/HTML/index.html?jegormielberg.htm>.

Külastatud 8. 04. 2013.

¹⁶⁵ EAA, f. 2100, n. 1, s. 9238, l. 3.

¹⁶⁶ Samas.

¹⁶⁷ Tartu Tähetorni kalender. Külastatud 8. 04. 2013.

Tartu ülikooli matemaatika-loodusteaduskonnas füüsikat õppides.¹⁶⁸ Tartus veedetud üliõpilasaastatel viis Jegor muuhulgas Tähetorni suures keldris läbi uurimusi raskustungi perioodilisest muutumisest.¹⁶⁹ Kehvade majanduslike tingimuste tõttu kujunesid Jegori Tartu üliõpilasaastad loodetust pikemaks. Nii palus ta 1926. aastal end rahapuuduse tõttu tudengite nimekirjast välja arvata ning immatrikuleerus uuesti alles 1930. aastal.¹⁷⁰ Ülikoolist eemal oldud aastate jooksul töötas Jegor Tartu Saksa Ühisgümnaasiumi õpetaja ametikohal.¹⁷¹ Paraku jäi ülikool Jegoril tõenäoliselt lõpetamata, sest 5. veebruaril 1932 suri ta ootamatult südameinfarkti.¹⁷²

Johann Mielbergi vanem poeg, Paul Eugen Mielberg (vt. Lisa 9, 10) sündis 18. märtsil 1881. aastal.¹⁷³ Thbilisis ning omandas keskkoolihariduse Thbilisi klassikalises gümnaasiumis. Selle lõpetamise järel 1899. aastal astus Paul kaheks aastaks¹⁷⁴ Riia Polütehnilise Instituudi masinate ehituse osakonda.¹⁷⁵

2. 2. Riia ja Peterburi roll eesti tehnikateadlaste ja arhitektide koolitamisel

19. sajandil kasvas seoses masinate ja uute tehnikasaavutuste tööstuses ning põllumajanduses varasemast sagedasema rakendamisega vajadus tehnikaalaste teadmistega spetsialistide järele. Kuna senised Venemaa tehnikakoolid ei suutnud kirjeldatud olukorras enam rahuldada nõudlust haritud inseneride ja tehnikute järele, oli riik sunnitud tehnilist haridust andvate koolide arengusse rohkem panustama. Nii muudeti mitmed keskastme tehnikakoolid ümber kõrgemateks õppeasutusteks. 19. sajandi lõpuks tegutses Venemaal üle 200 erineva tehnikakooli ning 11 tehnilist haridust andvat ülikooli.¹⁷⁶ Ühe olulisemana nende seast tõusis esile 14. oktoobril 1862. aastal algselt eraõppeasutusena loodud ning balti aadlike poolt rahastatud¹⁷⁷ Riia Polütehnikum. 1896. aastal muudeti see riiklikuks ehitusinseneri, keemikuid, masinaehitusinseneri, maamõõtjaid, põllumajanduse ja kaubandusega seotud

¹⁶⁸ EAA, f. 2100, n. 1, s. 9238, l. 10.

¹⁶⁹ Tartu Tähetorni kalender. Külastatud 8. 04. 2013.

¹⁷⁰ EAA, f. 2100, n. 1, s. 9238, l. 14, l. 16, l. 18.

¹⁷¹ Samas. L. 5.

¹⁷² Samas. L. 17.

¹⁷³ Hain Tankler. Elmar Roots ja Tartu Ülikool. Tartu, 2000. Lk. 53. Paul Eugen Mielberg suri 16. aprillil 1942 Saksamaal, Schwäbisch-Hallis.

¹⁷⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 153.

¹⁷⁵ Mart-Ivo Eller. Eesti kunsti ja arhitektuuri biograafiline leksikon. Tallinn, 1996. Lk. 312.

¹⁷⁶ Tehnika ja tootmine, nr. 12, 1979, lk. 42.

¹⁷⁷ Riga Technical University. History - <http://www.rtu.lv/en/content/view/1464/1177/lang/en/>. Külastatud 9. 04. 2013.

spetsialiste ning arhitekte ette valmistanud kõrgkooliks Riia Polütehnilise Instituudi nime.¹⁷⁸ Samal aastal viidi endise saksa keele asemel õppekeelena sisse vene keel ning võimaldati koolilõpetajatel riigitoole asumist. See tõstis veelgi kooli atraktiivsust tehnikast huvitatud noorte seas. Kuna Eesti alal tollal tehnilist haridust pakkuv kõrgkool puudus, kujunes Riia Polütehnilisest Instituudist Peterburi samalaadsete koolide kõrval ka siinsete tulevaste spetsialistide oluline väljakoolitaja.¹⁷⁹ Siiski olid enamik Eesti alalt Riiga õppima asunud baltisakslased. Eestlaste polütehnikumi pääsemist piiras kooli kõrge õppemaks ning algaastatel puudunud võimalus asuda pärast lõpetamist tööle riigiteenistusse. Lisapõhjusena tuuakse välja asjaolu, et eesti noorte seas oli pigem levinud tava omandada haridus humanitaaraladel ja meditsiini valdkonnas¹⁸⁰, mille õppimine oli Tartu ülikoolis võimalik kodumaalt lahkumata.¹⁸¹

Kuigi mitmed Riiga õppima asunud olid sunnitud kooli pooleli jätma, oli sajandivahetusest siiski märgatav Riias õppinud eesti päritolu isikute arvu tõus.¹⁸² Seetõttu saab väita, et kõrgkoolil oli kindel roll eesti rahvusliku tehnilise haritlaskonna kujundamisel. Just Riia taustaga Eesti arhitektid määrasid suuresti 1920.–1930. aastate vabariigiaegse arhitektuuri olemuse.¹⁸³ Tartus tegutsenud arhitektidest olid Riias ametialase väljaõppe omandanud näiteks Edgar Johan Kuusik¹⁸⁴ ja Anatoli Podtšekajev¹⁸⁵. Lisaks tudengitele siirdusid Riiga mitmed õppejõud, kellest polütehnikumis asusid töötama näiteks Tallinna toomkooli ülemõpetaja G. Zehnfuss, Tartu ülikooli ja Veterinaariainstituudi õppejõud C. G. F. Hehn ning keemik W. Ostwald.¹⁸⁶

Selles, et Paul Mielberg Riias arhitektuuri asemel hoopis masinaehitust õppis, pole midagi üllatavat, kui arvestada, et Eestist tulnud (kuigi Mielberg polnud siin sündinud, oli ta siiski Eesti päritoluga) õpilaste seas kujunes sajandivahetusel Riias populaarseimaks just masinaehitusinseneri eriala. Sellele järgnesid keemikud, ehitusinsenerid ja põllumajanduseriteadlased ning alles viimasena arhitektid.¹⁸⁷

Riia õpingute järel siirdus Paul Mielberg 1901. aastal Peterburi ning astus kuulsasse Peterburi Kunstide Akadeemia kõrgema kunstikooli arhitektuuri osakonda.¹⁸⁸ Riia Polütehnilises Instituudis õppinute seas oli kooli lõpetamise järel Peterburi, Moskvasse,

¹⁷⁸ Tehnika ja tootmine, nr. 12, 1979, lk. 42.

¹⁷⁹ Samas. Lk. 43.

¹⁸⁰ Toomas Karjahärm; Väino Sirk. Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed, 1850-1917. Tallinn, 1997. Lk. 30.

¹⁸¹ Samas. Lk. 157.

¹⁸² Samas. Lk. 60.

¹⁸³ Mart Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2002. Lk. 67.

¹⁸⁴ Eller. Eesti kunsti ja arhitektuuri biograafiline leksikon. Lk. 224-225.

¹⁸⁵ Samas. Lk. 389.

¹⁸⁶ Tehnika ja tootmine, nr. 12, 1979, lk. 42-43.

¹⁸⁷ Samas. Lk. 43.

¹⁸⁸ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 153.

Vilniusesse, Kiievisse, Irkutski ja teistesse Venemaa suurematesse linnadesse tööle asumine küllaltki tavapärane praktika, kusjuures riigi suurematesse teadus- ja tööstuskeskustesse siirdusid just kõige võimekamad spetsialistid. Kuigi nad teatud mõttes Eesti teaduse arengu seisukohalt „kaduma“ läksid, oli siiski positiivne, et paljud neist naasesid Eesti iseseisvumisega kodumaale.¹⁸⁹

Peterburi, mis oli juba rajamisest alates tuntud paljurahvuselise linnana,¹⁹⁰ hakkas siinsete haritlaste silmis tõmbekeskuseks kujunema juba 19. sajandi esimesel poolel. 1825. aastal asus sinna teadaolevalt esimese eestlasena õukonnagravööriks kutsutud graafik August Philipp Klara, kellele tuntumate nimedena järgnesid hiljem keisri ihuarstiks valitud Philipp Jakob Karell, kunstnik Johann Köler¹⁹¹, pastor Johann Friedrich Cornelius Laaland ja paljud teised.¹⁹² Sajandi keskpaigas loodi linnas Eesti Jaani kogudus ning Peterburi saksa ühenduse „Palme“ juures esimene kohalik eesti selts. Mõni aeg hiljem lisandusid neile Peterburi Eesti Heategev Selts, Eesti Kooli (Hariduse) Selts, Eesti Käsitöölise Selts, karskusselts „Ustavus“, spordiselts „Kalev“.¹⁹³ Peterburi ahvatles eestlasi eelkõige paremate töö-, õppimis-, ja elamisvõimalustega. Soodustavateks asjaoludeks olid samuti baltisakslaste tõrjuv hoiak eestlastest haritlaste suhtes kodumaal¹⁹⁴, Peterburi eestlaste koloonia olemasolu ning suurem nõudlus kõrgelharitud spetsialistide järele.¹⁹⁵ Loomulikult siirdus Peterburi ja teistesse Venemaa piirkondadesse peale haritlaste hulgaliselt töölisi, teenijaid, käsitöölisi ning endiseid põllutöölisi. Migratsioon maalt linnadesse, sealhulgas Peterburi, oli Eestis 19. ja 20. sajandil (kuni 1917. aastani) eelkõige just proletaarse iseloomuga. Muuhulgas hõlmas see mõisnike rõhumise alt vabadust otsivate eestlaste massilist siirdumist Tsaari-Venemaa maapiirkondadesse.¹⁹⁶ Peale selle asuti Peterburi kõrgema hariduse omandamise eesmärgil. Mitmetel Peterburis õppinutel oli hiljem kodumaa poliitilises, majanduslikus ja kultuurilises elus kandev roll kanda. Suur osa neist jäi siiski peale õpingute lõppu linna kauemaks peatuma – asjaolu, mis tollases eesti ajakirjanduses teravat kriitikat pälvis, kui kodumaalt väljarännanud haritlasi süüdistati egoismis, kasuahnuses ja patriotismi puudumises.¹⁹⁷

Peamiste suurlinna koolide eelistamise põhjustena võib välja tuua keskharidusega noorte arvu kasvust tulenenud üleüldiselt suurema Venemaa (sealhulgas Tartu ülikooli) ülikoolidesse

---

¹⁸⁹ Tehnika ja tootmine, nr. 12, 1979, lk. 44.

¹⁹⁰ Pullat. Lootuste linn. Lk. 13.

¹⁹¹ Irina Solomõkova. Eesti kunst 19. sajandi keskpaigast kuni 1940. aastani. Tallinn, 1977. Lk. 15.

¹⁹² Karjahärm; Sirk. Eesti haritlaskonna kujunemine. Lk. 21-22.

¹⁹³ Tulimuld, nr. 4, 1957, lk. 195.

¹⁹⁴ Karjahärm; Sirk. Eesti haritlaskonna kujunemine. Lk. 20-21.

¹⁹⁵ Pullat. Lootuste linn. Lk. 101-102,

¹⁹⁶ Raimo Pullat. Peterburi eestlased. Tallinn, 1981. Lk. 16.

¹⁹⁷ Karjahärm; Sirk. Eesti haritlaskonna kujunemine. Lk. 170-171.

pürgijate arvu, eestlaste rahvusliku identiteedi tugevnemisega seotud teravama vastandumise Tartu ülikoolis valitsenud saksameelsusele ning huvi erialade (näiteks tehnika ja kunstiga seotud) vastu, mille omandamine polnud kodumaal võimalik.¹⁹⁸ Peterburis oli tollal lisaks ülikoolile veel umbes 20 erinevat kõrgemat õppeasutust, mis paistsid silma rikkalike õppevahendite, raamatukogude, teaduslike laboratooriumide ja parimate tippspetsialistidest õppejõudude poolest.¹⁹⁹

2. 3. Paul Mielbergi õpingud ja loometegevus Peterburis

Ühena eelmainitud Peterburi kõrgkoolide seast tõusis seoses Paul Mielbergiga (õppis Peterburis aastatel 1901–1910²⁰⁰) esile Peterburi Kunstiakadeemia. 6. novembril 1757. aastal krahv Ivan Šuvalovi initsiatiivil – kuigi sellelaadse kooli asutamise idee oli üles kerkinud juba Peeter I ajal – loodud kunstiõppeasutus keskendus algaastatel kolme „kauni kunsti“ õpetamisele, mille sekka peale maali ja skulptuuri kuulus ka arhitektuur. 1764. aastal nimetati kool ümber Keiserlikuks Kunstiakadeemiaks ning kinnitati uus põhikiri. See tõi kaasa kooli tähtsuse kasvu. Akadeemias pakutavast kõrgetasemelisest kunstiharidusest andsid tunnistust esimesed kooli tuntuimad lõpetajad nagu maalikunstnikud A. Losenko ja F. Rokotov ning arhitekt V. Bažhenov. Mõnevõrra hiljem omandasid seal arhitektuurialase väljaõppe näiteks A. Voronihin, N. Benois, K. Ton, I. Fomin ja V. Šuko.²⁰¹

Kuni 20. sajandi alguseni oli akadeemia ainus omanäoline kõrgemat kunstiharidust pakkuv õppeasutus Venemaal. Peale õpetamise andis kool panuse muuseumide kollektsioonide täiustamisse, kunstinäituste korraldamisse, restaureerimisega seotud teaduslike uuringute läbiviimisse ning provintsiaalsete kunstikoolide rajamisse. Samuti oli kool seotud riigi tähtsamate arhitektuurialaste projektide läbivaatamise ja hindamise protsessiga. Paljud kooli lõpetajad võtsid osa Vene suurimate katedraalide välisilme kujundamisest ning dekoreerimisest.²⁰² Kuigi koolis õpetati hulgaliselt erinevaid kunstitehnikaid, oli Peterburi Kunstiakadeemia oma olemuselt siiski konservatiivne ja akademistlik. See tegi koolilõpetajatel

---

¹⁹⁸ Pullat. Lootuste linn. Lk. 99-101.

¹⁹⁹ Samas. Lk. 115-116.

²⁰⁰ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 153.

²⁰¹ The Russian Academy of Arts. History - http://en.rah.ru/content/en/main_menu_en/section-academy-en/section-2008-09-12-17-36-36.html. Külastatud 13. 04. 2013.

²⁰² Samas.

oma hilisemas loomingus kõikvõimalike uuendustega kaasamineku mõnevõrra raskendatuks.²⁰³ Pealinna kunstimaastikul valitsenud konservatiivsete hoiakute tõttu ei võetud seal juugendit nii kiiresti omaks kui Lääne-Euroopas.²⁰⁴

Kui vaadelda eestlastest arhitektide osakaalu Peterburi Kunstiakadeemias õppinute seas, võib välja tuua, et 20. veebruaril 1923. aastal Eestis kehtestatud „Inseneride, arhitektide ja tehnikute kutseõiguse seadusega“ haridusministeeriumi juures loodud tehnikaeriteadlaste komisjonis (tegutses aastatel 1923–1934)²⁰⁵ oli 1923. ja 1924. aastal registreeritud 25 arhitekti seas Peterburis väljaõppe saanutena üksnes neli Eesti arhitekti – Nikolai Tamm, Boris Aleksander Emil Krümmer, Aleksander Poleštšuk ning Paul Mielberg (Mielberg registreeriti 1924. aastal). Kõigist aastatel 1923–1934 registreeritud 70 arhitektist olid Peterburis kas õppinud või töötanud kõigest 10 Eesti päritolu isikut. Sellest järeldub, et Riias, Saksamaal ja hiljem Tallinna Tehnikumis õppinud arhitektide-inseneride kõrval jäi Peterburiga seotud arhitektide arv mõnevõrra tagasihoidlikumaks, mis samas aga ei kahandanud nende hilisemat mõju Eesti arhitektuuripildile.²⁰⁶

1901. aastal Peterburis õpinguid alustanud ning kooli 1910. aastal kunstnik-arhitekti I järgu diplomiga lõpetanud Paul Mielbergi isikutoimikust selgub, et õppeaja kestel viibis tulevane arhitekt mitmetel haridusliku otstarbega välisreisidel. 1904. aasta kevadel peatus ta Prantsusmaal (Pariisis) ja Saksamaal ning 1907. aastal ühe semestri jooksul Itaalias Põhja- ja Kesk-Itaalia arhitektuuriga tutvumise eesmärgil. 1914. aasta kevadel võttis Mielberg enesetäiendamiseks ette veel pikema reisi, mille jooksul jõudis külastada nii Konstantinoopolit, Kreekat, Lõuna-Itaaliat, Maltat, Alžeeriat, Hispaaniat kui ka Portugali. Samuti oli Mielberg juba õpingute ajal omandanud praktilisi ehitusalaseid kogemusi, töötades näiteks 1904. aasta suvel bioloogilaboratooriumi rajamisel arhitekti abina.²⁰⁷ Peale selle kuulus Mielberg 1910. aastast Peterburi Kunstnikkude-arhitektide ühingu ning Arhitektide seltsi liikmeskonda.²⁰⁸ Ta oli seotud kohaliku arhitektoonilise ajakirja ja aastaraamatu väljaandmisega.

Olulist mõju on Mielbergi arengule kahtlemata avaldanud ülikooliaegsed kokkupuuted arhitektuuriprofessor Leon Nikolajevitš Benois'ga, akadeemik Zeidleriga (Mielberg abistas teda Peterburi Vene kaubanduse panga hoone ehituse juures) ning õppejõu Oskar Munziga („Hotel du Nord“ hoone püstitamisel).²⁰⁹ L. N. Benois' (1856–1928) puhul oli tegemist kuulsa

²⁰³ Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Lk. 68.

²⁰⁴ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 238.

²⁰⁵ Pullat. Lootuste linn. Lk. 140.

²⁰⁶ Samas. Lk. 154-157.

²⁰⁷ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 153.

²⁰⁸ Samas. L. 153p.

²⁰⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 153p.

vene arhitekti, akadeemiku²¹⁰ ja kultuuritegelasega²¹¹, kelle isa oli samuti arhitektina töötanud ning kelle pojast Aleksandrist sai hiljem mainekas maalikunstnik, graafik ning kunstiajaloolane. Sarnaselt Mielbergile oli L. Benois arhitektikutse omandanud Peterburi Kunstide akadeemias. Selle lõpetamise järel asus mees õppejõuna töötama Peterburi Kunstide Edendamise Seltsi koolis, Tsiviilinseneride Instituudis ning 1892. aastast Kunstide akadeemias. Tema käe all on kunsti õppinud nii V. G. Gelfreich, O. R. Munz, L. V. Rudnev kui ka V. A. Pokrovski ja I. A. Fomin. Oma loomingus esindas Benois peamiselt eklektismist ja neoklassitsismist mõjutatud arhitektuurisuunda. Tema kuulsamate töödena võib välja tuua hooned Vene kindlustuskompaniile, Moskva Kaubanduspanga hoone, roomakatoliku kiriku prantsuse saatkonna jaoks, Otto kliinikuhoone ning mitmed korterelamud.²¹² Tõenäoliselt just L. Benois' käe all omandas Mielberg esimesed arhitektuurialased põhjalikumad praktilised kogemused ning stiililised mõjud. Oskar Munz (1871-1942) oli Mielbergi Peterburis õppimise ja praktiseerimise ajaks samuti Venemaal saavutanud tunnustatud arhitekti, professori ja arhitektuuriteoreetiku maine. 1896. aastal lõpetas Munz Peterburi Kunstide akadeemia, misjärel tema arhitektikarjääri nimekamate projektidena valmisid näiteks elumaja Narvski avenüül, Volkhovskaja hüdroelektrijaama jõujaam ning hooned teiste riigi linnade tarvis.²¹³

Peterburi-aastatel avaldas Mielbergi kui arhitekti kujunemisteele arvatavasti kõige enam mõju siiski Frederik Lidval (1870–1945). Rootsi päritolu vanemate perekonnas 1870. aastal Peterburis sündinud Lidval²¹⁴ õppis pärast gümnaasumiõpinguid kahe aasta jooksul parun Stieglitzi kunsttööstuskoolis ning alates 1890. aastast Peterburi Kunstide akadeemias, võttes seejuures osa ka L. Benois' juhata tud „töötubadest“. Esimese tunnustuse arvestatud arhitektina saavutas Lidval Kamenoostrovski prospektile ehitatud hooneteansambli projekteerimisega.²¹⁵ Kuna Lidval oli pärast üleüldise poolehoiu saavutamist äärmiselt hõivatud erinevate ehitiste püstitamise ga, on raske välja tuua kõiki tema töid, ent olulisematena nende seast tõusevad esile E. L. Nobeli hoone, krahv Tolstoi maja (vt. Lisa 1), Asov-Doni pangahoone ning hotell „Astoria“ (vt. Lisa 2).²¹⁶ Viimased kolm omavad antud magistritöö kontekstis erilist tähtsust põhjusel, et nende projekteerimisse ja ehitamisse andis oma panuse ka Paul Mielberg. Kui

²¹⁰ Dr. Heinrich E. Schulz; Paul K. Urban; Andrew I. Lebed. Who was who in the USSR. Metuchen, 1972.

²¹¹ Saint Petersburg Encyclopaedia. L. N. Benois - <http://www.ensspb.ru/object/2804007006;jsessionid=F4196B21530BA1797F33F0FFCCD9C3ED?lc=en>. Külastatud 13. 04. 2013.

²¹² Samas.

²¹³ Saint Petersburg Encyclopaedia. O. Munz. Külastatud 13. 04. 2013.

²¹⁴ Saint Petersburg Encyclopaedia. F. Lidval. Külastatud 14. 04. 2013.

²¹⁵ Fridrich Lidval - http://webstudio.il4u.org.il/projects/_spb/spholswed/swed/eng/lidv.htm. Külastatud 15. 04. 2013.

²¹⁶ Hans Vollmer. Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Leipzig, 1929. Lk. 195.

Tolstoi üürimaja ehitusel oli Mielberg ametis vastutava arhitektina, siis neoklassitsistliku²¹⁷ Asov-Doni kaubanduspanga rajamisel oli ta kahe aasta vältel seotud nii projekteerimise kui ehitustööde juhataja ülesannetega. Juugendlike ja neoklassitsistlike²¹⁸ elementidega hotell „Astoria“ puhul langes Mielbergi osaks ehituse teostusjooniste koostamine. Paul Mielberg töötas Lidvali arhitektuuribüroos ühtekokku viis aastat, mille jooksul oli ta lisaks eelmainitutele hõivatud kindlustusseltsi „Rossija“ suure üürimaja ning Nikolai vaksali uue hoone projekteerimisega ja Vene Välismaa kaubapanga hoone teostusjooniste valmistamise ning ehitustööde juhatamisega (vastutava arhitektina).²¹⁹ Kui rääkida Lidvali hoonete stiililisest ilmast, tuleb esmajoones rõhutada tema kui ühe väljapaistvama Põhjamaade modernismi ja juugendi Venemaal (lisaks A. Bubõrile ja N. Vassiljevile) viljeleja olulisust²²⁰ ning sellest tulenenud mõju Eesti 20. sajandi alguse rahvusromantiliste sugemetega arhitektuuriloomingule – näiteks Karl Burmanile (kes oli samuti Peterburis Lidvali juures töötanud)²²¹ ning Georg Hellatile EÜS-i hoone puhul.²²²

Erinevalt paljudest teistest haritlastest, kes jäid Peterburi õpingute järel soodsama karjääri ootuses impeeriumi pealinna pikemalt peatuma²²³, lahkus Mielberg 1916. aasta paiku Peterburist ning siirdus ametialasele tööle Kiievisse.²²⁴ Kiievi kunstiosakonna valitsuse tellimisel valmis arhitektil seal kontsertsaali, teatri ja staadioniga rahvamaja projekt.²²⁵ Paul Mielbergi isikutoimikust selgub, et Kiievist läks ta edasi Jugoslaaviasse, kus muuhulgas tegeles viide keelde tõlgitud aastaraamatu „Jugoslaavia almanak“ teksti koostamisega.²²⁶ 1921. aastal siirdus arhitekt Rootsi²²⁷, kust ta juba 1922. aasta paiku Tartusse tuli.²²⁸ 1924. aasta 24. veebruaril abiellus Paul Mielberg Tartus Irina Sergejevaga (sündinud 2. aprillil 1902). 1925. aasta 18. oktoobril sündis neile tütar Olga.²²⁹

Kuigi Paul Mielbergi loomingu põhimahd on koondunud Tartusse, on Peterburis kõrgkooliõpingute ja mainekates arhitektuuribüroodes praktiseerimise näol veedetud aastad kahtlemata Mielbergi kujunemisele tuntavat mõju avaldanud. Kuigi Peterburi Kunstiakadeemia

---

²¹⁷ Saint Petersburg Encyclopaedia. Azovsko-Donsoy Commercial Bank. Külastatud 15.04.2013.

²¹⁸ Saint Petersburg Encyclopaedia. Astoria hotel. Külastatud 15.04.2013.

²¹⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 153, l. 153p.

²²⁰ Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Lk. 50.

²²¹ Samas.

²²² Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 250-251.

²²³ Pullat. Lootuste linn. Lk. 102.

²²⁴ Olnust olevale, 18. detsember 1996.

²²⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 155.

²²⁶ Samas. L. 102.

²²⁷ Samas. L. 20.

²²⁸ Samas. L. 20, l. 21p.

²²⁹ Samas. L. 198.

paistis silma pigem konservatiivse ja akademistliku õhkkonnaga, oli see siiski noorele arhitektile Riia Polütehnilise Instituudi kõrval üks tugevamaid sellealast õpet pakkuvaid ülikoole tollases Vene riigis. Kuigi Mielberg ei läinud hilisematel Tartu-aastatel funktsionalistlikku laadi stiiliuundustega niivõrd valutult kaasa kui enamik teisi Eesti arhitekte²³⁰, tagas Riias omandatud tehnilisemat laadi haridus koos Peterburi tipparhitektide käe all töötamisega Mielbergile selle, et tema Tartu linna ja ülikooli tarvis valmistatud ehitiste projektid hakkasid silma praktilisuse, põhjalikkuse ja visuaalse väljapeetuse poolest.

---

²³⁰ Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Lk. 115.

3. Paul Mielberg ehitusõpetuse õppejõu ja ülikooli arhitektina

3. 1. Paul Mielberg õppejõuna

Eestikeelse ülikooli loomisega tekkis vajadus eesti rahvusest õppejõudude järele. Kuigi eestlastest haritlaskond oli lühikese aja jooksul jõudsalt kasvanud, oli kõikide Tartu ülikooli õppeainete riigikeeles õpetamine esialgu välistatud. Olukorra pidi lahendama võõrsil resideeruvate eestlastest haritlaste kodumaale tagasi kutsumine. Arvutuste kohaselt olid 1920. aastatel Tartus õppejõuna töötanud isikutest umbes pooled vähemal või enamal määral varasematel aastatel kas õpingute või tööalaste kohustustega seotud Venemaaga.²³¹ Sarnaselt paljude teiste Peterburis, Moskvast või mujal Venemaal peatunud eestlastega siirdus 1920. aastate algul Eestisse Kiievis, Jugoslaavias ja Rootsis töötatud aastate järel Paul Mielberg. 1. mail 1922 valiti ta põllumajandusteaduskonna ehitusõpetuse dotsendi kohusetäitjaks.²³² Mielbergi isikutoimikust selgub, et oli ta juba sama aasta aprillikuust ehitusõpetuse kabineti juhataja ametikohal. Alates 12. aprillist töötas Mielberg ülikooli arhitekti ajutise kohusetäitjana.²³³ Kuna Tartu ülikooli 1922. aasta II semestri ettelugemiste kavast viidatakse Paul Mielbergile kui ülikooli arhitektile²³⁴, on tõenäoline, et ta nimetati arhitekti ajutisest kohusetäitjast peatselt ametlikuks ülikooli arhitektiks.

7. oktoobril 1922. aastal andis Mielberg ametivande ning asus kohe õppetööd läbi viima. Sama aasta 16. oktoobril kell kuus õhtul toimus ülikooli aulas Mielbergi esimene avalik loeng ühiskondlike hoonete arhitektuurilisest kompositsioonist („Die Gesetze der architektonischen Komposition und ihre Bedeutung beim Entwerfen von Nützlichkeitsbauwerken“).²³⁵ Mielbergi peamiseks ülesandeks järgnevate aastate jooksul kujunes ehitusõpetuse ja sellega seotud praktiliste tööde läbiviimine põllumajandusteaduskonnas. Samas, näiteks 1925. aasta I semestril luges Mielberg ka filosoofiateaduskonna ülesandel loengukursuse Itaalia renessansiajastu arhitektuurist (ettelugemiste kavast „Italienische Renaissance-Architektur“).²³⁶ Tõsi küll, loengutega filosoofiateaduskonnas võinuks ta alustada juba 1924. aasta sügissemestril. Kuid Mielberg oli hõivatud Raadimõisas ehitustööde juhatamisega. Seetõttu

²³¹ Tankler. Elmar Roots ja Tartu Ülikool. Lk. 33-35.

²³² EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 4.

²³³ Samas. L. 153p.

²³⁴ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal. Tartu, 1922. Lk. 20.

²³⁵ Samas. L. 15.

²³⁶ Samas. L. 41.

lükkuski loengute algus kevadsemestrile.²³⁷ Tundub, et huvi Mielbergi arhitektuuriajaloo loengute vastu tunti hiljemgi – 1935. aasta sügisel pidas ta matemaatika-loodusteaduskonnas loengukursuse teemal „Ehituskunsti ajalugu“.²³⁸

3. 1. 1. Keeleküsimus

Paul Mielberg oli eestlane. Siiski valmistas eesti keeles loengute läbiviimine esimestel tööaastatel talle suuri raskusi. Ehitusõpetuse dotsendi kohusetäitjaks valimisel palus ülikooli valitsus haridusministeeriumit võimaldada Mielbergil kolme aasta jooksul loenguid eesti keele asemel kas saksa või vene (kuulajate enamuse soovi järele) keeles pidada.²³⁹ Mielberg oli kandideerides 1922. aastal selgitanud, et suudab loenguid pidada nii vene kui saksa keeles, avaldades seejuures lootust kolme aasta möödudes seda teha juba eesti keeles.²⁴⁰ Eestikeelsele õppetööle ülemineku kiirendamiseks oli seadusega sätestatud, et 1930. aasta sügiseni võis õppetööd läbi viia ka saksa ja vene keeles, ent edaspidi üksnes eesti keeles. Paraku osutus selle nõude täitmine loodetust keerulisemaks, mistõttu paljude professorite puhul võimaldati võõrkeeles loengute läbiviimise osas lühiajalisi pikendusi.²⁴¹

Kuigi ülikool taotles 1922. aastal Mielbergile õigust pidada loenguid võõrkeeles (peamiselt saksa keeles²⁴²) maksimaalselt kolme aasta jooksul, rahuldas haridusministeerium palve vaid ühe õppeaasta (1922/1923) osas. Aasta hiljem, Mielbergi dotsendiks valimise puhul, palus ülikooli valitsus luba veel kahe aasta võrra pikendada. Ka seekord rahuldas haridusministeerium palvet vaid ühe aasta osas, nõudes, et selle möödudes peab Mielberg oma õppetegevuses siiski eesti keelele üle minema. Kuid nagu Mielbergi isikutoimikust selgub, oli ülikooli valitsus ka 1924. ja 1925. aastal sunnitud sellelaadse pikendamispalve ministeeriumile esitama. Mielberg ise põhjendas eesti keele pikaldast omandamist ülikooli arhitekti ametiga. Ta olla eelnevatel aastatel ehitustöödega niivõrd koormatud, et keeleõpingutele ei jäänud piisavalt aega. Seda arvesse võttes lubati Mielbergil veel aastatel 1924, 1925 ja 1926. aasta I poolaastal viia loenguid läbi võõrkeeles. 1926. aasta teisest semestrist pidi ta tingimata eesti keelele üle minema.²⁴³

---

²³⁷ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 38, l. 41.

²³⁸ Samas. L. 154.

²³⁹ Samas. L. 4.

²⁴⁰ Samas. L. 3.

²⁴¹ Palamets. Lugusid toonasest Tartust. Lk. 255; Tankler. Elmar Roots ja Tartu Ülikool. Lk. 36.

²⁴² EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 60.

²⁴³ Samas. L. 55, l. 57, l. 58.

1926. aasta sügisel esitas ülikooli rektor põllumajandusteaduskonna dekaanile Peeter Kõpule palve veenduda, kas Mielberg ikka on suuteline edaspidi loenguid ja praktikume läbi viima eesti keeles.²⁴⁴ Küsimuse selgitamiseks kuulas professor Kõpp Mielbergi loenguid ning hankis muul teel andmeid Mielbergi poolt praktiliste tööde juhatamise kohta. Dekaan oli arvamisel, et Mielbergi loengud olid ette kantud „täiesti arusaadavas ja isegi modernses eesti keeles“. Kõpp lisas: „Mielberg seletab vahepeal ka peast, kirjutab ja joonestab tahvlile. Viimasel juhul eksib ta sagedamini kui kõnes. Kuulajaid oli auditoorium viimse võimaluseni täis, üliõpilased kuulavad hoolega ja teevad märkmeid. Paul Mielbergi käest keeleoskuse kohta seletust pärides ütleb ta, et on viimasel ajal eesti keele õppimisele suurt rõhku pannud. Praktilisi harjutusi juhatas Mielberg semestri algul küll veel saksa keeles, kuid nüüd läheb kord-korralt eesti keele peale üle. Erajutuajamistel tarvitab ta küll võõrast keelt, kuid üliõpilastele püüab ka praktilistel harjutustel eesti keeles seletusi anda. Mielberg ütleb, et tehniliste küsimustega olevat eesti keeles kergem hakkama saada, sest sõnade tagavara olevat selleks olemas. Kokkuvõttes pean tähendama, et Mielbergi eesti keelele üleminek pole läinud küll täiesti lodusalt, kuid edu on iga päevaga märgata, mis lubab oletada, et tulevikus asi veel paraneb.“²⁴⁵

Kuna Paul Mielbergi isikutoimikus leiduvad tema enese poolt eesti keeles (alates 1926. aastast) koostatud kirjad on nii grammatika kui sõnastuse poolest heal tasemel, võib järeldada, et Mielberg suhtus keeleõpingutesse täie pühendumisega ning suutis assistendi abiga 1926. aasta sügisest loenguid ja praktikume ilma suurema vaevata ka riigikeeles läbi viia.

3. 1. 2. Ehitusõpetuse dotsendina

14. juunil 1923 tegi Tartu ülikooli põllumajandusteaduskond ülikooli nõukogule ettepaneku üle viia Paul Mielberg alates 11. juunist 1923 dotsendi kohusetäitjast dotsendi ametikohale. Paraku lükkas ülikooli nõukogu 15. juunil teaduskonna ettepaneku mingitel vormilisuse põhjustel tagasi. Põllumajandusteaduskond esitas 17. septembril Mielbergiga seotud materjalid ülikooli nõukogule teistkordsele läbivaatamisele. 15. oktoobril 1923 valiti Mielberg ehitusõpetuse dotsendi kohale. Novembri lõpul kinnitas haridusminister Paul Mielbergi Tartu ülikooli dotsendiks.²⁴⁶

---

²⁴⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 60.

²⁴⁵ Samas. L. 62, l. 62p.

²⁴⁶ Samas. L. 29, l. 30, l. 32.

Paul Mielbergi poolt peetud ehitusõpetuse (alates 1933. aasta I semestrist nimetuse all põllumajanduslik ehitusõpetus²⁴⁷) loengust saab 1928. aasta kohta säilinud konspekti abil anda põhjaliku kirjelduse. Et siinkohal pole eesmärgiks Mielbergi loengukonspekti sõna-sõnalt ümberkirjutamine, on mõistlik piirduda kokkuvõtliku ülevaatega.

Konspekt algab ehitusõpetuse mõiste lahtiseletamisega: „Ehitusõpetus, nagu näitab nimetus ise, käsitleb hoonete püstitamist tema kõigis üksikasjus. Ta õpetab leidma sobivaid konstruktsioone, mis vastavad ehitusnõuetele ja ehitaja ainelistele võimalustele, ning annab juhiseid täpse eelarve kokkuseadmiseks niihästi materjali kui ka tööjõu kohta.“²⁴⁸ Sellele järgneb üksikasjaline ehitusmaterjalide tutvustamine ja analüüs. Käsitlemist leiavad nii looduslikud kui kunstlikud kivid; lubja-, kipsi- ja savisegud; erinevad puiduliigid ning metallid. Abimaterjalide osas on Mielberg andnud ülevaate klaasi, värvide, lakkide, tõrva, asfaldi valmistamisest, nende materjalide omadustest ja kasutamisevõimalustest. Kattematerjalide peatükis on omakorda tutvustatud harilikku katusepappi, asfaltkatusepappi, ruberoidi, puutsementi, linoleumi, õlgi ning pilliroogu.²⁴⁹ Järgmise suurema teemana anti ehitusõpetuse loengus ülevaade kõikvõimalikest hoone püstitamisega seotud ehitustöödest. Näiteks on tähelepanu juhitud aluspõhja uurimisele ja ettevalmistamisele, hoone seisukoha määramisele, vundamendi tegemisele, isoleerimistöödele, seinte ladumise viisidele, palk- ja vahvärkseinte valmistamisele, katusetüüpide kirjeldusele, talade toetamise süsteemidele, krohvimistöödele.²⁵⁰ Peale selle on eraldi teemana vaadeldud mitmesuguseid põllumajandusliku iseloomuga ehitisi. Mielberg tutvustas üliõpilastele ka taluõues hoonete paiknemist, käsitledes sealjuures elumaja, pesuköögi, puukuuri, sauna, keldri ning viljaaida ehitamisele esitatavaid ettekirjutusi, soovitusi ja tavaid. Õppematerjalide põhjal võib kinnitada, et eriti põhjalikult rääkis Mielberg kariloomade lautade ja tallide ehitamisega seotud probleemidest. Ehitusõpetuse loengutel käinud üliõpilased said hea ettekujutuse ehituse eelarve koostamisest. Mielbergi loengud olid alati näitlikustatud rohke pildimaterjali ja joonistega.²⁵¹

Põllumajandusliku ehitusõpetuse loengud vastasid üldjoontes Mielbergi varem loetud ehitusõpetuse loengutele. Õppekavas loengute arvu vähendamise tingituna jäeti välja ehitusmaterjalide üksikasjalik tutvustamine – üliõpilased tutvusid nendega nüüd proovide ja mudelite abil. Pealiskaudsemalt tuli õppejõul käsitleda põllumajanduslike hoonete ehitusviise,

---

²⁴⁷ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1933. aasta I poolaastal. Tartu, 1933. Lk. 26.

²⁴⁸ Ehitusõpetus. Väljaandja Endel Soots. Tartu, 1930. Lk. 1.

²⁴⁹ Samas. Lk. 1-19.

²⁵⁰ Samas. Lk. 20-77.

²⁵¹ Samas. Lk. 78-100.

ruumide jaotust ja funktsiooni.²⁵² Vaatamata Mielbergi ehitusõpetuse loengute arvu vähendamisele selgub tema poolt 1930. aastate teisel poolel põllumajandusteaduskonna dekaanile esitatud aruannetest, et arhitekti loengutest osavõtnute arv oli küllaltki suur (keskmiselt 50–60 kuulajat²⁵³). Sellele lisandus praktikumidest osavõtnute arv. Praktiliste töödena pidid üliõpilased joonestama tähtsamaid ehituskonstruksioone (I praktikum). Lisaks oli ette nähtud, et iga tudeng valmistab ühe põllumajandusliku iseloomuga hoone projekti koos eelarvega töö, tööjõu ja ehitusmaterjalide hulga ning kulu arvestamisega (II praktikum).²⁵⁴ Vaatamata loengutest ja praktilistest töödest osavõtnute suhteliselt suurele arvule ilmneb, et kaugeltki mitte kõik üliõpilased polnud suutelised ainet edukalt läbima. Näiteks 1937. aasta sügissemestril võttis praktilistest töödest osa 70 üliõpilast, kellest I praktikumi lõpetas 10 ja teise samuti 10 üliõpilast. Eksami sooritas hästi vaid kolm kuulajat, rahuldavalt neli ja nõrgalt üks üliõpilane.²⁵⁵ Tundub, et Mielbergi ehitusalased loengud olid põllumajandus- ja metsandusüliõpilastele²⁵⁶ nii-öelda kaalamurdvad. Põllumajandusteadlane Elmar Järvesoo on Mielbergi kohta kirjutanud järgnevad read: „Ta tugeva aktsendiga loetud loengud ei sobinud agronoomidele, mis olnuks kohane ehitusinseneridele. Puudu jäi põllumajandusehituste eriliste nõudmiste ja kavandamise käsitletu. Seda aitas osalt leevendada assistendi juhendus harjutustundidel, peamiselt aga juba ilmunud raamatud põllumajanduslike ehituste alal.“²⁵⁷

1927. aasta paiku kerkis üles küsimus tollase Tallinna Tehnikumi ühendamisest Tartu ülikooliga. Kuna pealinnas oli tehnikum juba mõnda aega kiratsemas, nähti Tartu ülikooliga liitumises ainuvõimalikku pääseteed.²⁵⁸ Peamiseks Tartusse kolimise argumendiks oli kulude kokkuhoid. Pealegi kavatseti Tallinna tehnikum senistest ruumidest välja tõsta. Mitmed selle küsimusega seotud isikud olid seisukohal, et uue hoone ehitamine tuleb odavam Tartus, eriti kui arvestada, et ülikoolilinna oli kavas rajada keemia instituudi maja. Samuti rääkisid Tartu kasuks soodsamad korteriüürid ja muu ülalpidamine.²⁵⁹ Pealegi oldi arvamusel, et Eesti oludes pole vajadus tehniliste haritlaste järele nii suur, kui varem oli eeldatud. Pigem sai rääkida inseneride üleproduktioonist,²⁶⁰ mistõttu tekkis küsimus, kas riigis on üldse tarvidust iseseisva kõrgema tehnilise õppeasutuse järele. „Postimees“ kirjutas: „Kuna meil tehnilise haridusega

---

²⁵² EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 149.

²⁵³ Samas. L. 149, l. 166, l. 174.

²⁵⁴ Samas. L. 149.

²⁵⁵ Samas. L. 166.

²⁵⁶ Samas. L. 163.

²⁵⁷ Dr. agr. Elmar Järvesoo elu ja töö – <http://www.eau.ee/~alo/pdf/jarvesoo/jarvesoo.pdf>. Külastatud 20.04.2013.

²⁵⁸ Postimees, nr. 250, 15. detsember 1927, lk. 5.

²⁵⁹ Postimees, nr. 251, 16. detsember 1927, lk. 1.

²⁶⁰ Postimees, nr. 162, 19. juuni 1931, lk. 2.

isikute juurdekasvu tarvidus ei ole väga suur, kas poleks otstarbekohasem luua ainult vastav teaduskond juba olemasoleva kõrgema õppeasutuse juurde. Sellega võiks saavutada tunduvat kokkuhoidu. Eeskätt õppeasutuse administratsiooni kulu jääks ära. Edasi oleks kokkuhoid õppejõudude alal, sest Tartus loetakse palju neid aineid, ilma milleta ei saaks ka kõrgem tehniline õppeasutus Tallinnas läbi, nagu füüsika, keemia, matemaatika, ehitusõpetus, poliitiline ökonoomia. Tallinnas tuleks need õppetoolid luua. Tartus aga võiksid tehnikateaduskonna üliõpilased neid loenguid, praktikume ja katseid teiste teaduskondade juures kuulata ja sooritada. Pealegi on Tartus juba olemas tehnilise ilmega põllumajandusteaduskond ja matemaatika-loodusteaduskonna juures keemia osakond.²⁶¹

Tehnikateaduste õpetamise ümberkorraldamise käigus tuli luua tehnikateaduskond Tartu ülikooli juurde. Kulude vähendamise eesmärgil soovitati mitmete ülikooli õppetoolide ühtekoondamist.²⁶² Tehnikateaduskonna ellukutsumine pidi toimuma mitmes etapis. Esialgu oli kavas luua tehnika osakond matemaatika-loodusteaduskonna juurde (alates 1. septembrist 1934). Hiljemalt 1. juuniks 1936 tuli tehnikaosakond ümber kujundada iseseisvaks tehnikateaduskonnaks. „Postimees“ täpsustas: „Tehnikaosakond jaguneb esialgu keemia- ja ehitusinseneride haruks. Sama osakonna ja hiljem tehnikateaduskonna elektromehaanika ja teiste harude avamine toimub haridus-sotsiaalministri ettepanekul vabariigi valitsuse otsusega. Tehnikateaduskonna ehituskonstruksioonide ja tsiviilehituste ning keemilise tehnoloogia professorid kutsutakse ellu matemaatika-loodusteaduskonna keemilise tehnoloogia professorist ja põllumajandusteaduskonna ehitusõpetuse dotsentuurist, muutes viimase ehituskonstruksioonide ja tsiviilehituste professoriks, arvates 1. septembrist 1934. Kõik teised õppekohad kutsutakse ellu vajaduse järgi. Plaani kohaselt oleks tehnikateaduskonnas tehnilise mehaanika, ehituskonstruksioonide ja tsiviilehitiste, veemajanduse ja vesiehituste, teedehituse, elektrotehnika ja keemilise tehnoloogia professorid ning geodeesia, sildade ja raudbetooni, masinate üldõpetuse ja tehnilise joonistamise, masinate konstruksioonide ja elektrotehnika dotsentuurid.“²⁶³

1934. aasta teisel semestril alustaski Tartu ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna juures tegevust tehnikaosakond. Ülikooli juhtkonna otsuse alusel tuli viivitamatult asuda osakonna õppekohtade täitmisele. Seni täitis vastloodud tehnikaosakonnas keemilise tehnoloogia professuuri ametikohta keemilise tehnoloogia professor Jaan Kopvillem;

---

²⁶¹ Postimees, nr. 167, 24. juuni 1931, lk. 2.

²⁶² Postimees, nr. 141, 20. juuni 1933, lk. 1.

²⁶³ Postimees, nr. 171, 26. juuni 1934, lk. 1.

ehituskonstruktsioonide ja tsiviilehitiste õppejõuna asus ametisse dotsent Paul Mielberg.²⁶⁴ 1. septembril 1934 kinnitati Mielberg riigivanema otsusega ehituskonstruktsioonide ja tsiviilehitiste professuuri dotsendiks. Oktoobri algul vabastati Mielberg ehitusõpetuse dotsendi ametist.²⁶⁵ Kuni uue ehituskonstruktsioonide ja tsiviilehitiste professori insener Leo Jürgensoni ametisse kinnitamiseni (22. märtsil 1935. aastal) oli Mielberg 1934. aasta sügisel ja 1935. aasta kevadel tehnikaosakonnas seotud järgmiste õppeülesannetega: ehituskonstruktsioonide erikursus (kaks tundi nädalas), praktikum ehituskonstruktsioonides (kuus tundi nädalas), põllumajanduslik ehitusõpetus (üks tund nädalas) ning praktilised tööd põllumajanduslikus ehitusõpetuses (kaks tundi nädalas). Kuna õppejõu vahetamine semestri kestel arvati mõjuvat negatiivselt õppetööle, lubati Mielbergil nimetatud loenguid ja praktikume pidada semestri lõpuni.²⁶⁶ 1935. aasta sügisel tehti Mielbergile õppeülesande täitjana²⁶⁷ kohustuseks lugeda tehnikateaduskonnas korralise eksamiainena „Ehituskunsti ajalugu“, seda kaks tundi nädalas.²⁶⁸ Lisaks võttis Mielberg osa spetsiaalselt tehnikaosakonna õppetöö korraldamiseks loodud komisjoni tööst, kuhu peale tema kuulusid prodekaan Harald Perlitz, dotsent Jaan Kopvillem ning professor Gerhard Rägo.²⁶⁹

Kuigi 1936. aasta kevadel oli Tartu ülikooli tehnikosakond muudetud teaduskonnaks²⁷⁰, tõusis nüüd päevakorra teaduskonna asukoha küsimus. Selle lahendamiseks loodud komisjon kaldus pärast Tallinna ja Tartu oludega (peamiselt ruumide osas) tutvumist pooldama jälle pealinna. Tallinnas Koplis olid olemas kõlbulikud ruumid koos kabinetide, laboratooriumide ja joonestussaalidega. Tartu kahjuks rääkis see, et siin tulnuks kõik, välja arvatud tehnilise keemia laboratoorium, uuesti luua. Tartus ei olnud Soola tänava hoones, kuhu pidi tulema ehitusosakonna pearuum, isegi korralikku lage ega küttesüsteemi. Tallinnas puudusid ruumid tehnilise keemia laboratooriumi tarvis, see oli ka ainsaks miinuseks. Labori rajamine arvati tulevat odavam kui Tartu Soola tänava hoone kordaseadmine.²⁷¹ Peale selle olid õppejõududel Tallinnas paremad võimalused kontakti pidamiseks oma erialal tegutsevate ettevõtetega ning tudengitel soodsamad väljavaated praktika omandamisel.²⁷² Nii otsustati 1936. aasta aprillis tehnikateaduskond pealinna üle viia.²⁷³ Sama aasta 15. septembril nimetati

---

²⁶⁴ Postimees, nr. 241, 4. september 1934, lk. 1.

²⁶⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, Paul Mielbergi teenistuskiri.

²⁶⁶ Samas. L. 115, l. 116, l. 117.

²⁶⁷ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1935. aasta II poolaastal. Tartu, 1935. Lk. 22.

²⁶⁸ Samas. L. 129.

²⁶⁹ Postimees, nr. 243, 6. september 1934, lk. 1.

²⁷⁰ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1936. aasta I poolaastal. Tartu, 1936. Lk. 30.

²⁷¹ Postimees, nr. 70, 13. märts 1936, lk. 3.

²⁷² Postimees, nr. 116, 1. mai 1936, lk. 1.

²⁷³ Postimees, nr. 115, 30. aprill 1936, lk. 3.

endine Tallinna Tehnikum ümber ülikooliõiguseid omavaks Tallinna Tehnikainstituudiks, mis 1938. aastal kuulutati Tallinna Tehnikaülikooliks.²⁷⁴

Seoses tehnikateaduskonna Tallinnasse üleviimisega jätkus põllumajandusliku ehitusõpetuse lugemine taas põllumajandusteaduskonna juures. Kuna nimetatud ehitusõpetuse dotsentuur oli vakantne, luges põllumajanduslikku ehitusõpetust ning viis läbi praktilisi töid eradotsendina kuni 1940. aasta sügissemestri lõpuni Paul Mielberg.²⁷⁵ 1940. aasta kevadsemestril luges Mielberg valikkursusena ühe tunni nädalas veel maastikuarhitektuuri (aia arhitektuuri tekkimine ja maastikkude kaunistamine).²⁷⁶ 4. märtsil 1941 lahkus Paul Mielberg perega Saksamaale.²⁷⁷

3. 1. 3. Ehitusõpetuse kabineti juhatamine

Õppejõu ameti kõrval oli Paul Mielberg alates 1922. aasta I semestrist²⁷⁸ kuni 1935. aasta II semestrini²⁷⁹ tegev põllumajandusteaduskonna ehitusõpetuse kabineti (laboratooriumi) juhatajana. Kabinet asus esialgu Aia tn 38 (Vanemuise) õppehoones. Alates 1923. aasta II poolaastast koliti Lai tn 36 hoonesse²⁸⁰, kus edaspidi hakkasid toimuma ka Mielbergi ehitusõpetuse loengud. Ehitusõpetuse kabinetis on Mielbergile erinevatel aegadel abiks olnud mitmed hilisemad põllumajanduse või arhitektuuriga seotud isikud. Aastatel 1926–1927 töötas õpingute kõrvalt Mielbergi ajutise abijõuna tulevane piimanduseriteadlane Johannes Pullerits²⁸¹, 1927–1931 üliõpilane Artur Krusenbergi²⁸², 1931–1932 arhitekt Harald Sultson²⁸³. 1932.–1933. aastal praktiseeris Tallinna Tehnikumi²⁸⁴ lõpetamise järel Mielbergi assistendina arhitekt Nikolai Kusmin²⁸⁵, 1933–1934 hilisem Tartu maavalitsuse arhitekt Ottomar Puumann²⁸⁶ ning 1934–1935 A. Veski²⁸⁷. 1935. aasta II semestrist ei juhatanud ehitusõpetuse kabinetti enam Paul Mielberg, vaid ehituskonstruksioonide ja tsiviilehitiste professor Leo

---

²⁷⁴ Tallinna Tehnikaülikool. Fakto ajaloo - <http://www.ttu.ee/ulikool/tutvustus/ajalugu-ja-inimesed/>. Külastatud 22. 04.2013.

²⁷⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 149, l. 150, l. 157, l. 158p, l. 163, l. 172, l. 173, l. 175, l. 181, l. 188

²⁷⁶ Samas. L. 185.

²⁷⁷ Tankler. Elmar Roots ja Tartu Ülikool. Lk. 53.

²⁷⁸ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal. Lk. 28.

²⁷⁹ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1935. aasta II poolaastal. Tartu, 1935. Lk. 34.

²⁸⁰ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta II poolaastal. Tartu, 1923. Lk. 28.

²⁸¹ Juubelid. Johannes Pullerits 90 - http://agrt.emu.ee/pdf/1994_4_kroonika.pdf. Külastatud 21.04.2013.

²⁸² Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal. Tartu, 1927. Lk. 38..

²⁸³ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1931. aasta II poolaastal. Tartu, 1931. Lk. 33.

²⁸⁴ Maja, nr 5/6, 1. veebruar, 1995. Lk. 113.

²⁸⁵ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1932. aasta II poolaastal. Tartu, 1932. Lk. 32.

²⁸⁶ Postimees, nr 197, 22. juuli 1934, lk. 6.

²⁸⁷ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1934. aasta II poolaastal. Tartu, 1934. Lk. 33.

Jürgenson²⁸⁸. Tema järgnes 1936. aasta sügisest professor Aleksander Luksepp²⁸⁹ ning 1939. aasta kevadest metsateadlane Kaarel Veermets.²⁹⁰

Paul Mielbergi ehitusõpetuse kabineti juhatamisest loobumise põhjuseks oli haigestumine 1934. aasta jaanuari algul. Arhitekti isikutoimikust selgub, et Mielberg viibis alates 4. jaanuarist I Sisehaiguste kliinikus südamelihase põletiku tõttu. Kuigi Mielberg naases päev pärast haiglast väljakirjutamist märtsi algul ametikohustuste täitmisele, palus ta siiski ülikooli valitsust võimaldada talle sama aasta suveks pooleteisekuu pikkust puhkust.²⁹¹ Vaatamata sellele, et Mielberg sai üldises plaanis loengute pidamist jätkata, soovitas tema raviarst Ernst Masing haiguse süvenemise vältimiseks loobuda igasugustest „kehaliste pingutuste ja ärritustega“ seotud tööalastest kohustustest.²⁹² Tartu linnavalitsuse hoolekandeosakonna pensioni komisjon tunnistas Mielbergi tervisliku seisundi paranematuks ning teenistuskohustuste jätkamist oluliselt takistavaks.²⁹³ Seega on mõistetav, miks Paul Mielberg 1935. aastal lisaks ülikooli arhitekti (alates 1. juunist²⁹⁴) kohalt lahkumisele loobus ehitusõpetuse kabineti juhatamisest. Pensionile mineku hetkeks – ametlikult oli selleks kuupäevaks 1. juuni 1935 – oli Mielbergil pensioniõiguslikku teenistust kogunenud pisut üle 13 aasta. Tema pensioni suuruseks määrati 959 krooni ja 40 senti aastas.²⁹⁵

Kuigi Paul Mielberg oli tervislikel põhjustel sunnitud loobuma põllumajandusteaduskonna ehitusõpetuse kabineti juhatamisest, pidas ta arhitekti ja professoriameti kõrval ehituskabineti juhatajana töötatud aastaid kahtlemata äärmiselt oluliseks. Kandideerides matemaatika-loodusteaduskonna ehituskonstruksioonide ja tsiviilehitiste õppekohale, kirjeldas Mielberg 1935. aasta jaanuaris oma rolli ehitusõpetuse kabineti juhatamisel järgnevalt: „Ehituskonstruksioonide ja tsiviilehitiste õppekohale kandideerimise asjus oleks minul täiendavalt seletada alljärgnevat. Kui *curriculum vitae* ja tööde nimistiku koostamisel mainisin ka enda tööd ehitusõpetuse kabineti juhatajana, siis ei puudutanud ma arusaadaval põhjusel selle töö iseloomu, sest kogu töö arenes ülikooli põllumajandusteaduskonna silmade ees. Kuna olen aga teise teaduskonda üle viidud, siis tohiks siiski olla minu kohustuseks paluda teaduskonda teatavaks võtta, et kabinet sarnasena 13 aastat tagasi õieti ei eksisteerinudki. Olid ainult 50 telliskivi ja väike ammu vananenud raamatute arv,

²⁸⁸ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1935. aasta II poolaastal. Tartu, 1935. Lk. 34.

²⁸⁹ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1936. aasta II poolaastal. Tartu, 1936. Lk. 34.

²⁹⁰ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1939. aasta I poolaastal. Tartu, 1939. Lk. 46.

²⁹¹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 106, l. 108, l. 109.

²⁹² Samas. L. 118.

²⁹³ Samas. L. 139.

²⁹⁴ Samas. L. 119.

²⁹⁵ Samas. L. 140.

kuna nüüd ehitusõpetuse kabineti varandus koosneb süstematiseeritud kogust, kus esinevad peaaegu kõik Eestis tarvitavad ehitusmaterjalid, umbes 50 kabinetis endas valmistatud ehituskonstruksioonide mudelit ja rohkem kui 150 tabelit, mis koos diapositiivide koguga kabineti tööle kindlaks aluseks on kujunenud. Sellele lisandub krediitide piiridega võimaldatud täiuslik ehitusteaduse raamatukogu. Seda ehitusõpetuse kabineti loomise tööd pean arusaadavalt oma teaduslikkudest töödest kõige tähtsamaks.²⁹⁶ Seega, kuigi Paul Mielbergi töö ülikooli professorina oli seotud eelkõige ehitusõpetuse loengute ja praktikumide läbiviimisega, ei tohi alahinnata tema panust ehitusõpetuse kabineti loomisel.

Lisaks ehitusõpetuse kabinetile juhatas Paul Mielberg ajutiselt (1924. aasta kevadel) senise juhataja Josef Kozeny lahkumise järel kultuurtehnika ja geodeesia kabinetti.²⁹⁷ Sügisel võttis selle juhtimise üle juba Leo Rinne.²⁹⁸ L. Rinne väliskomandeeringu ajal (5. augustist kuni 5. septembrini 1929) oli Mielberg taas ametis nimetatud kabineti juhataja kohusetäitjana.²⁹⁹

3. 1. 4. Väliskomandeeringud

Õppevaheaegadel võimaldati Tartu ülikoolis töötavatele õppejõududele enesetäiendamiseks teaduslähetus välismaale. Reisispendium eraldati riigieelarvest, see jagati proportsionaalselt teaduskondade vahel. Reisispendiumi saajad valiti teaduskondade nõukogude poolt. Enamasti kasutasid professorid reisisõutusi teiste riikide teaduskeskuste, ülikoolide ja uurimisasutuste pikemaajaliseks külastamiseks ning õppetöö metoodika, moodsate kliinikute, raamatukogude, arhiivide, katsejaamade ja muuseumidega tutvumiseks. Peale selle võeti agaralt osa konverentsidest ja ekspeditsioonidest.³⁰⁰

Innukas väliskomandeeringute taotleja oli ka Paul Mielberg. Esimese teadusliku otstarbega reisi võttis Mielberg ette küll oma kulu ja kirjadega 1922. aasta jõuluvaheajal. Reis kestis 15. detsembrist kuni 21. jaanuarini 1923. Selle aja jooksul jõudis Mielberg arhitektuurimälestistega tutvumise eesmärgil külastada Saksamaad, Tšehhoslovakkia, Poolat, Ungarit ja Jugoslaaviat.³⁰¹ 1923. aasta suvevaheajal toetati Mielbergi kahenädalast reisi Rootsi Göteborgi ehitusnäitusele. Seda tingimusel, et ülikooli ehitustööd reisi tõttu kuidagi ei kannataks. Mielbergile maksti reisiraha ülikooli ettenägemata kulude erisummadest 10 000

²⁹⁶ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 104, l. 104p.

²⁹⁷ Samas. L. 34, l. 35.

²⁹⁸ Seitsekümmend viis aastat Tartu ülikooli põllumajandusteaduskonna asutamisest - http://agrt.emu.ee/pdf/1995_1_kuum.pdf. Külastatud 23. 04. 2013.

²⁹⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 76.

³⁰⁰ Tankler. Elmar Roots ja Tartu Ülikool. Lk. 43-44.

³⁰¹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 16.

marka.³⁰² Täpselt sama suure stipendiumi sai Mielberg 1924. aasta jõuluvaheajal ette võetud komanderingu tarvis. See reis läks läbi Läti ja Leedu Poolasse ning Austriasse. Mõnevõrra pikemalt peatus Mielberg Prantsusmaal ja Itaalias.³⁰³ Ajavahemikul 15. detsember 1926 kuni 20. jaanuar 1927 viibis Mielberg moodsa ehitustehnikaga tutvumise eesmärgil Soomes, Rootsis, Taanis, Hollandis, Inglismaal, Prantsusmaal, Belgias.³⁰⁴ Mielberg püüdis iga teadusreisi kestel end kurssi viia kaasaegse ehitus- ja arhitektuurialase kirjandusega. Stockholmis tutvus ta sealsete uut tüüpi korterelamute, linna monumentaalehitiste ja uue raamatukoguhoonega.³⁰⁵ Arvestades, et Mielberg asus peagi Tartu ülikooli raamatukogu ümberehitust projekteerima, oli Stockholmi raamatukogu külastamisel kindlasti omaette eesmärk. Taanis uuris arhitekt põllumajanduslike ehituste sisseseadeid ning väikelinnade arhitektuuri.³⁰⁶ Rootsi eeskujudega tutvus Mielberg ka 1928. aasta suvevaheajal, mil reisi sihiks oli lähem tutvumine Stockholmi võimlate sisseseade ning sisekujundusega.³⁰⁷ 1929/1930 õppeaasta talvevaheajal viibis Mielberg põllumajandusteaduskonna soovitusel komanderingu korras Berliinis, Brüsselis, Pariisis ja Londonis. Berliinis tutvus Mielberg muuhulgas tähetorni kuplite ehitusega, sest ülikoolil oli plaanis renoveerida Tartu tähetorn. Pariisis peatus ta kõige kauem. Seal viis ta end kurssi uute ühiskondlike hoonetega ja Pariisi eeslinnade väikeehitistega.³⁰⁸ Paul Mielberg külastas 1930. aasta suvel Stockholmi ehitusnäitust³⁰⁹, Berliini, Pariisi, Belgradi ja Budapesti 1931. aasta suvel³¹⁰ ning Stockholmi 1934. aastal.³¹¹

Mielbergi teaduslike väliskomanderingute loetelu arvesse võttes võib järeldada, et kuigi arhitektina ei läinud ta kõigi ehitusalaste uuendustega kohe kaasa³¹², hoidis ta end kursis Euroopa suurlinnade arhitektuuriajaloo ja uuema ehituskunstiga. Kuigi Mielberg jäi kindlaks omaenda maitseelistustele, ammutas ta projekteeritavate ehitiste tehniliste küsimuste lahendamisel inspiratsiooni välismaal nähtust.

---

³⁰² EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 23, l. 24.

³⁰³ Samas. L. 51.

³⁰⁴ Samas. L. 67.

³⁰⁵ Samas. L. 71, l. 71p.

³⁰⁶ Samas. L. 71.

³⁰⁷ Samas. L. 72, l. 73.

³⁰⁸ Samas. L. 77, l. 81.

³⁰⁹ Samas. L. 82, l. 82p.

³¹⁰ Samas. L. 92, l. 154.

³¹¹ Samas. L. 154.

³¹² Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Lk. 68.

3. 2. Paul Mielberg Tartu ülikooli arhitektina

3. 2. 1. Arhitekti elukutse 1920.–1940. aastatel

Kui veel 19. sajandil olid enamuse Eesti alal tegutsenud ehitusmeistrid, arhitektid ja insenerid baltisaksa päritolu³¹³, siis 20. sajandi algul tõusid siinsete arhitektide seas ülekaalukalt esile eestlased. Esimesed neist olid kutsealase õppe omandanud peamiselt Riia Polütehnilises Instituudis ning osa Venemaa kõrgkoolides. Mõnevõrra hilisemal ajal tegevust alustanud olid arhitektuuri õppinud kas Lääne-Euroopas või 1918. aastal rajatud Tallinna Tehnikumis.³¹⁴

1921. aastal pandi välisriikide eeskujul alus Eesti arhitektide koondumisele. 8. oktoobril Ehituse Peavalitsuse ruumides peetud koosoleku tulemusel loodud Eesti Arhitektide Ühingu eesmärgiks oli kohaliku ehituskultuuri arendamine ning ehitustegevuse soovitud suunas mõjutamine.³¹⁵ Selle asutajaliikmete hulka kuulusid Karl Burman *sen*, Ernst Ederberg, Eugen Habermann, Erich Jacoby, Herbert Johanson, Edgar Johan Kuusik, Ernst Kühnert, Anton Soans, Karl Tarvas ning Franz de Vries.³¹⁶ Peale nende olid ühingu tegevusega algusest peale seotud Christfried Leibert, Aleksander Oklon, Aleksander Poleštšuk, Viktor Reinhardt ja Nikolai Tamm *jun*. Eesti Arhitektide Ühingusse kuulus ka Paul Mielberg.³¹⁷ Ühingu esimeseks sammuks oli ühtse arusaama kujundamine arhitektide tööülesannete, kutse-eeetika ja ühiskondliku rolli osas.³¹⁸ „Tolleaegses ühiskonnas polnud kellelgi õiget ettekujutust arhitekti ülesannetest, tema kohustustest ja õigustest. Arhitektis nähti tihtipeale inimest, kes kunagi millegagi rahul ei ole, kes end igale poole vahele segab, väljakannatamatult isekas on ja mingite kaugemaleulatuvate ehituslike taotluste huvides sunnib inimesi loobuma oma plaanidest ja ideedest, mis tavaliselt olid armsamad, mida ainulaadsem ja isevärki nende iseloom. Kui inimene enesele kord elus maja ehitab, siis peaks see kõigepealt olema tema isiklik looming, mispärast on selge, et kui arhitekt seda illusiooni ehitajale sisendada ei suuda, siis on ta halb ja kiuslik inimene ning vägagi ebaedukas arhitekt. Seega sõltus arhitekti edukus osaliselt diplomaatilistest võimetest.“³¹⁹ Paul Mielbergi enese nägemus arhitekti rollist avaldub tema kirjutises linnaehituse peajoontest („Gedanken über die Hauprichtlinien im städtischen

³¹³ Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Lk. 44.

³¹⁴ Samas. Lk. 67-68.

³¹⁵ Looming, nr. 2, 1988, lk. 223.

³¹⁶ Eesti Arhitektide Liidu ajalugu - <http://www.arhliit.ee/liit/ajalugu/>. Külastatud 24.04.2013.

³¹⁷ Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Lk. 70.

³¹⁸ Samas. Lk. 72.

³¹⁹ Looming, nr. 2, 1988, lk. 223.

Bauen“). Mielberg leidis, et arhitekt peab suutma iga ehitise projekteerida nii, et see sobitub harmooniliselt ümbritsevasse keskkonda. Hoone pidi olema suursuguselt lihtne ning selle konstruktsioon ja materjal haakuma ehitise otstarbega. Seejuures ei tohiks tööandja end segada ehituskunstniku töösse. Samuti leidis Mielberg, et iga püstitatav ehitus on mitte mõne üksiku inimese, vaid alati kogukonna asi.³²⁰

Ka riigi- ja omavalitsusasutustel polnud esialgu kindlat arusaama arhitekti õigustest ja kohustustest. Ehitustegevusele mõjus negatiivselt see, et peale diplomeeritud arhitektide võisid ehitusprojekte koostada sisuliselt kõik, kes vähegi ehitusmäärtustikku tundsid ja teatud oskusi omasid.³²¹ Selle puuduse kõrvaldamiseks algatas Arhitektide Ühing uue ehitusseaduse koostamise, mis realselt valmis siiski alles 1939. aastaks. Vaatamata sellele suutis ühing edukalt panustada arhitektide rolli tähtsustumisse, arhitektuurivõistluste süsteemi juurutamisse ning mitme arhitektuurialase teose („Ehituskäsiraamat“, „Eesti arhitektide almanak“) väljaandmisse.³²²

Lisaks Eesti Arhitektide Ühingule kuulus Paul Mielberg Tartu Heakorra ja Kaunistamise Seltsi ning 1935. aastal loodud Inseneride Koja arhitektuurisektsiooni liikmete hulka.³²³ Ta oli 1924. aasta 30. maist³²⁴ kantud tehnika eriteadlaste nimekirja ning omas 20. veebruaril 1923. aastal vastuvõetud inseneride, arhitektide ja tehnikute kutseõiguse seaduse järgi diplom-arhitekti kutset.³²⁵ Nimetatud seadus pani aluse diplomiarhitektide ja tegelike arhitektide eristamisele. Diplomiarhitekt omandas iseseisva projekteerimise ja tööde järevalve õiguse aastase, tegelik arhitekt aga kaheaastase lõpetamisjärgse praktikaga.³²⁶

3. 2. 2. Määrused ülikooli arhitektile hoonete projekteerimisel

Paul Mielberg oli ülikooli arhitektina hoonete projekteerimisel sunnitud järgima mitmeid määrusi. Näitena võib siin esile tuua 1925. aastal ülikooli valitsuse poolt kinnitatud ülikooli hoonete remontide ja vähemate ümberehituste korraldamise ettekirjutused.³²⁷ Need annavad hea pildi ülikooli arhitekti ametikohaga seotud töö ulatusest ja ameti pädevusest. Eeskirjades märgitakse, et iga aasta algul kogus ülikooli majandusjuhataja teateid selle kohta, millised

---

³²⁰ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 105.

³²¹ Samas.

³²² Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Lk. 72.

³²³ Looming, nr. 2, 1988, lk. 223.

³²⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 194.

³²⁵ Samas. Paul Mielbergi teenistuskiri.

³²⁶ Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Lk. 69.

³²⁷ EAA, f. 2100, n. 6, s. 10, l. 42.

remondid ja ümberehitused käesoleval aastal ette võetakse. Siseruumide remondi kohta nõutati informatsiooni asutuste juhatajatelt. Väliste remonditööde tarviduse ja ajakava valmistab ette ülikooli majandusjuhataja. Saadud andmete põhjal vaatas selleks moodustatud remondikomisjon koos ülikooli arhitektiga koha peal hoonete remondi ja ümberehituste vajaduse üle ning koostas seaduses ettenähtud korras remonditööde akti. Aktis märgiti, millised tööd ning kui suures ulatuses tuleb ette võtta. Ainuüksi remonditööde akti koostamine nõudis suurt asjatundlikkust ja ajakulu. Remondikomisjoni saabumise ajaks pidi olema välja selgitatud remonti mineva hoone ruumide mõõtkava, mida siis komisjon kontrollis. Remonditava pinna mõõdud anti arhitektile üle. Arhitekt alustas saadud mõõtude põhjal kohe, paralleelselt komisjoni tööga, projekti ja eelarve koostamist. Kuna ülikooli kui riikliku asutuse (ümber)ehituste plaanid ja projektid kuulusid ehituse peavalitsuse kinnitamisele, pidi arhitekt nende valmistamisel täitma teedeministri nõudeid.³²⁸ Remontkomisjoni poolt kavasse võetud renoveerimistööde andmed ning arhitekti poolt esialgselt visandatud eelarved esitatati igal aastal hiljemalt 15. märtsiks. Majanduskomisjon, arvestades selleks lubatud krediidi võimalustega, määras kindlaks ettevõetavate tööde ulatuse ja tegi arhitektile ülesandeks valmistada nende jaoks lõplikud eelarved. Eelarve tuli hiljemalt 1. aprilliks esitada ülikooli valitsusele.³²⁹

Edasi kirjutati 1925. aasta renoveerimistööde eeskirjades: „Vajaduse aktiga ja teisel teel kogutud remontide andmete alusel valmistab arhitekt seaduse ja määruste nõuetele vastavalt eelarved iga töö tüübi kohta, jaotades need nii, et iga tööd võiks eelarve järgi iseseisvalt vastava vilumusega ettevõtja kätte anda. Arhitekt valmistab ainult eelarvete originaalid, kuna kantseleis tarvilikud ära kirjad tehakse. Juhtub, et tööde läbiviimine iseäralisi tehnilisi tingimusi nõuab, mis normaallepingu kavas ei seisa, siis tuleb need eelarves ära tähendada. Peale eelarvete ja vajadusaktide valmistamist ei võeta asutuste juhatajatelt enam soovitusi remontide või ümberehituste kohta vastu, välja arvatud juhused, kus nende hädatarvidust polnud võimalik ette näha. Kõikide remontide juures valvab majandusjuhataja tööde õigeaegselt ja otstarbekohaselt valmistegemise järele, kuna arhitekti ülesandeks on tehniliste küsimuste lahendamine ja selle järele valvamine, et ettevõtja tema kätte antud töid eelarve ning tehniliste nõuete kohaselt teeks.“³³⁰

---

³²⁸ EAA, f. 2100, n. 6, s. 10, l. 44.

³²⁹ Samas.

³³⁰ Samas. L. 44, l. 44p.

Peeti soovitavaks, et arhitekt iga päev korra kõik tööd läbi käib ja koha peal vajalikke seletusi annab. Suurematel töödel pidi tehniliste küsimuste lahendamisel ja tööde korraliku tegemise järele valvama arhitekti abina tehnilise vilumusega ülevaataja.³³¹

Edasi kohustati arhitekti ja majandusjuhatajat informeerima tarbe korral üksteist tööde käigu kohta ning määrama kindlaks kõnetunnid, millal ettevõtjad nendega tekkivate küsimuste lahendamiseks võivad kokku saada. Silmas tuli pidada, et tööde tegemises selle tõttu viivitusi ei tuleks. Majandusjuhataja ja arhitekti vahel tekkinud lahkarvamusi pidi lahendada majanduskomisjon. Pisemad muudatused tööde teostamisel, kui nende otsustamine oli kiire iseloomuga, võisid majandusjuhataja ja arhitekt kokku leppides lasta ära teha. Hiljem tuli sellest majanduskomisjonile kirjalikult teada anda. Kõik teised ja iseäranis suuremad muudatused tuli sellekohase täiendava eelarvega esitada enne nende teostamist majanduskomisjonile heakskiitmiseks.

Vähempakkumiste kuulutusi ajalehtedes võis avaldada vaid siis, kui tööde ja remontide eelarved olid ülikooli valitsuse ja vastavate asutuste poolt kinnitatud. Vaid kinnitatud eelarveid sai anda ettevõtjale tutvumiseks. Ettevõtjale töö tasumine toimus lepingus ette nähtud korras. Raha saamiseks kohustati ettevõtjaid esitama lõpetatud tööde täielikud kirjeldused. Seejärel võttis komisjon tehtud tööd vastu, võrdles eelarvega ning märkis ära, millised muudatused ja kelle korraldusel on tööde juures ette võetud.³³²

Seega olid Tartu ülikooli juures teostatavad renoveermistööd kõigiti reglementeeritud. Suur vastutuse koorem lasus ülikooli arhitektil. Arhitekt pidi jälgima ehitustöid, suhtlema töövõtjate või alltöövõtjatega ning aru andma ülikooli juhtkonnale.

---

³³¹ EAA, f. 2100, n. 6, s. 10, l. 41.

³³² Samas. L. 44p, l. 45.

4. Paul Mielbergi projektid Tartu ülikoolis

Lisaks õppealasele tegevusele Tartu ülikoolis oli Paul Mielberg aastatel 1922–1935 ametis ülikooli arhitektina.³³³ See tõi kaasa arvukalt ülikooli ehitiste püstitamise, ümber- ja juurdeehitustega seotud ülesandeid. Mielbergi innukus ülikooli hoonete kavandamisel oli tähelepanuväärne – pea igal aastal alates ülikooli arhitekti ametisse asumisest oli Mielberg seotud lisaks tudengite õpetamisele ning muude Tartu linna hoonete plaanide koostamisele mõne ülikoolile vajaliku ehitise projekteerimise ning enamasti ka vastavate ehitustööde juhatamisega. Tähtsamate ja mahukamatena neist tõusevad esile üliõpilasmaja ümberehitus, toomkiriku varemete kooriosas asunud ülikooli raamatukogu ümber- ja juurdeehitus, ülikooli kehakasvatuse instituudi võimla rajamine, silmakliiniku hoone ümberehitus ning instituutide hoone püstitamine. Peale nende oli arhitekt hõivatud mitme hoone projekteerimisega Raadi katsejaamade ning Maarjamõisa kliinikute tarvis. Samuti võib välja tuua Toomemäel asunud haavakliiniku uue hoone projekti koostamise, ülikooli katsejaamade (Vanemuise tn 46) maja kavandi valmistamise ja ehitustööde juhatamise ning naistekliiniku auditooriumi ja farmatseutilise instituudi ümberehituse plaanide koostamise.³³⁴ Materjalide nappuse tõttu ei leia kõik Mielbergi ülikooli projektid antud magistritöös kajastamist.

4. 1. Ülikooli üliõpilasmaja ümberehitus

4. 1. 1. E. von Nolckeni elamu

Tartu ülikooli peahoone paremal küljel Ülikooli tn 20 asuva ülikooli kohvikuhoone kohal paiknes 18. sajandi teisel poolel võrdlemisi lihtsailmeline kahe korruse ja poolkelpkatusega barokkstiilis elamu³³⁵ koos selle ees asetseva müüriga ümbritsetud aiaga.³³⁶ 1876. aastal asuti tollase majaomaniku E. von Nolckeni soovil hoonet arhitekt Otto Mohri kavandi alusel ümber ehitama.³³⁷ Otto Mohr oli Preisi päritolu ehitusmeister, kelle tegevusaeg Tartus langes aastatesse 1874–1882. Tema loomingu põhiosa moodustasid Berliini villaarhitektuurist

³³³ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 153p.

³³⁴ Samas. L. 155, l. 155p, l. 156.

³³⁵ Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 72.

³³⁶ Raid. Tartu vanemaid ehitisi. Lk. 88.

³³⁷ Samas.

mõjutatud esinduslikud linnaelamud, millele oli iseloomulik maaliline, rohkelt liigendatud hoonemaht külje peal asetseva torni, verandade ja ümarkaareliste lodžadega. Antud stiili üheks näiteks Tartus oligi E. von Nolckeni maja. Otto Mohri nägemuse järgi projekteeriti ümberehitatava hoone peafassaad tollasele Jaani tänavale, asetades esindusliku ümarkaarse tiibukse ülikooli poole juurdeehitatava trepikoja keskele. Ülikooli-poolsele küljele kavandati samuti madalam väljaehitis, mis pidi poolavatud kaaristuga hoone teise korruse osas andma majale asümmeetrilise ilme.³³⁸ Itaalia vararenessansile omaste 14. sajandi Firenze *palazzo*'de eeskujust lähtuvate arhitektuurivormide taaselustamise katse on tuntav kogu hoone fassaadi kujunduses³³⁹ – maja soklile lisanduvad kaks korrust ning renessanssehitistele omane poolkorrus *mezzanino*, ümarsillutusega kaksikaknad, tugevasti eenduv horisontaalsimss, lai konsoolidele toetuv räästas³⁴⁰ ning lame katus. Ruumide paigutuse osas tasub mainida, et majandusruumid koos köögiga asusid esimesel korrusel ning olid keerdrepi kaudu mugavalt eluruumidega ühenduses.³⁴¹

4. 1. 2. Üliõpilasmaja

Uus etapp hoone ajaloos algas 1924. aastal, mil maja läks ostu teel ülikooli omandusse. Koolil oli kavas sellest kujundada üliõpilasmaja.³⁴² Juba 1915. aastal kirjutas Herbert Rägo üliõpilasmaja ja selles asuva köögi rajamisest Üliõpilaste Lehes alljärgnevalt: „Mispärast nõuame üliõpilaste maja, on vist küllalt arusaadav. Mina propageerin üliõpilaste maja juurde Eesti köögi asutamist. Arvan, et „einelaud“ peaks omama üliõpilaste majas väljapaistva seisukoha. On küllalt tuttav, missugused meie praegused söögimajad on, kus kasimatu Vene üliõpilaste maitse mõõduandvaks juhtnööriks on saanud: võimalikult väikese hinna eest võimalikult palju toitu. Missugune sellele vastav toit on, teab igaüks. Ideaalse köögi läbiviimine üliõpilaste maja juures oleks kõige kergem. Ta kujuneks ettevõtteks, millel omad kraamimuretsejad maal oleks. Ja usun, et meie üliõpilaskonna tervise seisukord, tööjõud, energia tõuseks palju kiiremini, kui seda praegu suurest spordi tagaajamisest loodetakse. Tähendab, maja ehitamise juures tuleb seda kõike silmas pidada. Peame ehitama kõige uuemile nõudeile

³³⁸ Raid. Tartu vanemaid ehitisi. Lk. 110.

³³⁹ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 109.

³⁴⁰ Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 72.

³⁴¹ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 110.

³⁴² Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 72.

vastava köögiruumi. Juba selle ainsa ehitusega oleks saavutatud suur võit. Toidu valmistamine oleks seatud hügieenilisele alusele, mida meie organism juba ammugi nõuab.³⁴³

Arhiivianalüüsist ilmneb, et 1925. aasta märtsikuus tehti ülikooli arhitektile Paul Mielbergile ülesandeks valmistada esialgne plaan hoone ümberehitamiseks viisil, mis arvestaks sinna mõeldud üliõpilaskonnale vajalike ruumide kõige otstarbekohasemat paigutust.³⁴⁴ Ent kuna Mielberg oli samal ajal lisaks ehitusõpetuse dotsendi kohustustele hõivatud mitme Raadimõisa hoone ehitusega, otsustas ülikooli nõukogu 20. märtsil 1925. aastal toimunud koosolekul, et Mielbergi asemel peaks ümberehitustööde kavandite valmistamise ettepaneku tegema hoopis linnainsener H. Seydenbachile.³⁴⁵ Hoone ümberehitamisel pidi esmajoones arvesse võtma üliõpilaskonna soove. Need esitati ülikooli valitsusele 1925. aasta aprillis ja mais. Tartu Üliõpilaskonna juhatus pidas vajalikuks ümberehituse käigus ära kaotada maja senine Jaani tänava poolne sissekäik ning rajada see endisest avaramana peahoonepoolsele küljele. „Postimehes“ ilmunud artiklis juhtis tähelepanu sellele, et uue sissekäigu rajamisel võiks esialgse plaani asemel – rajada sissekäigu tarvis majaesist piiravasse müüri vastav avaus – kivimüüri osaliselt üldse maha lõhkuda ning selle asemel ehitada praktilisem ja esteetilisem rauast aed.³⁴⁶ Raudvõre koos uuest sissekäigust vasakule jääva madala kõrvalhoonega projekteeris Paul Mielberg.³⁴⁷

Üliõpilaskond soovitas maja Jaani ja Munga tänava nurgal olevasse kahte keldrikorrusel asetsevasse ruumi ehitada 300 inimesele mõeldud riiehooneid, ühendada köök ukse kaudu kõrval oleva keldriga, paigutada köögi jaoks mõeldud keldriruumi pliitid vaheseina lõhkumise järel Munga tänava poolsesse osasse, võimaldada toidu transportimist esimesele korrusele elektrilise lifti abil ja mitmeid teisi muudatusi. Kui köögi asupaigana oli üldiselt ette nähtud kelder, siis esimesele korrusele pidid üliõpilaskonna nägemuses tulema söögiruumid, lisades selleks vajalikku pinda endise trepialuse ümberehitamisega suuremaks söögisaaliks. Esimesele korrusele, uuest sissekäigust pahemale ehk hoone kõrvaltiiba soovitati paigutada majahoidja-riidehooidja eluruumid. Teisele korrusele pidi seega jääma üliõpilaskonna lugemissaal, suur koosolekusaal ning riidehooid 200 inimesele. Kolmanda korruse ümberehitamise osas üliõpilaskonna juhatus erilisi ettepanekuid ei teinud. Paluti vaid kaks keskmist tuba vaheseina kõrvaldamisega omavahel ühendada. Lisaks ümberehitustele sooviti, et kõik ruumid saaksid põhjalikult remonditud ning varustatud korraliku elektrivalgustuse, kütte, veevärgi ja mööbliga.

---

³⁴³ Üliõpilaste Leht, nr. 7, detsember 1915, lk. 182-184.

³⁴⁴ EAA, f. 2100, n. 6, s. 415, l. 1.

³⁴⁵ Samas. L. 2p.

³⁴⁶ Postimees, nr. 224, 21. august 1925, lk. 5.

³⁴⁷ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 155.

Kõigi nende tööde valmimise ideaalseks tähtjaks pidi üliõpilaskonna soovil saama 1925. aasta augustikuu, kusjuures prioriteetseks peeti üliõpilasköögi valmimist.³⁴⁸

Ehitustööd anti vähempakkumisele välja tõenäoliselt juba 1925. aasta juuli lõpupäevil. 31. juulil toimunud ülikooli majanduskomisjoni koosolekul, millest võttis osa ka Paul Mielberg, otsustati tööde teostamine anda ehitusettevõtja Gustav Darmeri kätte.³⁴⁹ Saksamaal sündinud G. Darmer oli 1878. aastal asunud elama ja töötama Pärnusse. Seal jõudis ta ehitustööde läbiviijana püstitada „Endla“ teatrihoone, linna elektrijaama, mitmed koolimajad ning Waldhofi suurvabriku hooned. Pärast mõneajalist Pärnus tegutsemist siirdus Darmer Tartusse. „Postimees“ kirjutas, et 1928. aastaks oli suurehitaja siin oma ettevõtte kaudu olnud seotud üliõpilaste ühiselamu, linna tapamaja, Lembitu kasarmute, mõlema uue Maarjamõisa kliiniku, kino „Centrali“, linna pesuköögi, Kroonuaia tänava algkoolimaja, ülikooli võimla rajamise ning mitmete ümberehitustega.³⁵⁰ Seega oli Darmeri näol Tartu mastaapides tegemist tõepoolest suureettevõtjaga ning arvestatava tegijaga. G. Darmer oli seotud paljude 1920.–1930. aastatel teostatud ülikooli hoonete ehitustöödega.

Kuigi Mielbergi asemel koostas üliõpilasmajaks kavandatud hoone ümberehituse eelplaaniid H. Seydenbach, selgub arhiividokumentidest, et Mielberg oli üliõpilaste maja ümberehituse juures alates 1925. aasta sügisest ametis tööde juhatajana. Mielberg oli hoone ehitusega lähedalt seotud: jälgides ümberehitustööde läbiviimist, oli tal ülikooli arhitektina täielik õigus ja kohustus juhtida tähelepanu tööde käigus ilmsikstulevatele puudustele ning nõuda vajalikke muudatusi.³⁵¹

Algselt üliõpilaskonna juhatuse soovitud tööde valmimise tähtjast kinnipidamine osutus mõnevõrra keerulisemaks kui eeldati. Näiteks takistas ehitustööde edenemist see, et isegi septembri keskpaigaks polnud kolmandal korrusel elavad üürnikud majast välja kolinud. Sellele juhtis tähelepanu ka G. Darmer oma kirjas Tartu ülikooli valitusele.³⁵² Üliõpilaskonna Edustus esitas peagi ruumide kujundamise osas omapoolsed lisanõuded. Näiteks juhiti tähelepanu sellele, et kuna maja teine korrus on mõeldud koosolekute ja vastuvõttude ning muude pidulikumat laadi ürituste tarvis, tuleks teise korruse ruumides ühtlase ilme saavutamiseks kõikide tubade põrandad katta kvaliteetse parketiga, kusjuures lugemissaali puhul pandi ette tammepuust parketi kasutamist.³⁵³ Vastavalt üliõpilaskonna soovidele

---

³⁴⁸ EAA, f. 2100, n. 6, s. 415, l. 3, l. 4, l. 5, l. 6, l. 7, l. 8.

³⁴⁹ Samas. L. 12, l. 13, l. 13p.

³⁵⁰ Postimees, nr. 352, 28. detsember 1928, lk. 2.

³⁵¹ EAA, f. 2100, n. 6, s. 415, l. 46.

³⁵² Samas. L. 38.

³⁵³ Samas. L. 64.

likvideeriti senine suur paraadtrep ning rajati selle asemele tagasihoidlikum sisetrep, mis võimaldas trepihalli mõlemale korrusele kujundada saalid.³⁵⁴ Hoone uut funktsiooni arvestava mööbli kujundas E. Kuusik ning see valmistati AS A. M. Lutheri töökoja poolt. Laskumata kõikidesse ehitustöid puudutavatesse detailidesse, võib üldiselt öelda, et 1925. aasta suvel alanud ümberehitustööd olid suures plaanis teostatud 1926. aasta märtsiks.³⁵⁵ Tööde vastuvõtmine G. Darmeri firmalt toimus sama aasta juulikuus.³⁵⁶ Mielbergi poolt nõutud vajalikud pisemad muudatused viis Darmeri firma läbi siiski veel mõne aja jooksul pärast tööde ametlikku vastuvõtmist.³⁵⁷ Et üliõpilasmaja ümberehitusega rajatud korralikust üliõpilassööklast tudengite seas pikka aega puudust tunti, võib järeldada „Postimehes“ 1926. aasta oktoobris – vaid loetud kuud pärast tööde lõpetamist – ilmunud kirjutisest. Selles teatati, et uus üliõpilasköök on vaatamata lühikesele tegutsemisajale saanud õppurite seas ülimalt populaarseks, millele on kaasa aidanud taskukohasemad hinnad kui teistes vastavates söögimajades, meeldiv õhkkond ning viisakas teenindamine.³⁵⁸

Hiljem, 1930. aastal, teostati väiksemaid ümberehitusi hoone üliõpilaskonna Edustuse saalis asuva kamina juures, seoses kamina kohale asetatava Anton Starkopfi poolt Vabadussõjas langenud üliõpilaste auks kujundatud pronksist mälestusmärgiga.³⁵⁹ Järgmisel aastal viidi lühemaajalisi remonttöid läbi peamiselt söögisaalis ning osaliselt ka teistes ruumides.³⁶⁰ 1932. aastal, seoses ülikooli 300-aasta juubelipidustustega, olid remonttööd mõnevõrra ulatuslikumad: söögisaalis värviti üle põrandad ning kaeti vaipadega. Samuti teostati värvimistöid lugemissaalis. Kõige suuremad sisemised remontitööd võeti 1932. aastal ette köögiosas. Need jõudsid lõpule 1933. aasta augustis.³⁶¹ Alates 1957. aastast tegutseb majas ülikooli kohvik.³⁶²

Kuigi Mielberg tõenäoliselt ajapuuduse tõttu ei koostanud endise von Nolckeni perekonnale kuulunud linnaelamu ruumide üliõpilaskonna majaks ümberkujundamise algplaani, oli ta siiski ehitustööde juhatajana algusest peale ümberehitusprotsessiga lähedalt seotud ning tema projekti järgi ehitati majale uus raudaed ja kõrvalhoone.

---

³⁵⁴ Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 72.

³⁵⁵ Postimees, nr. 34, 4. veebruar 1926, lk. 5.

³⁵⁶ EAA, f. 2100, n. 6, s. 415, l. 125.

³⁵⁷ Samas. L. 154.

³⁵⁸ Postimees, nr. 284, 19. oktoober 1926, lk. 5.

³⁵⁹ Postimees, nr. 327, 1. detsember 1930, lk. 7.

³⁶⁰ Postimees, nr. 192, 19. juuli 1931, lk. 6.

³⁶¹ Postimees, nr. 194, 20. august 1933, lk. 7.

³⁶² Ülikooli kohvik. Ajalugu - Kohvik.ut.ee. Külastatud 11.03.2013.

4. 2. Ülikooli raamatukogu ümber- ja juurdeehitus

Krause poolt 19. sajandi algaastatel toomkiriku varemete kooriossa projekteeritud raamatukogus hakkas 20. sajandi alguses ja osalt juba 1860. aastatest³⁶³ teravalt tunda andma ruumipuudus. „Postimees“ kirjutas 1927. aastal, et kuigi raamatukogu laiendamise küsimuse lahendamiseks moodustati 1910. aastal eraldi komisjon eesotsas professor Grabar`iga ning valmistati laiendamise ebapiisavaks tunnistamise järel uue hoone ehitamise kavand, jäid kõik plaanid katki seoses maailmasõja puhkemisega.³⁶⁴

4. 2. 1. Friedrich Puksovi märgukiri

Ülikooli raamatukogu juhataja Friedrich Puksov kirjutas 1927. aasta märgukirjas, et kuigi raamatukogu seniste ruumide kaasaja nõuetele mittevastavus oli kõne alla võetud juba enne Esimest maailmasõda ning selle kohta ka rahvaharidusministeeriumile korduvaid pöörumisi esitati, jäi probleemi lahendus sõja puhkemise tõttu saavutamata. Puksov lisas, et suure osa ülikooli varanduste Venemaale Voroneži, Nižni-Novgorodi ja Permi³⁶⁵ evakueerimise tõttu ei tuntud raamatukogu küsimuse vastu erilist huvi ka Eesti ülikooli algaastatel. Olukord muutus 1921. aastal seoses raamatute reevakueerimisega, kui lisaks üleüldisele raamatute arvu igaaastasele suurenemisele andis ruumipuudus endast taas tunda. Veelgi suuremaks probleemiks pidas Puksov senistest sobimatutest tingimustest tulenevat raamatuid ähvardavat tulekahjus hävinemise ohtu, mille puhul olnuks võimatu teatud teoste turul puudumise tõttu raamatukogu varandusi taastada.³⁶⁶ Kuna hoones puudusid tulekindlad ruumid ja riiulid, polevat tuleohtlikkus täielikult kõrvaldatud ka pärast seda, kui ülikooli valituse palvel 1924. aastal raamatukogu ruumidesse keskküte ja elektrivalgustus sisse seati. Peale selle tundis Puksov muret üliõpilastele ja õppejõudele mõeldud lugemisruumi halva asukoha üle. Raamatute väljalaenutamise ruumi läheduse tõttu pidid inimesed lugemisruumis töötama võrdlemisi kärarikastes tingimustes.³⁶⁷ Kuigi Puksov pidas kõige ideaalsemaks olukorra lahendamise mooduseks riigisummade arvel täiesti uue hoone ehitamist, oli ta riigi rahalist seisukorda – oli

---

³⁶³ Postimees, nr. 233, 29. august 1927, lk. 5.

³⁶⁴ Postimees, nr. 258, 23. september 1927, lk. 2.

³⁶⁵ Tartu ülikooli raamatukogu ajaloost - http://www.utlib.ee/index.php?e_id=3&p_id2=56. Külastatud 11.03.2013.

³⁶⁶ EAA, f. 2100, n. 6, s. 57, l. 3, l. 4.

³⁶⁷ Samas. L. 7.

arvestatud, et uue hoone ehitamine läheks umbkaudu 100 miljonit või rohkem maksma³⁶⁸ – arvesse võttes nõus esialgu leppima senise hoone ümberehitusega.³⁶⁹

4. 2. 2. Paul Mielbergi projekt

1927. aastal lasi ülikooli valitsus Paul Mielbergil koostada esialgse raamatukogu laiendamise (pikihoone poole külglöövide arvel³⁷⁰) projekti ja eelarve. Selle järgi oli ümberehituse peamiseks eesmärgiks rajada hoonele endisest avaram ja valgusrikkam lugemisruum ning laiendada raamatute hoidmiseks mõeldud ruume. Juurdeehitus pidi kulude kokkuhoidu ja kiiremat ehitust silmas pidades tulema sellesse raamatukogu ossa, kus suurem osa välisseinu oli juba olemas. Juurdeehitataval osal, mis oli eelkõige mõeldud haruldasemate ja väärtuslikemate raamatute jaoks, pidid Mielbergi nägemuses tingimata olema raudbetoonlaed ning tulekindlad ukсед ja riulid. Raamatute alt vabanevatesse ruumidesse planeeris Mielberg keskmise korruse lõuna- ja idapoolsesse ossa sisse seada lugemissaali ning uurimistöök mõeldud ruumid. Hoones enda alla liigselt pinda võttev trepp tuli lammutada ning selle asemel uus, vanast poole kitsam, ehitada. See muudatus võimaldanuks pool endisest trepiruumist ajakirjade toa tarvis ära kasutada. Uuest trepiruumist mõlemale poole oli plaanitud teostada uued juurdeehitused, mis oleks kaetud raamatukogu kooriosa katusega sarnanevate katustega.³⁷¹ Pööningule pidi Mielbergi kavandi alusel ehitatama juurde laoruumid teiste raamatukogudega vahetamiseks määratud väitekirjade ja vähemväärtuslike teoste tarvis. Lugemissaali valgusküllasemaks muutmiseks soovis arhitekt teise korruse galeriid kõrvaldada. Lisaks oli hoonesse kavandatud lifti sisseeadmine. Nii sai raamatukogust tollal ainuke liftiga hoone Tartus.³⁷² Peale selle oli Mielbergi projekti juures üheks oluliseks punktiks toomkiriku varemete ajaloolise arhitektuurse ilme säilitamise tingimus.³⁷³ Akende ja uue sissekäigu projekteerimisel püüdis ta neid võimalikult suurel määral sobitada raamatukogu fassaadi gootipärase väljanägemisega. Vana osa fassaadiga kokkusobitamise eesmärgil telliti ehituse tarvis tollastest tellistest pisut suuremad telliskivid.³⁷⁴ Kogu juurdeehitus projekteeriti seitsme korruse kõrgune³⁷⁵ – iga ruum umbes kaks ja pool meetrit kõrge.³⁷⁶ Kaheksanda korrusena võis

---

³⁶⁸ EAA, f. 2100, n. 6, s. 57, l. 17.

³⁶⁹ Postimees, nr. 258, 23. september 1927, lk. 2.

³⁷⁰ Raid. Tartu vanemaid ehitisi. Lk. 11.

³⁷¹ EAA, f. 2100, n. 6, s. 57, l. 11.

³⁷² Postimees, nr. 266, 30. september 1928, lk. 9.

³⁷³ EAA, f. 2100, n. 6, s. 57, l. 7p.

³⁷⁴ Postimees, nr. 186, 12. juuli 1928, lk. 5.

³⁷⁵ EAA, f. 2100, n. 6, s. 57, l. 11, l. 11p, l. 12.

arvesse võtta pööningu. Kokkuvõtvalt kirjutas „Postimees“ raamatukogu ümberehituse kohta: „Laiendamine sünnib vanade treppide ja sissekäigu kõrval asuvate surnud ruumide tarvitusele võtmise teel, kuna terve hoone jagatakse keskelt 7-kordseks ehituseks, iga korrus parajasti ühe riiuli kõrgusena. Kokku saadakse sel teel põrandapinda juurde üle 300 ruutsülla, mis mahutab enesesse üle poole praegusest raamatute tagavarast. Liikumine kõrgematele majakorrustele sünnib keerdtreppi paigutatava elektrilise lifti abil. Kõik ruumid ehitatakse tulekindlaks – laed ja põrandad raudbetoonist, riiulid rauast. Tulekindlasse laoruumi asetatakse väärtuslikum osa kogust. Keskmise majakorrus, kus praegu raamatuid välja antakse, omandab hulga suuri aknaid juurde. Et suur osa raamatuid uutesse ruumidesse mahub, jääb sinna ilus ja kõrge ruum lugemissaali jaoks umbes 60–100 kohaga. Sinna juurde kuulub ka kataloogi ja väljaandmise ruum. Nõnda suudab praegune laiendamine täita kolme tähtsat nõuet – ruumid saavad avaramaks, tulekindlaks ja ka lugemissaaliks jätkub maad. Ehitus läheb maksma umbes 10 miljoni marka“.³⁷⁷

Kuigi ülikooli juhtkond mõistis, et juurdeehitus ei kõrvaldaks raamatukogu kitsaskohti täielikult, oli see siiski suur samm paremuse poole. Arvestati, et tulevikus võib vajadusel raamatukogu varemete suunas edasi laiendada. Sellega seoses tuleb mainida, et kuna endise toomkiriku varemed olid tollal üleüldiselt väga halvas seisukorras ja varisemisohtlikud, tehti Paul Mielbergile lisaks raamatukogu juurdeehitusele ülesandeks koostada lühike kava kogu varemete kindlustamise kohta, kuigi oli iseenesestmõistetav, et selle realiseerimiseks puudusid vajalikud rahasummad.³⁷⁸ Riigipoolsete toetuste puudumise tõttu otsustati raamatukogu juurde- ja ümberehitustööd teostada ülikooli enda 1927./1928. aasta erisummade erakorralistesse kuludesse võetud 17 894 margast, mis olid moodustunud eelmiste aastate ülejääkidest.³⁷⁹

Kui ülikooli majanduskomisjon oli Mielbergi projekti heaks kiitnud, pandi paika umbkaudsed juurdeehituse tähtajad. Pööningu ehitus ning juurdeehituse katuse alla viimine pidi teostuma 1927. aasta 1. novembriks. Trepiruum ja trepid kuni tollase teise korruseni tuli valmis ehitada 1927. aasta 1. detsembriks, laed 1928. aasta veebruariks ning kogu ümberehitus 1928. aasta 15. juuniks.³⁸⁰ Sellele järgnes kohe tööde väljapakkumine, mille tulemusel esitasid tööde teostamise kohta omapoolse pakkumise ehitusettevõtjad Vassili Kõo ja Guri Gilewits (koos), Aleksander Tamm, Sinovi Kusnetsow ja Aleksander Golubev (koos), Eduard Kuusik, Gustav Darmer, Peeter Kase ja Fromhold Kangro (koos), Anatoli Podtšekajev ja Peeter Subtšenkov

---

³⁷⁶ Postimees, nr. 186, 12. juuli 1928, lk. 5.

³⁷⁷ Postimees, nr. 258, 23. september 1927, lk. 2.

³⁷⁸ Postimees, nr. 260, 25. september 1927, lk. 7.

³⁷⁹ EAA, f. 2100, n. 6, s. 57, l. 9, l. 9p.

³⁸⁰ Samas. L. 18.

(koos) ning Mihkel Altok. Arvestades, et kõige väiksema rahasumma – 8 750 000 marga – eest olid raamatukogu juurde- ja ümberehitustöid nõus läbi viima A. Podtšekajev ja P. Subtšenkov, otsustati ülikooli majanduskomisjoni 14. juuli koosolekul, millest võttis osa ka Mielberg, et ehitustööd antakse välja nimetatud ettevõtjatele.³⁸¹

4. 2. 3. Ehitusprotsess

Kui mitte arvestada viivitusi trepikoja ruumide ehitustööde tarvis raamatutest tühjendamise protsessis, kulgesid 1927. aasta juulikuus alanud ehitustööd Paul Mielbergi kui ehitustööde juhataja käe all suuremate tõrgeteta. Sügisel otustati raamatukogu juhataja palvel ette võtta veel mõned väiksemad muudatused võrreldes algprojektiga. Näiteks alustati käsikirjade ruumi rajamist põhjapoolsesse külglöövi ning varem kavatsetud käsikirjade ruumi asemele riiehoiu ehitust. Peale muu otsustati vana ja uue ehituse vahelised ukсед teha rauast, katta käsikirjade ruumi lagi veekindla tsemendiga, teha trepiruumi ja uue ehituse vahelised aknad traatklaasiga ja raudraamides.³⁸² Nagu raamatukogu ümberehitust puudutavast kirjavahetusest selgub, oli sama aasta detsembrikuuks jõutud valmis ehitada läänepoolses seinas olevad akende avaused ning müürida sein ja vundament esimeste trepiastmete osas. Lisaks oli varutud materjal katuse ja uute trepiastmete tarvis.³⁸³ Küsimusi tekitas pööningu seinte materjali valik. Algul olid need plaanitud teha palkidest vahvärkseinana, kuid talvisest aastaajast tingitud kuiva materjali puuduse tõttu soovitasid ehitusettevõtjad seinad hoopis „Hestia“ süsteemis püstitada. „Hestia“ süsteemis ehitamise viisi propageeriti alates 1920. aastate lõpust tänu tuleohutuse kindlama tagamise aspektile. „Hestia“ süsteemi puhul täideti puitsõrestik niiske kipsi ja saepuruga, välisvooderdus aga löödi sõrestikule diagonaalselt ning pinnad kaeti kõige lõpuks veel krohviga.³⁸⁴ Kuigi ülikooli valitsus ei pidanud seda varianti esialgu mõttekaks, nõustuti pärast mõneajalist kaalutlemist mansardkorruse seinte materjali nimetatud süsteemis ehitamise võimaldamiseks eelarves vajalikke muudatusi läbi viima. Lisaks otsustati samal ajal vastavalt Mielbergi soovitusel teise pööningukorruse aknad ehitada välisseintesse, mitte katusesse, nagu algul kavatseti.³⁸⁵

1928. aasta juulikuus ilmus „Postimehes“ taas raamatukogu ümberehituse protsessi kajastav kirjutis, millest ilmneb, et kuigi ehitustööd kulgesid üldiselt plaanipäraselt, olid eelneva

---

³⁸¹ EAA, f. 2100, n. 6, s. 57, l. 94, l. 94p.

³⁸² Samas. L. 161.

³⁸³ Samas. L. 198, l. 198p, l. 200.

³⁸⁴ Hallas. Eesti puitarhitektuur. Lk. 56.

³⁸⁵ EAA, f. 2100, n. 6, s. 57, l. 222, l. 226p, l. 239p.

talve rasked ilmastikutingimused ümberehitust mõnevõrra aeglustanud. Raamatukogu juhataja Puksov avaldas „Postimehes“ arvamust, et kuigi suuremate töödega loodeti lõpule jõuda 1928. aasta septembriks, võtavad väiksemad sisetööd ning riulite valmistamine ja paigaldamine aega siiski vähemalt 1929. aasta märtsini, mil saab lõpuks alustada ka raamatute kolimisega juurdeehitatud osasse. Kui arvestada, et ehituse käigus tuli ruumi juurde umbes 5000 jooksvat meetrit (kusjuures iga meeter mahutas 30 köidet) ning et keskmine raamatute juurdekasv aastas oli 10 000 köidet, jätkus Puksovi arvutuste kohaselt tööde valmimise järel raamatukogule ruumi umbes 15 aastaks, misjärel tulnuks juba ette täiesti uue hoone ehitus, sest varemete restaureerimine polevat enam mõttekas.³⁸⁶ „Postimehest“ ilmnis ka, et 1928. aasta juulikuus olid parasjagu teostamisel keskkütte sisseseadmiseiga seotud tööd ning et täielikult lõpule olid viidud betoneerimistööd.³⁸⁷ Nagu ehitusettevõtjate poolt ülikooli valitusele saadetud kirjast selgub, olid suuremad ehitustööd sügiseks, täpsemalt novembriks 1928, lõpule viidud.³⁸⁸ 1929. aasta jaanuaris alustati järk-järgulise raamatute ülekolimisega, mis tõenäoliselt jätkus veel kevadkuudelgi.³⁸⁹

Aastatel 1927–1928 Paul Mielbergi projekti järgi külglöövide arvel teostatud raamatukogu laiendusega (koos sissepääsu toomisega lõunaküljele, lifti paigaldamise, teise korruse ümberehitamise – vaheseinte ja osalt vahelagede abil uute tööruumide, kahe lugemissaali, laenutus- ja kataloogiruumi loomise – ning tulekindluse tagamiseks rauduste ja rauast riulite paigaldamisega) saadud lisapinda ei jätkunud raamatute arvu pidevat kasvu silmas pidades siiski lõpmatuseni.³⁹⁰ Seetõttu alustati 1976. aastal ülikooli raamatukogu tarvis arhitektide K. Valdre ning M. Kallingu projekti alusel uue hoone ehitamist Struve tänavale. Hoone valmis neli aastat hiljem ning avati Tartu ülikooli 350. aastapäeval 1982. aastal.³⁹¹ Raamatukogu ümberkolimisega tühjaks jäänud ruumides leidis omale koha ülikooli ajaloo muuseum, mis seni oli sunnitud töötama kitsastes oludes peahoone keldrikorrusel. Alates 1985. aastast viidi hoones arhitekt Udo Tiirmaa, kunstiajaloolase Kaur Alttoa ning sisekujundaja Aala Buldase juhendamisel läbi järjekordsed ümberehitustööd – kunagise toomkiriku lõuna- ja põhjaküljele ehitati kaks uut trepikoda, avati keskaegsed petikud ning saalides taastati osaliselt 19. sajandile omane interjöörikuju.³⁹²

---

³⁸⁶ Postimees, nr. 186, 12. juuli 1928, lk. 5.

³⁸⁷ Samas.

³⁸⁸ EAA, f. 2100, n. 6, s. 57, l. 300.

³⁸⁹ Samas. L. 377.

³⁹⁰ Tartu toomkiriku ajalugu - <http://www.ajaloomuuseum.ut.ee/240724>. Külastatud 11.03.2013.

³⁹¹ Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 55.

³⁹² Tartu toomkiriku ajalugu. Külastatud 11.03.2013.

4. 3. Ülikooli kehasvatuse instituudi võimla ehitus

Kuna 19. sajandi algul taasavatud Tartu ülikool oli suuresti aadliülikoolile omase mentaliteediga, peeti oluliseks aristokraatliku elustiili propageerimist.³⁹³ Ülikooli 1799. aasta asutamiskat nägi koolile ette nelja kunsti – ratsutamise, vehklemise, joonistamise ja tantsimise – õpetaja ametikohta, millele hiljem lisandusid muusika- ja ujumisõpetaja. Esimesena neist palgati ülikooli teenistusse ratsutamiseõpetaja ja seda juba enne ülikooli ametlikku taasavamist.³⁹⁴ Tadaolevalt oli selleks õppejõuks Justus von Daue, kelle palk oli kõrgem kui teistel harjutusmeistritel ja moodustas üle poole tavaprofessori palgast.³⁹⁵

4. novembriks 1802. aastaks valmis Daue krundile Laia ja Kloostri tn nurgale esimene ametlik ülikooli tarvis ehitatud hoone – puidust maneež ratsasõidu õpetamise jaoks.³⁹⁶ 1821. aastal asendati see ajutine lihtne puust ehitus Krause poolt projekteeritud kivist maneežiga. Seegi oli arhitektuurilisest küljest üsna lihtsakoeline: ühekordne ning pisut väljaulatava eendiga keskel, millest mõlemal pool asetsevad kolm akent. Kaunistusena oli hoonele lisatud hammaslõikeline simss. Sisemus kujutas Voldemar Vaga järgi endast ühtainust suurt puust silindervõlviga kaetud ruumi.³⁹⁷ Maneeži kasutati võimlemiseks osaliselt juba ajavahemikus 1819–1830. 1909. aastal anti see juba täielikult üliõpilasseltsile „Sport“ ning alates 1911. aastast Igakülgse Kehalise Kasvatuse Arengu Seltsile.³⁹⁸ Paraku hävis hoone tulekahjus Esimese maailmasõja ajal.³⁹⁹

4. 3. 1. Võimlemise populariseerumine

19. sajandi algul muutus Tartu tudengite ja õppejõudude seas Saksamaa⁴⁰⁰ eeskujul äärmiselt populaarseks harrastuseks võimlemine. Esialgu tegelesid võimlemisriistade muretsemise ja võimlemistundide andmisega küll asjaarmastajad, kuid 1867. aastal loodi ülikooli juures eraldi võimlemisõpetaja ametikoht. Neli aastat varem oli Tartus toimunud esimene suur Läänemere kubermangude võimlemispidu ning 1864. aastal asutatud

³⁹³ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 78.

³⁹⁴ Leppik. Kalefaktoripojast professoriks. Lk. 97-98.

³⁹⁵ Raid. Tartu ülikooli peahoone. Lk. 3.

³⁹⁶ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 79.

³⁹⁷ Vaga. Tartu ülikooli arhitektid. Lk. 22.

³⁹⁸ Karl Siilivask. Tartu ülikooli ajalugu II. Lk. 250-251.

³⁹⁹ Kotšenovski. Linnaehitus ja arhitektuur. Lk. 159.

⁴⁰⁰ Karl Siilivask. Tartu ülikooli ajalugu II. Lk. 252.

baltisakslaste eestvedamisel Tartu Võimlemisselts.⁴⁰¹ Oma võimlahoone ehitamise (Toomemäele või maneeži kõrvale) mõtte oli ülikoolil tekkinud juba 1860. aastate algul. Selle püstitamiseks loodeti kasutada osalt Friedrich Georg Wilhelm Struve poolt 1848. aasta korjanduse käigus kogutud rahasummasid. Siiski jäi plaan teostamata ning tudengid ja õppejõud pidid võimlemisega mõnda aega tegelema 1867. aastal püstitatud Tartu Võimlemisühingu puithoones.⁴⁰² 1889. aastal omastati ülikooli poolt varasemalt Pühavaimu kiriku ja Põhjasõja järel magasiaida asupaigana tuntud maa-ala Laial tänaval, kuhu ehitati arhitekt Reinhold Guleke poolt nii-öelda turnikoda.⁴⁰³ Kuna võimlemisest huvitatud organisatsioonide ja noorte arv aina kasvas, jäi Laia tänava hoone ajapikku kitsaks ega vastanud tervishoiu nõuetele.⁴⁰⁴ Lisaks olid võimlad Eesti kliima tõttu ainsaks võimalikuks turnimisega tegelemise kohaks talveperioodil.⁴⁰⁵ Peale selle tõstsid nõudlust rohkemate võimlemiskohtade järele 1928. aastal arstiteaduskonna juurde asutatud kehalise kasvatuse õpetajate ja kaitseväge spordiinstruktorite koolitamisega tegelema kehalise kasvatuse instituudi vajadused.⁴⁰⁶

4. 3. 2. Konstantin Koniku märgukiri

Tartu võimlate puudusele oli 1927. aasta jaanuaris ülikooli valitusele läkitatud kirjas viidanud ka arstiteaduskonna dekaan Konstantin Konik. Ta kirjutas, et lisaks ühele ortopeediaga tegelevale asutusele on arstiteaduskonna kehalise kasvatuse osakonnal hädasti tarvis võimlemisega seotud asutust. Erinevalt Helsingist tulnuks Tartu puhul need asutused aga erinevatest tööülesannetest lähtuvalt teineteisest eraldiseisvatena luua. Nii tuli Koniku arvates ülikoolile kiiremas korras ehitada uus võimlahoone, mis lisaks võimlemise saalile hõlmaks ruume riietumiseks, pesemiseks, võimlemisriistade ja tarbeasjade hoidmiseks, kabinetti õppejõududele ning uksehoidja korterit. Peale muu juhtis Konik tähelepanu hoone ehituslikele aspektidele. Näiteks pidi majas olema koridori kaudu võimaldatud pääs võimlemissaalist duššide ruumi, sealt omakorda kuivatusruumi ja riietumistuppa. Viimasest pidanuks jällegi pääsema koridori ja vestibüüli. Võimlemissaal pidi olema nii suur, et ei tekiks takistusi harjutuste läbiviimisel. Uue hoone asupaigana soovitas Konik arvesse võtta varemetses seisvat

⁴⁰¹ Väljaanne „Sport ja muuseum“ -

http://www.spordimuuseum.ee/failid/File/sport_ja_muuseum_1_jaanuar_2012.pdf. Külastatud 12.03.2013.

⁴⁰² Karl Siilivask. Tartu ülikooli ajalugu II. Lk. 251.

⁴⁰³ Kärkla. Tartu vanadel fotodel. Lk. 80.

⁴⁰⁴ Postimees, nr. 63, 5. märts 1927, lk. 5.

⁴⁰⁵ Postimees, nr. 136, 21. mai 1927, lk. 5.

⁴⁰⁶ Kehakultuuriteaduskonna tutvustus - <http://www.kk.ut.ee/157170>. Külastatud 12.03.2013.

maneeži, mille osaliselt säilinud ja suhteliselt tugevaid seinu saanuks hästi võimlahoone ehituse juures ära kasutada. Samuti oli siinkohal plussiks maneeži asupaik – lähedus nii ülikooli peahoonele kui kesklinnale.⁴⁰⁷ Ülikooli valitus nõustus Konikuga, et võimla tuleb rajada eraldiseisva asutusena ning pani paika, et võimlemissaal tuleks tingimata valmis ehitada juba 1927. aasta jooksul.⁴⁰⁸

4. 3. 3. Paul Mielbergi projekt

1927. aasta kevadel tehti ülikooli arhitektile Paul Mielbergile paralleelselt raamatukogu laienduse, farmaatsia instituudi ümberehituste ning põllumajandusteaduskonna kasvahoone ehitusplaaniga ülesandeks koostada ülikooli võimla projekt ja ehituse eelarve.⁴⁰⁹ 27. mail 1927 esitas Mielberg detailse kirjelduse oma projektist: „Vana maneeži asemele rajatava võimla ehitus koosneb saalist ja tema kõrval asuvatest ruumidest – eeskojast, kahest riietumisruumist, kuivatamise ruumist ning duširuumist eraldi meestele ja naistele, samuti nii meeste kui naiste tualetist, ja võimlemisriistade hoidmise ruumist. Keskel asub trepiruum. Võimlemisriistade ruumi all asub katlaruum keskkütte jaoks. Viimane on ettenähtud madalarõhuline. Saali kõrval paiknev hooneosa on mansardkorrusega, kus asuvad ruumid nagu direktori kabinet, lugemisruum, tuba ja köök teenija jaoks ning kaks tagavaratuba. Peale selle on olemas rõdu orkestri jaoks pidustuste juhtimiseks. Arvestades, et vanal talliosal on pooleteist telliskivi paksused õõnsad müürid ja et uute akende asend müüris mitmes kohas lõhkumist nõuab, oleks otstarbekohasem kogu vastav müür ära lõhkuda ja uued müürid asemele ehitada. Seda enam, et vanades seintes palju pragusid leidub. Kuna ka vana seinte vundament liiga kitsas ja mitte piisavalt sügav on, tuleks ka vundament lammutada ja asemele uus betoonvundament rajada. Selle tõttu, et hoone asub halval liikuvall pinnasel, tuleks vundament teha ühe sülla sügavune. Et vana maneeži seinte ülemised read juba purunenud on, tuleks otsseinte ülemised read osaliselt maha võtta. Ka pikiseinad, kuhu projekti järgi suured aknad mõeldud on, tuleks kuni aknalaudadeni lammutada. Minu arvates tuleks tegelikult müürid kuni uute põrandapalkide alumise ääreni maha võtta, et selle kohale asetada horisontaalne isolatsiooni kiht, kuid eelarve võimaldab müüri lammutamist vaid kuni aknalaudadeni. Saali põrand tuleks teha laudadest, mis asetsevad ristpalkidel umbes ühe süllase vahega, et hoida ära põranda kõikumist. Viimased omakorda asuvad betoonpostidel. Trepiruumi, tualettide ja duširuumide põrandad tuleb katta

---

⁴⁰⁷ EAA, f. 2100, n. 6, s. 36, l. 15.

⁴⁰⁸ Samas. L. 2, l. 3, l. 3p.

⁴⁰⁹ Samas. L. 7.

metlach-plaatidega, kuna teisel korrusel asuvad põrandad on puust.⁴¹⁰ Hiljem tegi Mielberg projektis veel mõningaid väiksemaid muudatusi, näiteks otsustas võimlat laiendada 1,5 meetri ulatuses ülikoolile kuuluva Jakobi tänava kõnnitee kõrval asunud maatükile ning paigutas ümber sellega seotud sisemised ruumid ja klosetid.⁴¹¹ Täpsemad ruumide suurused pandi paika ehitusprojekti läbivaatamiseks moodustatud eriteadlaste komisjoni koosolekul 14. mail 1928. aastal. Otustati, et võimlemissaal tuleb ehitada 15 meetrit lai, poksiruum suuruses 7x8 või 8x8 meetrit, maadlusruum 8x8 meetrit ning tõsteruum 6x6 meetrit. Lisaks pandi paika, et arstiabi osutamise ja massaažiruum tuleb ehitada esimesele korrusele võimalikult saali lähedale ning et saalis endas tuleb hoiduda igasugustest välistest seinakaunistustest, mis võivad osutada takistuseks võimlemisharjutuste sooritamisel.⁴¹²

1928. aasta mai lõpus ülikooli rektori poolt seoses ehituse tarvis riigipoolse toetuse taotlemisega haridusministeeriumile läkitatud kirjas on võimla vajalikkuse põhjendamisel välja toodud üleriikliku tähtsuse aspekt. Kuna kehalise kasvatuse edendamine seisis tollal kõigis kultuursetes riikides olulisel kohal, oli hädatarvilik võimlemisõpetajate ja sõjaväe vastavate instruktorite koolitamine ning spordi teadusliku poole arendamine. Seetõttu oli loomulik, et sellise olulise asutuse ehitamist peaks võimaldatama riigisummade arvel.⁴¹³ Haridusministeerium nõustus ülikooli valituse ettepanekuga ning kinnitas juunis ehituse projekti. Ehituse eelarvet seoses uute ehitusnormide kasutuselevõttuga esialgu ei kinnitatud. Siiski lubas haridusministeerium tööde pakkumised enne eelarve lõplikku kinnitamist välja kuulutada, eeldusel, et tööde ettevõtjaid informeeritakse, et ehituse eelarve pole lõplik. Vaatamata viivitustele eelarve kinnitamise osas soovis ülikool võimla valmis ehitada 1928. aasta sügiseks.⁴¹⁴

4. 3. 4. Ehitusprotsess

1928. aasta juunis avaldati „Riigi Teatajas“ ning ajalehtedes võimla ehitustööde vähempakkumise kuulutused, mille tulemusena esitasid omapoolse tööde läbiviimise võimaliku summa ehitusettevõtjad Madis Kolk, Ermolai Andrejew, Gustav Darmer, Karl Kirk, Jaan Tartland, Boris Kašnev, Anatoli Podtšekajev ning Peeter Subtšenkov (koos), W. Jägermann, Edurad Kuusik, Aleksander Tamm ja A. ning M. Edenberg (koos). Haridusministeeriumi oli

---

⁴¹⁰ EAA, f. 2100, n. 6, s. 36, l. 8, l. 8p, l. 9.

⁴¹¹ Samas. L. 27.

⁴¹² Samas. L. 30.

⁴¹³ Samas.L. 11, l. 11p.

⁴¹⁴ Samas. L. 21, l. 22, l. 23.

poolt vähempakkumise riigihinnaks määratud võimla ehituse eelarve summa 120 200 krooni ja 84 senti. Kõige väiksema summa eest – 89 700 krooni eest – oli ehitustöid nõus teostama Gustav Darmer, mistõttu sõlmiti leping just Darmeri firmaga.⁴¹⁵ Ehitus ise algas põhimõtteliselt kohe pärast lepingu sõlmimist. Juuli keskpaigaks oli lõpule viidud vanade müüride lahtikaevamine ning tehtud algust ehitusplatsi tasandamise ja alusmüüri ladumisega.⁴¹⁶

Lisaks projekti ning eelarve koostamisele oli Mielberg kehakasvatuse instituudi võimla rajamise juures ametis ehitustööde juhatajana, mis kohustas teda vastutama tööde tehnilise järelevalve eest. Mielberg pidi jälgima, et hoone ehitataks kinnitatud plaani, ehitustehniliste nõuete ning kehtivate määruste alusel. Kõik suuremad ehituse juures üleskerkivad küsimused pidi ta läbi arutama ülikooli majandusosakonna juhataja ning rektori või majanduskomisjoniga.⁴¹⁷ Lisaks olid Mielbergile spetsiifiliste ehitustehniliste probleemide lahendamisel – näiteks 1928. aasta juulis – abiks arhitekt Podtšekajev, linnainsener Seydenbach ning linnaarhitekt Arnold Matteus.⁴¹⁸ Võimla ehitusega samaaegselt oli Mielberg seotud Maarjamõisa karjalauda ning Raadimõisa noorkarjalauda ehitustööde juhatamisega.⁴¹⁹ Seetõttu on mõistetav, et sellise töökoormuse juures oli igasugune asjakohane nõuandmine arhitektile suureks abiks.

Ehitusööde normaalset kulgemist takistas 1928. aasta haruldaselt vihmane suvi. Selle tagajärjel venis seinte pikaldase kuivamise tõttu sügiseks kavandatud krohvimistööde läbiviimine. Nii tegi Mielberg 1928. aasta oktoobris ülikooli majanduskomisjonile ettepaneku krohvimistööd järgmisse kevadesse lükata või selle võimaluse puudumisel ette võtta siseruumide suurema kütmise teel seinte kunstlik kuivatamine.⁴²⁰ Lisaks kujunes probleemiks asjaolu, et keskkütte alune maapind vajab rohkem kindlustamist, kui esialgu eeldati.⁴²¹ Korduvalt tekitasid viivitusi üksikute ehitustöödega seotud eelarveküsimused. Need olid põhjustatud asjaolust, et haridusministeeriumi poolt kinnitatud võimla ehitustööde eelarveid oli rohkem kui üks ning et ühe ja sama töö kohta olid eelarvetes erinevad üksushinnad ette nähtud – tekkis probleem lõplikult maksva üksushinna väljaselgitamisega.⁴²²

1929. aasta „Postimees“ kajastas käimasolevat võimla ehitust järgnevalt: „Võimlemissaalidest on Tartus suur puudus. Kehalise kasvatuse instituudi loomisega muutus

⁴¹⁵ EAA, f. 2100, n. 6, s. 36, l. 57, l. 57p.

⁴¹⁶ Postimees, nr. 188, 14. juuli 1928, lk. 5.

⁴¹⁷ EAA, f. 2100, n. 6, s. 36, l. 51, l. 71p.

⁴¹⁸ Samas. L. 73.

⁴¹⁹ Samas. L. 193.

⁴²⁰ Samas. L. 135.

⁴²¹ Postimees, nr. 217, 12. august 1928, lk. 5.

⁴²² EAA, f. 2100, n. 6, s. 36, l. 204.

see puudus veel teravamaks ja uue võimla ehitus oli möödapääsematu. Ülikooli uue võimla asukohaks valiti Jakobi ja Lutsu tänava nurk, kus varasemalt asusid tallid ja maneež. Ei saa öelda, et kohalik oleks olnud kõige õnnestunud. Uus hoone tuleb mäekülje alla ja on esialgse vaatlemise järele üsna valgusevaeses kohas ja nagu sportlased ise räägivad, olevat siin õhkugi vähe. Võimla ehituse eeltööd algasid juba läinud kevadel. Alguses lammutati vanad hooned ja sügiseks püstitati juba uued müürid ning külma tulekul oli katuski peal. Talvel jätkati seesmisi töid niipalju, kui ilmastikuolud lubasid. Pandi mullalagesid ja tehti mõningaid puutöid. Kevade tulekul asuti maja krohvimisele. Alguses krohviti seesmised seinad ja hiljem välispidine külg. Praegu on lõpukorral vundamendi krohvimine. Käsil on ka keskütte kohaleasetamine. Pealiskaudsel ruumide vaatlemisel torkas eriti silma saali juures ruumika pealtvaatjate rõdu puudumine. Saal oleks võinud olla õpperuumi kõrval ka võistluste korraldamise kohaks. On ju paljudel üliõpilasorganisatsioonidel meeskondi, kellede kohtumine on alati rohkearvulise publiku kokku meelitanud. Nähtavasti tuleb neid võistlusi edaspidi mujal korraldada. Peasissekäik võimlasse on Jakobi tänavalt. Uus hoone valmib lõplikult arvatavasti sel sügisel.⁴²³ Ehitusettevõtja Darmeri poolt 29. novembril 1929. aastal ülikooli valitsusele saadetud kirjast võibki järeldada, et suuremad võimla ehitustööd, välja arvatud elektroventilaatori paigaldamine, olid 30. novembriks valmis, misjärel esitas Darmer palve tööde vastuvõtmiseks. Ülikooli majandusosakonna poolt määrati see toimuma sama aasta 9. detsembril.⁴²⁴ Paraku ilmnes mitmete ehituslike probleemide olemasolu ka pärast hoone valmimist. Näiteks esines magistraalitoru peensusest tuleneva vee puuduse tagajärjel tõrkeid alumise ja ülemise korruse duššide korruga kasutamisel.⁴²⁵ Samuti ilmnes, et võimla katuse alla paigutatud keskkütte torud olid halvasti isoleeritud, mistõttu oli katuse alumine külg pidevalt härmas ja niiske. Katuse tilkumine ähvardas omakorda rikkuda ülemise korruse lae ning võis põhjustada katuse roostetamist.⁴²⁶ Need puudused tuli ehitusettevõtjal kiiremas korras likvideerida, sest järgmise aasta 3. veebruaril oli plaanitud uus võimla kehakasvatuse instituudi üliõpilaste ja teiste sportlaste tarvis avada.⁴²⁷ Peale selle leiti hoone ülevaatusel, et ehitusfirma on teostanud töid, mida polnud projektis ette nähtud. Sellest tulenevalt ei peetud vajalikuks nende eest Darmerile tasuda. Pärast G. Darmeri poolset nõudlust 17 000 krooni väljamaksmiseks⁴²⁸ ning sellega seotud pikajalisi kohtuvaidlusi laabus asi lõpuks ülikooli

---

⁴²³ Postimees, nr. 220, 16. august 1929, lk. 3.

⁴²⁴ EAA, f. 2100, n. 6, s. 36, l. 252, l. 253.

⁴²⁵ Samas. L. 315.

⁴²⁶ Samas. L. 318.

⁴²⁷ Päevaleht, nr. 34, 4. veebruar 1930, lk. 5.

⁴²⁸ Postimees, nr. 63, 5. märts 1935, lk. 6.

kasuks hetkel, mil Darmer 1935. aasta augustis loobus kõikidest võimla ehitustöödega seotud nõudmistest.⁴²⁹

1929. aastal lõpetati pisemaid sisemisi korraldustöid, nagu ruumide puhastamine, riiehoiuruumi sisustamine ning mööbli paigaldamine. 1930. aasta 4. veebruari „Päevalehes“ kirjutati, et umbkaudu 120 000 krooni maksuma läinud võimla ehitus lähtus täielikult otstarbekohasuse põhimõttest – alumine korrus oli mõeldud peamiselt meestele ning ülemine naistele. Mõlemad korrused olid omakorda ühenduses tervet üht majaosa hõlmava suure ja valgusküllase saaliga, mis oma suuruselt ning ajakohase sisseseadega osutus tolle aja üheks moodsamaks võimlahooneks Baltikumis. Lisaks rikkalikule turnimisriistade kogule oli saali puhul järgitud põhimõtet, et poolel saaliosal sai tegeleda riistvõimlemisega ning teisel poolel samal ajal pallimängudega. „Päevaleht“ andis edasi ka üksikasjaliku ruumide asetuse kirjelduse: „Peasaal on otseses üheduses riistade ruumiga, millesse tegevuse lõppedes sportimisabinõud toimetatakse – teine osa aga liitub kas seintega või laega. Sama peasaaliga on ühenduses ka meeste ning naiste riietusruumid, millel ei puudu oma kuivatus- ja dušitoad. Alumisel korral meeste ja ülemisel korral naiste duširuumid sisaldavad kumbki kaheksa dušši ning jalapesu vanne. Võimla alumisel korrusel asuvad peale üldise riietushoiuruumi veel eritoad poksimiseks ja tõstmiseks kõigi tarvilikkude esemetega. Ülemine korrus aga, peale naistele määratud ruumide, sisaldab loengutetuba, mis ühtlasi on raamatukoguks ja lugemissaaliks, kantseleid, milles on ka õpetajate personali asukoht ning arstituba. Peasaali kõrval mahutab võimlahoone endasse veel kaks väiksemat saali: üks suuremate poksimatšide jaoks ülemisel korrusel ja teine – maadlusruum – alumisel. Kogu hoonesse on sisse seatud veekeskkuite. Mansardkorrusega kõrge kumera katuse krohvitud telliskiviseinte ja põneva uksepealse dekooriga⁴³⁰ võimla (vt. Lisa 3) ehitusel on püütud hoiduda luksuslikkusest ehk liigsetest kulutustest, seinad ja laed on lihtsalt lubjatud valgeks ja enamus põrandaid laotud harilikest laudadest. Ülikooli võimla avamisega on astunud suur samm edasi meie kehakasvatuse arengus ning lahendatud Tartule kaua muret teinud sportimisruumide kitsikus.“⁴³¹ Pikaäegset vajadust avarama võimla järele tõendas see, et hoone leidis kohe pärast avamist äärmiselt aktiivset kasutamist kehakasvatuse instituudi üliõpilaste (tavaliselt hommikupoolikul), üliõpilasorganisatsioonide ning õhtuti teiste linna organisatsioonide sportlaste poolt. Nii olid võimla ruumid igapäevaselt õhtust hommikuni kasutusel.⁴³² See ei muutunud isegi pärast kehakasvatuse instituudi õppetegevuse ajutist katkestamist (esimene lend

⁴²⁹ EAA, f. 2100, n. 6, s. 36, l. 449.

⁴³⁰ Olnust olevale, 18. detsember 1996.

⁴³¹ Päevaleht, nr. 34, 4. veebruar 1930, lk. 5.

⁴³² Postimees, nr. 41, 12. veebruar 1930, lk. 7.

andis juba piisavalt võimlemisõpetajaid) 1931. aastal.⁴³³ Erinevate võimlemisgruppide rohkusest tulenev võimla tihe kasutamine tekitas pahatihti isegi meeolehärmi nende organisatsioonide seas, kelle soove uutes ruumides harjutamise osas alati rahuldada ei saanud.⁴³⁴

Saanud korduvaid mürsutabamusi juba 1941. aasta 10. juulist alates, hävis Paul Mielbergi projekteeritud ülikooli võimla täielikult 13. juuli 1941. aasta saatusliku süütepommiga pihtasaamise ja selle tulemusel puhkenud tulekahju tagajärjel. Lisaks oli varasemalt Kivisilla õhkulaskmise järel eemalepaiskunud kivikamakas purustanud mitmes kohas hoone katuse. Lähtuvalt püsivast vajadusest korraliku ülikooli spordihoone järele asuti juba 1942. aastal võimla ülesehitustöödele. Eelnevast hoonest pisut erinevalt plaaniti taastada vaid maja Lutsu tänava poolne osa. Loobuti varasemast mansardkorrusest kahekorruselise hoone kasuks.⁴³⁵ 1950. aastatel ehitati osaliselt taastatud võimla ümber kolmekorruseliseks algsest kardinaalselt erineva välisilmega hooneks.⁴³⁶

4. 4. Ülikooli silmahaiguste kliiniku ümberehitus

Alates 19. sajandi esimesest kümnendist oli Tartus seoses eriti nakkava marjahaiguse levikuga märgatav silmahaiguste põdejate arvu järsk tõus. Seda tõendab fakt, et ajavahemikus 1843–1867 moodustasid silmahaiged ligi poole Tartu kirurgiakliiniku patsientidest. Kuna kirurgikliiniku voodikohtade arv oli piiratud, kerkis 1830. aastatel üles küsimus eraldi silmaravila asutamisest. See realiseerus 1. mail 1838 Nikolai Pirogovi erasilmaravila loomisega. Paraku tegutses Pirogovi haigla vaid 1841. aastani.⁴³⁷

Kuni 19. sajandi keskpaigani oli enamikes Euroopa ülikoolides oftalmoloogia lähedalt seotud kirurgiaga, mistõttu silmahaigeid raviti koos haavahaigetega. Sama reegel kehtis ka Tartu puhul, kus 1843. aastal nimetati kirurgiakliinik ümber kirurgia- ja silmakliinikuks. Siiski hakkasid pärast silmapeegli leiutamist 1850. aastatel kujunema eeldused oftalmoloogia eraldumiseks üldkirurgiast. 1871. aastal moodustati Tartu ülikoolis iseseisev oftalmoloogia ja

---

⁴³³ Postimees, nr. 1, 2. jaanuar 1932, lk. 3.

⁴³⁴ Postimees, nr. 221, 21. september 1932, lk. 5.

⁴³⁵ Postimees, nr. 17, 19. jaanuar 1942, lk. 2.

⁴³⁶ Kärdla. Tartu vanadel fotodel. Lk. 73.

⁴³⁷ Velliste; Tael. Tartu Ülikooli Kliinikum 200. Lk. 52.

silmakliiniku professor ning mõni aeg varem (1868. aastal) pandi alus iseseisvale silmakliinikule, millest järgnevalt juttu tuleb.⁴³⁸

4. 4. 1. Ülikooli silmakliiniku asutamine

Praeguse ülikooli silmakliiniku asupaigana tuntud Maarjamõisa (nüüd Kuperjanovi) ja Vallikraavi tänava nurgal olev krunt kuulus 1860. aastatel ülikooli farmakoloogia, dieetika ja meditsiiniajaloo professor dr. Rudolf Buchheimile. Pärast seda, kui mees asus professorina tööle Gisseni ülikooli, otsustati 1868. aastal krunt koos Buchheimi mansardkorrusega kivimajaga osta 14 200 rubla⁴³⁹ eest Tartu ülikooli silmakliiniku ruumideks.⁴⁴⁰ Sama aasta 23. jaanuaril avati hoones professor Georg von Oettingeni eestvedamisel esimene 24-kohaline silmakliinik Tartus.⁴⁴¹ Kui alumise korruse saali kasutati auditoriumina ning haigete vastuvõtmiseks, siis ülemise korruse kuues toas asus 24-kohaline silmahaiguste ravimiseks mõeldud haigla.⁴⁴² Silmahaiguste ravi arengu seisukohalt oli oluline 1871. aasta 10. septembril asetleidnud pidulik Tartu ülikooli silmahaiguste õppetooli avamine. Selle juhatajaks valiti professor Oettingen,⁴⁴³ kes teadupärast 1868. aastast oli ametis ka ülikooli rektorina ning hilisemas elus Tartu linnapeana.⁴⁴⁴ Paraku tekkis kliinikus selle populaarsuse kasvades – haigeid tuli lisaks Tartule ka teistest Venemaa piirkondadest – õige pea suur ruumipuudus, mistõttu järgmise silmakliiniku juhataja professor Eduard Raehlmanni ajal otustati algsele hoonele 1882. aastal rajada R. Guleke projekti järgi Vallikraavi tänava poolsele hoovile puust juurdehitus.⁴⁴⁵ R. Guleke oli aastatel 1875–1881 tegusenud Pärnus linnaarhitektina ning projekteerinud seal neorenessanss-stiilis nii-öelda pangamaja ja poeglaste gümnaasiumi võimlahoone. Tartu puhul võib Guleke töödena lisaks silmakliiniku juurdehitusele välja tuua 1888. aasta naistekliiniku juurdehituse, aastatel 1887–1888 koos Rudolf Bernhardtiga⁴⁴⁶ kavandatud Uue-Anatoomikumi ning Toomemäe nõlvale 1904. aastal ehitatud üliõpilaste ühiselamu.⁴⁴⁷

---

⁴³⁸ Velliste; Tael. Tartu Ülikooli Kliinikum 200. Lk. 52-53.

⁴³⁹ Samas. Lk. 53.

⁴⁴⁰ Vanad asjad - vanadasjad.wordpress.com/2012/02/06/silmakliinik. Külastatud 15.03.2013.

⁴⁴¹ Tartu Ülikooli Kliinikum - <http://www.kliinikum.ee/silmakliinik/ajalugu>. Külastatud 15.03.2013.

⁴⁴² Kärkla. Tartu vanadel fotodel. Lk. 96.

⁴⁴³ Tartu Ülikooli Kliinikum. Külastatud 15.03.2013.

⁴⁴⁴ Palamets. Lugusid toonasest Tartust. Lk. 159.

⁴⁴⁵ Tartu Ülikooli Kliinikum. Külastatud 15.03.2013.

⁴⁴⁶ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 111.

⁴⁴⁷ Palamets. Lugusid toonasest Tartust. Lk. 161.

4. 4. 2. Kasvav ruumipuudus

Siiski leevendas Guleke juurdeehitus silmakliiniku ruumikitsikust vaid 1930. aastateni.⁴⁴⁸ Alates 1930. aastast kuni 1941. aastani silmakliinikut juhatanud oftalmoloogia professor Jaan Uudelti⁴⁴⁹ poolt 3. aprillil 1935 arstiteaduskonna dekaanile läkitatud kirjas on esitatud ostene protest sama aasta jaanuaris ülikooli kliinikute korraldamise komisjoni poolt vastu võetud otsuse suhtes, mis nägi ette silmakliiniku laiendamise edasilükkamist seniajani, kuni kõik teised prioriteetsema tähtsusega kliinikud on saanud ajakohased ruumid.

Nimelt kannatasid enamik Tartu ülikooli kliinikuid tollal pideva ruumikitsikuse all, mis oli terava probleemina esile kerkinud juba eelmise sajandi keskpaigas. Kuna arstiteaduskonnas ei seatud 19. sajandil üliõpilaste vastuvõtmisele erilisi piiranguid, oli 1840. aastatel märgata üliõpilaste arvu kiiret tõusu. See tõi kaasa vajaduse uute avaramate loenguruumide ning parema kliinilise baasi järele. Probleemile pööras tähelepanu ka Tartu linn, kui 1833. aastal võeti eesmärgiks Tartu haiglate laiendamine.⁴⁵⁰ Liivimaa kindralkuberneri algatusel ja ülikooli toetusel plaaniti avada uus keskhospital. Selle tarvis omandati 1837. aastal Kaluri tänaval Rudaltsew-Reinholdi eramaja. 1842. aastal avati seal 50-kohaline ringkonnahaigla, millest üks osakond anti ülikooli käsutusse. Kuna hospitali ühiskasutamine linna ja ülikooli poolt ei sujunud tõrgedeta, soovitas Liivimaa kuberner 1888. aastal Tartu linnal võtta haigla täielikult enda juhtimise alla. Paraku ei näinud tollane linnavalitsus haigla rohkete võlgade tõttu selles erilist tulevikku. Samal ajal kujunes arstiteaduskonnas plaan omandada haigla ülikooli käsutusse, eriti arvestades, et selleks hetkeks oli linn ringkonnahaigla rahaliste ja hoone ehituslike probleemide tõttu kaalumas selle sulgemist. Paraku ei läinud ülikooli kavatsus läbi ning 19. sajandi lõpus allutati haigla Tartu linnale.⁴⁵¹

Sajandivahetusel hakkas taaskord muret tekitama ülikooli hoonete kitsaksjäämine ning mittevastavus kaasaja nõuetele. Kui varasemalt oli ruumipuuduse küsimust püütud lahendada peamiselt juurde- ja ümberehituste teostamise teel, siis 1908. aastal kerkis ülikoolis päevakorra suurejooneline ülikooli asutiste laiendamise kava. See tähendas sisuliselt kogu ülikooli uuesti ehitamist – kavatseti rajada uus raamatukoguhuone, uus observatoorium, õigeusu kirik, närvihaiguste- ja kirurgiakliinik, naistekliinik, zooloogia-geoloogia instituut ning iseseisvad ehitised ajaloo-keeleteaduse, õigusteaduse ja usuteaduse osakondadele.⁴⁵² Aastail

⁴⁴⁸ Tartu Ülikooli Kliinikum. Külastatud 15.03.2013.

⁴⁴⁹ Samas.

⁴⁵⁰ Velliste; Tael. Tartu Ülikooli Kliinikum 200. Lk. 48-49.

⁴⁵¹ Samas. Lk. 48-50.

⁴⁵² Vaga. Tartu ülikooli arhitektid. Lk. 35.

1911–1913 viidi ellu naistekliiniku ümberehitus ja laiendus, aastatel 1912–1914 Pavel Nikitini projekti alusel Maarjamõisa kliinikute ehitus ning aastatel 1912–1915 Otto Hoffmanni kavandatud zooloogia-geoloogia instituudi hoone rajamine. Teiste plaanitud hoonete püstitamisele tõmbas mõneks ajaks kriipsu peale 1914. aastal puhkenud maailmasõda.⁴⁵³

Kuigi enne Esimest maailmasõda oli professor Aleksander Ljutkevitš alustanud projekti koostamist ka silmakliiniku uue hoone püstitamiseks, jäid sõja ajal need plaanid täiesti soiku. Kuna suur osa haigla varast evakueeriti 1917. aastal Voroneži, suutis kliinik aastatel 1918–1920 tegutseda vaid katkendlikult. Vabadussõja ajal asus hoones lühikest aega Eesti Punase Risti laatsaret ning 1920. aastal ajutiselt Riigikohus.⁴⁵⁴ Ülikooli silmakliiniku tegevus taastus järk-järguliselt 1921. aasta teisel poolel. Mõni aeg varem oli õppetooli professoriks kutsutud Peterburi silmahaigla juhataja, mainekas oftalmoloog Ernst Blessig, kellel oli suur roll silmakliiniku tegevuse taastamises ning kliinikule vajalike instrumentide ja aparatuuri muretsemises. Blessigi käe all õppis ka esimesse eesti soost silmaarstide koolkonda kuulunud Jaan Uudelt, kes teadusajalukku on läinud silmavigastuste, trahhoomi ja silmakasvajate uurijana.⁴⁵⁵

4. 4. 3. Jaan Uudelti märgukiri

1935. aastal arstiteaduskonnale saadetud kirjas põhjendas silmakliiniku juhataja Jaan Uudelt kliiniku ümberehituse kaugemasse tulevikku edasilükkamise mitteaktsepteerimist sellega, et nimetatud kliiniku olemasolevad hooned olid juba vanad ning kaasajale mittevastavad. Kuna kivist ehitis oli mansardkorrusega, olid katusealused toad tolelaegsetele haigeruumidele esitatud nõudete kohaselt liiga madalad, osalt vaid 2,5 meetrit kõrged. Seetõttu võisid haigete ruumidena kõne alla tulla vaid puust juurdeehituse ruumid. Samas polnud patsientide arvu kasvust tulenevalt tiibhoones haigete jaoks mõeldud kuus palatit – kolm üleval ja kolm alumisel korrusel – enam piisavad. Pahatihti olid neis kuues ruumis, kuhu normaalselt mahtus 15 voodit, kokkusurutult mahutatud 27–29 voodit, millest kriitilisematel hooaegadel osa isegi koridoridesse paigutati. Lisaks puudus võimalus infektsioonide suhtes tundlikemate silmahaigete eraldamiseks teistest patsientidest, mistõttu olid esimesed sageli viidud üksnes sirmidega eraldatult hoone koridoridesse. Need olid aga samaaegselt söögitoa ja puhkeruumina kasutusel. Samuti kerkis kliiniku puuosa juures probleemina esile see, et kuna operatsioonituba

---

⁴⁵³ Vaga. Tartu ülikooli arhitektid. Lk. 35-37.

⁴⁵⁴ Velliste; Tael. Tartu Ülikooli Kliinikum 200. Lk. 54-55.

⁴⁵⁵ Tartu Ülikooli Kliinikum. Külastatud 15.03.2013.

asus ülemisel korrusel, oli alumisel korrusel asunud patsientide ülemisele korrale ja tagasi transportimine teatud silmahaiguste spetsiifikat arvesse võttes äärmiselt ohtlik.⁴⁵⁶ Nii olid ruumid, mis veel 50 aastat tagasi üldjoontes vastasid kliiniku vajadustele, 1935. aastaks lootusetult kitsaks jäänud. See pärssis nii silmahaiguste ravimist kui ka silmakliiniku õppeasutusena funktsioneerimist. Sellest tulenevalt ei tohtinuks Uudelti arvates kliiniku laiendamist pikemalt edasi lükata. Kui teiste ülikooli kliinikute patsiente oli veel võimalik vastavatesse Eesti paralleelsetesse kliinikutesse paigutana, oli Tartu silmakliinik – olles samaaegselt nii õppe- kui ka raviasutus – ainuke omataoline Lõuna-Eestis ning Tallinna Keskhaiгла ja Kaitseväe haigla silmahaiguste osakondade kõrval (kusjuures Tartu ülikooli silmakliinik oli patsientide arvu poolest neist kahest oluliselt eespool) kolmas silmahaigustega tegelev kliinik kogu riigis.⁴⁵⁷ 1936. aasta 14. veebruaril haridus- ja sotsiaalministeeriumile läkitatud kirjas tõi Uudelti lisaprobleemina välja siinsete pimedate inimeste suurema arvu võrreldes teiste Euroopa riikidega. Isegi maades, mis olid Eestist kultuuriliselt vähemarenenud, esines Uudelti järgi kordades vähem pimedaid. Paraku polnud silmakliiniku juhataja arvates silmahaiguste ravi edendamiseks erinevalt teistest sotsiaalsetest ja tervishoiualastest „pahedest“ (tuberkuloosi, nakkus- ja suguhaiguste vastane võitlus) suurt midagi ära tehtud – viga, mida saanuks parandada just silmakliiniku hoone ümberehituse võimaldamisega.⁴⁵⁸

Kuigi Uudelti polnud vastu komisjoni kliinikute Maarjamõisa väljale tsentraliseerimise kavale, pidas ta seda silmakliiniku seisukohast ning tollast riigi majanduslikku olukorda arvesse liialt kulukaks ja aeganõudvaks. Uudelti toonitas, et silmakliinikule pole esialgu vaja täielikult uue hoone ehitamist, piisab kivist osale teise korruse pealeehitamisest, mis raha kokkuhoiu mõttes – Uudelti arvutuste järele ei läinuks see rohkem maksma kui 20 000 krooni – pidi meeltemööda olema ka ülikoolile. Teise korruse ehitamise tarvilikkust põhjendas Uudelti veel sellega, et hoone katusealuste tubade põrandad ja ahjud vajasisid pika aja jooksul tekkinud kulumise tõttu niikuinii uuenduskuuri, mis oleks uue korruse pealeehitamisega hõlpsamini teostatav. Lisaks muule polnud ta nõus komisjoni plaaniga silmakliinik ja ambulants teineteisest lahutada. Selle läbi kasvaksid oluliselt kliiniku väljaminekud, sest iseenesestmõistetavalt pidanuks silmakliinikule ja ambulantsile eraldi kallid optilised aparaadid ning eraldi personali tagama. Muuhulgas pakkus Uudelti välja idee ehitada silmakliiniku kõrval asuvale platsile hooned ka nina-kõrva-kurgu ja hambahaiguste kliinikutele, mis samuti

---

⁴⁵⁶ EAA, f. 2100, n. 6, s. 155, l. 1.

⁴⁵⁷ Samas. L. 2.

⁴⁵⁸ Samas. L. 19, l. 22, l. 23.

vaevalesid ruumipuuduses ning mille suur ambulatoorsete haigete osakaal oluks heaks „õppematerjaliks“ ülikooli arstitudengitele.⁴⁵⁹

Omapoolse ettepaneku kõrva-, nina- ja kurguhaiguste polikliiniku silmakliiniku hoonesse ümberkolimiseks tegi 1935. aasta septembris ka kliiniku juhataja Ernst Saareste, kes samuti põhjendas oma soovi kõrva-nina-kurgukliiniku lubamatu ruumipuudusega. Kliinikul oli tarvitada üksnes kolm tuba ning auditoorium loengute jaoks. Iseäranis kitsad olid haigete ooteruum ning arstiriietade, raamatute ja õppevahendite hoiuruum. Mõnevõrra avaram oli oma pindalalt haigete vastuvõtu tuba, kuid kuna ootetuba ei suutnud tihti ära mahutada kõiki haigeid, pidi osa neist ootama vastuvõtutoas, olles sellega sunnitud pealt vaatama teiste haigetega ettevõetavaid protseduure ja vahel koguni ambulatoorseid operatsioone. Kuna samas hoones asus veel kaks kliinikut, puudusid tollase asukoha puhul igasugused laienemise väljavaated. Seega oli Saareste järgi kõrva-nina-kurgukliiniku ruumide olukord kordades halvem kui teistel ülikooli kliinikutel. Erilist leevendust kriitilisele ruumipuudusele ei näinud Saareste ka 1935. aasta oktoobris arstiteaduskonna koosolekul esitletud variandis, mis pani kõrva-nina-kurgukliiniku kolimise asemel ette senises majas ülemisel korrusel asunud matemaatika teaduskonna õppetoolide ruumide vabastamist kliiniku kasuks.⁴⁶⁰ Parimaks võimalikuks lahenduseks pidas Saareste niisiis kliiniku kolimist silmakliinikuga samasse hoonesse (pärast viimase ümberehitust). Mõlemal kliinikul oli mitmeid ühisjooni – suur ambulatoorsete haigete arv ning vajadus asuda inimestele kättesaadavas kohas linna keskel.⁴⁶¹

4. 4. 4. Paul Mielbergi projekt

1935. aasta mais tehti Jaan Uudelti palvel Paul Mielbergile ülesandeks valmistada silmakliiniku ümberehituse plaanid ning eelarve kalkulatsioonid. Sellest järeldub, et Uudelti eelkirjeldatud silmakliiniku laiendamist puudutav kiri oli piisavalt veenev, et loobuda kliinikute korraldamise komisjoni kavatsusest silmahaiguste kliiniku küsimuse kaugemasse tulevikku lükkamisest. Uudelt soovis, et Mielberg koostaks juurdeehituse plaanid juba sama aasta suvel, nii et 1936. aasta suvel võiks alata reaalse ehitustegevusega.⁴⁶² 1935. aasta augustis Mielbergi poolt ülikooli valitsusele saadetud ümberehituse plaan sisaldas kolme võimalikku kliiniku laiendamise kirjeldust. Esimene neist nägi ette vanale kivihoonele üksnes teise korruse ning uue trepi ehitamist. See oleks arhitekti arvutuste järgi maksma läinud umbkaudu 20 000 krooni.

⁴⁵⁹ EAA, f. 2100, n. 6, s. 155, l. 3.

⁴⁶⁰ Samas. L. 12.

⁴⁶¹ Samas. L. 6.

⁴⁶² Samas. L. 4, l. 4p.

Samas polnud see Mielbergi hinnangul parim lahendus, sest ruumipuuduse probleem saanuks kõrvaldatud vaid osaliselt. Teine võimalus kujutas endast juurdeehitust koos uue trepiga, kuid ilma vana hoone kiviosa pealeehitusega ning läinuks maksma 50 000 krooni. Paraku olid ka sellel variandil omad puudused – vana hoone ühekorruseliseks jäämine polnuks ei otstarbekohane ega arhitektuurselt kena. Kolmas variant tähendas juurdeehitust koos vana kiviosa pealeehitusega (67 000 krooni). See ehituslikult kõige praktilisem, ent samas ka kõige kulukam.⁴⁶³ Lisaks kõrva-nina-kurgukliiniku juhataja Saarestele pidas kolmandat varianti parimaks Jaan Uudelt, kuna see töötas hoone ruumipuuduse pikemaks ajaks lahendada. Selle variandi puhul saanuks enamus haigeid paigutada kivist maja teisele korrusele, kusjuures vajalikud kõrvalruumid asunuksid mugavalt haigeruumide läheduses. Nii oleks hoidutud haigete ebasoovitavast ühelt korruselt teisele transportimisest ning patsientide põetamine olnuks paremini korraldatud. Alumisele korrusele jäänuksid Uudelti soovil ambulantsi ruumid ja kuuldesaal ning kivist hoone uue osa alumisele korrusele kõrva-nina-kurguhaiguste ambulants. Puust maja ülemisele osale oleksid jäänud operatsioonituba, „klassi“ haigete ruumid ning laoruumid, alumisele aga personali, laboratooriumi ja raamatukogu ruumid. Silmakliiniku juhataja arvatuste järgi pidi hoone ümber- ja juurdeehitus haiglale tagama kaks korda enam põrandapinda kui varem. Nii saanuks haigevoodite arvu tõsta kuni 40-ni, kusjuures iga voodi peale oleks jäänud 10,46 ruutmeetrit pindala, mis vastas ka tervishoiu nõuetele. Suurem voodite arv pidi omakorda tõstma majanduslikku kasu nii kliinikule endale kui ülikoolile tervikuna. Kui see variant osutunuks finantsilistel põhjustel teostamatuks, oli Uudelt nõus leppima ümberehituse esimese variandiga. Selle puhul ei nõustunud juhataja Mielbergi hinnanguga, et antud lahendus ei annaks piisavalt ruumi juurde. Siiski tunnistas Uudelt, et selle variandi korral laheneksid ruumikitsikuse probleemid vaid ajutiselt.⁴⁶⁴ Kolmandat varianti eelistasid üldjoontes ka ülikooli valitsus ning majanduskomisjon, kuna see oleks lisaks silmakliiniku kitsaskohtadele toonud lahenduse kõrva-nina-kurgukliiniku ruumipuudusele.⁴⁶⁵

Kuigi 1935. aasta detsembris teatas ülikooli valitsus nõusolekust teostada silmakliiniku ümberehitus esimese variandi alusel⁴⁶⁶, ostustati 1936. aasta 6.–7. veebruaril toimunud ülikooli valituse ja majanduskomisjoni koosolekul pärast Mielbergi esitatud kolmanda variandi kohta käinud tasumääradega tutvumist siiski viimase kasuks. Sellega tehti Mielbergile ülesandeks valmistada silmakliiniku lõplik projekt ning eelarve kolmanda variandi alusel.⁴⁶⁷ Täpsemalt

---

⁴⁶³ EAA, f. 2100, n. 6, s. 155, l. 5.

⁴⁶⁴ Samas. L. 7, l. 8.

⁴⁶⁵ Samas. L. 9.

⁴⁶⁶ Samas. L. 13.

⁴⁶⁷ Samas. L. 18p.

nägi Mielbergi plaan ette peale kiviosale kolmanda korruse lisamise – puuosa kavatseti jätta muutmata – ka mitmete vanade vaheseinte ja ahjude asendamist uutega; tänavapoolsete akende väljavahetamist; täielikku sisemist remonti (põrandate, seinte, lagede, uste ja akende ülevärvimist) esimesel korrusel; uute põrandalaudade paigaldamist teisel korrusel, uues trepiruumis vanade puust talade asendamist raudbetoonaladega; katusekorra vahe- ja välisseinte, lagede ning katuse lammutamist; kogu ümberehitatud hoones soojavee keskütte ja veevärgi paigaldamist; ventilatsiooni projekteerimist kiviseintesse jäätavate kanalite kaudu; uue peatrepi paekivist ning muude hoone treppide betoonist astmetega ehitamist; trepikoja, esimese korruse ooteruumi, vannitubade, klosettide, köögi ja selle kõrvalruumide põrandate katmist *metlach*-plaatidega; keldrikorruse akende suurendamist niinimetatud valguse kaevude abil; uue katuse ehitamist; katuseakende katmist katusekividega samas toonis tsiingitud plekiga; hoone välisseina katmist hallikas toonis tsement-graniitkrohviga (võttes eeskujuks Tartu kindlustusseltsi „OMA“ maja, Hüpoteeqipanga ning turuhoone fassaadi⁴⁶⁸); sissepääsu kavandamist mitte enam Vallikraavi, vaid Kuperjanovi tänava poolsele majaküljele⁴⁶⁹; peaukse tammepuust ning teiste uste männipuust valmistamist jne.⁴⁷⁰ Hiljem tuli Mielbergil teedeministeriumi ehitusjärelvalve inspektori soovitusel projektis läbi viia pisemaid muudatusi, nagu tõsta kolmanda korruse haigete ruumide kõrgust, planeerida kolmandale korrusele lisaks teine trepp, suurendada tualettide arvu vähemalt nelja võrra, teha hoone kivist katus ilma laudadest ja papist aluseta ning koos sellega kõrgendada katuse kallakut pisut ning lõpuks töötada välja uus eelarve. Selle tulemusel tõusis ehituse maksumus 106 891 kroonilt 111 348 kroonile, kusjuures ehitus plaaniti teostada peajasjalikult ülikooli erisummade arvel.⁴⁷¹ Pärast soovitatud paranduste läbiviimist leidis Mielbergi projekt 4. augustil 1936. aastal haridusministri poolt kinnitamist.⁴⁷²

3. septembril välja kuulutatud ehitustööde vähempakkumisest võtsid osa üksnes kolm kandidaati: Gustav Darmer, K. Kroon ja A. Golov ühiselt ning K. Kirk ja J. Schiffer. Kõige väiksema summa eest (99 750) oli ehitustöid nõus teostama Darmeri firma.⁴⁷³ 1936. aasta oktoobriks olid tööd ametlikult pihta alanud.⁴⁷⁴ Enne kui sai uute majakorruste püstitamisele asuda, kerkis päevakorraale hoone vana vundamendi seisukord. Selle kindlaksmääramiseks moodustatud eriteadlaste komisjon (koosseisus: ülikooli majandusdirektor E. Veldemann,

⁴⁶⁸ EAA, f. 2100, n. 6, s. 155, l. 162p, l. 167.

⁴⁶⁹ Postimees, nr. 320, 25. november 1937, lk. 4.

⁴⁷⁰ EAA, f. 2100, n. 6, s. 155, l. 38, l. 39.

⁴⁷¹ Samas. L. 34, l. 36, l. 49.

⁴⁷² Samas. L. 49.

⁴⁷³ Samas. L. 54, l. 54p.

⁴⁷⁴ Samas. L. 68.

majandusdirektori abi Harald Sultson, projekti koostaja Paul Mielberg, linna järelvalve insener V. Sõrra ning insener F. Michel) viis läbi järelvaatuse.⁴⁷⁵ Arvestades hoonele peale ehitatava kahe kivist omakaalu ning koormatust, leidis komisjon kokkuvõttes, et vana vundament on liiga nõrk ning seetõttu ei tohiks kavatsatud pealeehitust lubada ilma vundamendi ja müüride ümber ehitamise või kindlustamiseta. Ühe võimaliku lahendusena soovitati vanade telliskivist seinte edasise pragunemise ärahoidmiseks esimese ja teise korruse vahele välisseintele ehitada raudbetoonvöö. Samuti otsustati, et kõik vundamendi ja müüride ümberehitustööd tuleb teostada järk-järgult osade kaupa, et hoida ära ebaühtlast vajumist – korruga kuni kahe meetri ulatuses lammutades ja ümber ladudes.⁴⁷⁶ Seoses vundamendi kindlustamisega pidas ülikooli majandusdirektori abi H. Sultson vajalikuks ka alumise korruse puupõrandad 50% ulatuses lammutada ning uutega asendada. Kuna vana põrand oli ühekordne laudpõrand puust aluslaagidel, mis toetusid mullale, oli suur osa puupõrandaid pehastunud. Selline põrandakonstruktsioon ei sobinud Sultsoni arvates külma ja niiskuse läbilaskvuse tõttu kliiniku jaoks. Seega tuli uued puupõrandad edasise pehastumise ärahoidmiseks tingimata rajada betoonalusele, mis oluks alt täidetud 18 cm paksuse killustiku kihiga.⁴⁷⁷ Lisaks soovitas Sultson tööde jätkudes mitte säilitada puidust kandetalade 90% ulatuses pehastumise tõttu esimese korruse lage, nagu see esialgu oli eelarves ette nähtud. Majandusdirektori abi pani ette vastav lagi täies ulatuses ära lammutada ning uus ehitada mitte enam puidust, vaid raudbetoonist. Raudbetoonlagi oli mädanemis- ja tulekindel, oleks aidanud uute korruste koormatust ühtlasemalt alumise osa vanadele seintele jaotada ning ära hoidnud välisseina võimaliku pragunemise ja väljavajumise.⁴⁷⁸ Silmakliiniku ümberehitust puudutavast kirjavahetusest järeldub, et kuigi Mielberg valmistas hoone projekti, oli ehitustööde juhatajana tema asemel ametis just majandusdirektori abi H. Sultson.⁴⁷⁹ See võis osaliselt olla tingitud ka Mielbergi tervisliku seisundi halvenemisest.⁴⁸⁰

4. 4. 5. Kõrva-nina-kurgukliiniku statsionaarse osakonna küsimus

1937. aastal kerkis taaskord üles kõrva-nina-kurgukliiniku ruumide küsimus. Kuna kliiniku kaks osakonda – polikliinik ehk ambulatoorne osakond ning statsionaarne osakond –

---

⁴⁷⁵ EAA, f. 2100, n. 6, s. 155, l. 66, l. 69.

⁴⁷⁶ Samas. L. 69, l. 69p.

⁴⁷⁷ Samas. L. 82.

⁴⁷⁸ Samas. L. 104.

⁴⁷⁹ EAA, f. 2100, n. 6, s. 161, l. 29.

⁴⁸⁰ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 106, l. 109, l. 118.

asusid tollal eri hoonetes ning kummagi ruumid ei vastanud kaasaja nõuetele, pidas kliiniku juhataja E. Saareste vajalikuks lahendada korraga ära mõlema osakonna probleemid. Kui ambulatoorsele osakonnale oli 1937. aastaks lubatud vajalikud ruumid ümberehitatavasse silmakliinikusse, siis statsionaarne osakond asus endiselt I haavakliiniku ruumides. Viimane kannatas aga ise suure ruumikitsikuse all. Saareste märkis, et kui I haavakliinik oli maksimaalselt mõeldud 70 haige ravimiseks, siis tegelikkuses pidi see sageli mahutama viis haiget päevas rohkem, kui määratud maksimum lubas. Haigushooaegadel oli kliinikus korraga lausa 88 haiget ravimisel. Normaalsetes tingimustes pidanuks igas kliinikus alati ka teatud arv vabu kohti olema, kuid I haavakliinikus oli see välistatud. Seega vajas kõrva-nina-kurgukliiniku ambulatoorse osakonna kõrval kiiret lahendamist ka statsionaarse osakonna küsimus.⁴⁸¹ Selleks pidas Saareste kõige ratsionaalsemaks paigutada osakond võimalikult lähedale kliiniku ambulatoorse osa tulevasele asukohale ehk rajada selle tarvis silmakliiniku krundile juurdeehitus, mille tubade arv vastanuks üldjoontes silmakliiniku puuosa ruumide arvule. Nii oleks kõrva-nina-kurgukliiniku mõlemad osakonnad asunud ühes hoones, mis võimaldanuks ravi otstarbekohasemalt jaotada ning hoida kokku arstiriistade ja aparatuuride muretsemise osas. Ka õppetegevuse seisukohalt oleks see Saareste arvates tulu toonud, sest üliõpilased saanuksid lisaks kergemate ehk ambulatoorset laadi haiguste kõrval tutvuda raskemate tõvedega ning pealt näha operatsioonide läbiviimist. Kokkuvõttes oleks kõrva-nina-kurgukliinik ning silmakliinik moodustanud ühe majandusliku üksuse – ühise köögi, haigete ooteruumi ja auditooriumiga. Samuti oleks osa töötajaid (majahoidja, uksehoidja, kantselei töötajad) saanud rakendada tööle mõlemasse kliinikusse korraga. Eeskujuks tulnuks Saareste järgi siinkohal võtta mitmed välismaa haiglad, kus seesugune kliinikute ühendamise kasulikkus oli ennast juba tõestanud.⁴⁸²

4. 4. 6. Harald Sultsoni ettepanek

Tähtsaks aspektiks kõrva-nina-kurgukliiniku statsionaarsete haigete tarvis ruumi leidmisel oli H. Sultsoni ettepanek ehitada lisaks kahele uuele korrusele välja ka silmakliiniku katusealune osa. Seal leidnuks omale koha teenijate ja õdede eluruumid. Kuna ümberehituse projektis oli ette nähtud esimesele korrusele mahutada silmakliiniku auditoorium ja kõrva-nina-kurgukliiniku polikliinik, teisele silmakliiniku haigete ruumid, kolmandale personali ruumid ja üksikud haigetoad silmakliinikule ning keldrikorrusele köök, pesukoda, keskkütte

⁴⁸¹ EAA, f. 2100, n. 6, s. 155, l. 95, l. 96.

⁴⁸² Samas.

ruum, pesukuivatamise ruum ja toidukambrid⁴⁸³, siis oli tõenäoline, et teenijate ja õdede eluruumide paigutamisel väljaehitatavale neljandale lisakorrusele vabaneb suurem osa kolmanda korruse ruume kõrva-nina-kurgukliiniku statsionaarsete haigete tarvis.⁴⁸⁴ Sultsoni arvutuse kohaselt mahutanuks kolmas korrus kuni 40 haigevoodit. Ent kuna kõrva-nina-kurgukliinik vajab ruumi umbes 30 voodi jaoks, siis saanuks sellest ülejäävat kolmanda korruse osa kasutada silmakliiniku tarvis. Sellega oleks I haavakliinikus vabanenud umbes 15 voodikohta ning saanuks kõrva-nina-kurgukliiniku statsionaarsete haigete ruumipuuduse probleemi esialgu kasvõi osaliselt lahendada, ilma silmakliinikule uut juurdeehitust rajamata.⁴⁸⁵ Ülikooli valitsuse koosolekul 7. mail 1937 nõustuti silmakliiniku katusekorra väljaehitamiseega. Nii kujunes hoone kokkuvõttes kolme ja poole korruseliseks.⁴⁸⁶ Sultsoni kavaga oli üldiselt nõus ka silmakliiniku juhataja Uudelt. Samas märkis ta, et katuse alla neljanda korruse väljaehitamiseega tuleks hoonesse tingimata paigaldada lift, eriti arvestades, et silmahaiguste põdejate hulgas oli palju kõrgemas eas inimesi, kellele treppidest käimine valmistab raskusi.⁴⁸⁷

Lisaks muudele ettepanekutele soovitas Uudelt hoone sisemusse paigaldada eelarves ettenähtud tahveluste asemel siledad vineeruksed, millel erinevalt esimestest ei esinenud pragusid ja mis seetõttu olid kergemini hooldatavad. Samuti olid vineeruksed paremad igasuguse lärmi summutamisel, mis võis koridoridest haigetubadesse kostuda. Peale selle soovitas Uudelt uemate Soome haiglate eeskujul katta silmakliiniku ambulantsi ruumide, kuuldesaali ning koridori põrandad kummiga. Viimane oli samuti tõhus vahend kõla summutamisel. Haigetubade põrandad pidid vastupidavust ning lihtsamat puhastamist silmas pidades tehtama tamme- või saareparketist. Samuti palus silmakliiniku juhataja võimaluse korral jätta hoone auditorium endisesse suurusesse ehk loobuda projektis ette nähtud vaheseinast, millega oleks hoonesse üks lisaruum juurde saadud. Kuna tagumise trepikoja ümberehitamisega saadi juba üks tuba juurde, polnud vaheseina järele enam vajadust.⁴⁸⁸

---

⁴⁸³ Postimees, nr. 320, 25. november 1937, lk. 4.

⁴⁸⁴ EAA, f. 2100, n. 6, s. 155, l. 134.

⁴⁸⁵ Samas. L. 108.

⁴⁸⁶ Samas. L. 108p.

⁴⁸⁷ Samas. L. 131.

⁴⁸⁸ EAA, f. 2100, n. 6, s. 155, l. 129, l. 131.

4. 4. 7. Etteheited Darmeri ehitusfirmale

Paraku ilmnes ehitusprotsessis mõningaid probleeme. Nii heitis H. Sultson Darmeri ehitusfirmale⁴⁸⁹ ette tööliste vähesest arvust ja üldise töö puudulikkusest tulenenud tööde teostamist ettenähtust aeglasemalt. Näitena tõi Sultson välja asjaolu, et kahe raudbetoonist vahelae ja ühe korruse kapitaalsete ehitus oli selleks hetkeks (1937. aasta septembriks) väldanud juba kaks ja pool kuud, mis normaalsetes oludes oleks pidanud aega võtma vaid poolteist kuud. Lisaks kurtis Sultson, et erinevalt algsetest plaanidest polnud hoone ikka veel täielikult katuse alla viidud, olid teostamata osa keldrikorruse mullatöödest, ei olnud alustatud ei treppide ehituse ega keskkütte, veevärgi ja kanalisatsiooni töödega.⁴⁹⁰ Vastuseks Sultsoni kaebusele esitasid G. Darmeri pärandustombu hooldajad üksikasjaliste teostatud tööde nimekirja koos etteseadud tähtaegadega. „19. septembril 1926. aastal toimus tööde väljapakumine, 10. oktoobril ehituslepingu allakirjutamine. 29. detsembril saadeti ülikoolile palve ümberehitustööde alustamise võimaldamiseks hoone vana osa kiireks tühjendamiseks, mis aga alles järgmise aasta 19. märtsiks realselt teostus. 20. märtsil algas vana hoone osaline lammutamine. 14. maiks olid seinad sedavõrd valmis, et oleks võinud alustada hoone teise korruse laetöödega, kuid takistuseks oli ehitusviisi kohta käivate andmete puudumine, missuguste joonistega varustati ehitusettevõtjat alles 26. juunil. 7. septembril teatati, et eelarves ette nähtud raudbetoonist akende avauste katted tuleb teha hoopis armeeritud gaasbetoonist, mille muretsemine võttis aga aega, sest selle valmistamisega tegeles Eestis ainult üks firma.“ Sellega põhjendas Darmeri ehitusettevõtte, et tööde venimine oli tingitud asjaoludest, mis ei sõltunud tööde läbiviijatest. Samuti lisati, et ehituse võimalikult kiire teostamine on alati ehitusettevõtja huvides, sest seisva ehituse pealt tööliste lahtilaskmine ja uute tööliste ning muude asjatundjate palkamine läheb alati soovituslikumaks.⁴⁹¹

Paraku esines etteheiteid Darmeri firma aadressil veel hiljemgi. 1937. aasta novembris vihjati pea- ja kõrvaltrepikoja podestide ning treppide kandetalade kohaleasetamise ja betoneerimisega seotud tööde lubamatule venimisele ning esimese ja teise korruse puust vaheseinte vooderdamistööde seismisele. Samuti toodi lisaprobleemina välja see, et silmakliiniku vana osa kõrvaltrepikoja juures asunud plekk-katusele oli tööde käigus kogunenud hulgaliselt ehitusprahti, mis töötjate poolt tähelepanuta jätmise tõttu ähvardas juba

---

⁴⁸⁹ Gustav Darmer suri 82-aasta vanusena 4. mail 1937. aastal. Tema ehitusettevõtte juhtimine jäi tõenäoliselt lahkunu perekonna ülesandeks (Postimees, nr. 120, 5. mai 1937, lk. 8.)

⁴⁹⁰ EAA, f. 2100, n. 6, s. 155, l. 149.

⁴⁹¹ Samas. L. 150, l. 150p.

lõppeda osa katuse kokkuvarisemisega. Ehitusprahi õigeaegse ärakoristamisega oli probleeme ka maja ümbruse ja kõnniteede puhul.⁴⁹²

1938. aasta juuliks olid ehitustööd jõudnud nii kaugele, et Darmeri firma esitas ülikooli valitsusele palve teostatud tööde vastuvõtmiseks. Selleks moodustati komisjon, kuhu kuulusid ülikooli esindajatena majandusprorektor E. Kant, majandusdirektor E. Veldemann, silmakliiniku juhataja prof. J. Uudelt, kõrva-nina-kurgukliiniku juhataja prof. E. Saareste, arhitektid H. Sultson ja H. Kuvasto, ülikooli järelvalve insener N. Slatinsky; Tartu linnavalitsuse esindajana insener N. Oll; Riigikontrolli esindajana arhitekt T. Mihkelson; G. Darmeri firma esindajatena pärandustombu hooldajad E. Bliebernicht, J. Konze ja sama firma kohapealne tööde juhataja Ph. Michel. Kuigi ülevaatuse järel selgus, et ehitustööd olid tehtud üldiselt projekti, lepingute, eelarvete ning tööde kirjelduste ja järelvalve poolt antud korralduste kohaselt, esines Darmeri ehitusfirma poolt teostatud töödes ka pärast hoone ümberehituse valmimist palju puudusi. Näiteks toodi välja, et kõik lubjavärviga kaetud seinad olid nähtavalt plekilised; esimese korruse õuepoolses laboratooriumis oli „Fama“ põrand kohati üles kerkinud ning takistas normaalset liikumist; et keskkütteruumis katla täitmiseks kohalemonteeritud käsipump töötas liiga raskelt; et pesukausid seinakonsoolidel ja kummipuhvritel polnud piisavalt hästi kinnitatud ning kippusid seinast eemale liikuma, mille tagajärjel kogunes sein ja kausi vahele liigset mustust; et nõudepesu ruumis oli sisemine katteplekk osaliselt roostetanud. Seetõttu otsustas komisjon lubjavärvi parandamise arvel lepingusummast 350 krooni maha arvata ning nõuda teiste nimetatud puuduste kõrvaldamist. See võeti ehitustööd vastu.⁴⁹³

Ka silmakliiniku juhataja juhtis tähelepanu mõningatele puudustele. Sultson kritiseeris, et ehitustöölised ei suutnud kinni pidada lubadusest kõik lukud, riivid ja hinged ära õlitada, Kuperjanovi tänava sissekäigu ette paigaldada elektrilambi armatuur ning muudest pisematest kohendamistest vannitubade ja tualettide puhul. Uudelt leidis, et vaatamata suuremate tööde korralikule teostamisele ei saanud kliinikusse haigete paigutamise ja auditooriumis loengute pidamisega alustada enne kui on kõrvaldatud ka väiksemad. 20. oktoobril 1938. aastal juhtis Uudelt pärast patsientide hoonesse kolimist tähelepanu sellele, et majas puudus jätkuvalt öökell, mille tõttu polnud abivajajatel võimalik öösel kliinikusse pääseda. Samuti rõhutas ta vajadust kiiremas korras ümberehitatud hoone köök töökorda seada, sest varasemast suurema arvu haigete ja personali toitlustamine I haavakliinikust ei tulnud toidu kandmiseks piisavalt suurte nõude ja lisatöötajate puudumisel enam kõne alla. Seega oli köögile peale köögiriistade vaja viivitamatult muretseda ajakohane mööbel ning külmetusruumi tarvis aparaadid toidu

⁴⁹² EAA, f. 2100, n. 6, s. 155, l. 187, l. 187p.

⁴⁹³ EAA, f. 2100, n. 6, s. 161, l. 176, l. 176p.

jahedana hoidmiseks. Vastaval juhul puudus täielikult võimalus igasuguse toidutagavara säilitamiseks.⁴⁹⁴ Köögi puhul oli puudujäägiks veel see, et nii köögi kui kõrvalruumide aknad olid varguste suhtes kaitseraudadega kindlustamata ning et kõrvalruumides ei toiminud akende puudumise tõttu nii-öelda loomulik ventilatsioon. Lisaks polnud seni kohale paigaldatud seinakonkse, käterätikute hoidjaid ega kardinapuid.⁴⁹⁵ Sultson pidas vajalikuks esile tuua ka ooteruumis ventilatsiooni puudumisest tingitud õhu kiire roiskumise rohkearvulise ootajate hulga puhul, ehitajate poolt pooleldi krohvimata ja värvimata jäetud söögitudade seinakappide lagede kaudu sööginõudele ja seal hoitavale haigete leivale liiva ja lubja kukkumise ohu, mitmete akende probleemse avanemise ja sulgemise, tubade numbrite jätkuva puudmise.⁴⁹⁶ Majandusdirektori abi H. Kuvasto omakorda juhtis tähelepanu sellele, et mõnes ruumis oli tõenäoliselt torustiku veast tunda ebameeldivat gaasi lõhna ning et soojavee boileril puudus tehnilises tööde kirjelduses ettenähtud sisespiraal, mille tagajärjel oli vee ülessoojendamine lubamatult aeganõudev.⁴⁹⁷

Lisaks kohustusele kõrvaldada loetletud ehitusalased ja tehnilised puudused pidas ülikooli majandusosakond õiglaseks paljude tööde mitteõigeaegsest teostamisest ning sellest tingitult ka kogu hoone tähtjaks mittevalmimisest tulenevalt määrata Darmeri ehitusettevõttele viivitustrahv kogusummas 7475 krooni ja 58 senti. G. Darmeri firma pidas trahvi ehitustöölistest sõltumatute asjaolude tõttu ebaõiglaseks ning põhjendas 4. aprillil 1939. aastal omapoolset seisukohta järgnevalt: “Nagu Tartu Ülikoolis leiduvatest materjalidest ja kirjavahetusest nimetatud hangete kohta nähtub, oli E. V. Tartu Ülikooli Silmakliiniku ümber- ja juurdeehituse tööde väljapakkumine 19. septembril 1936. aastal. Sama aasta 5. oktoobril lubati asuda kõrvalhoonete lammutamisele. 10. oktoobril sai sõlmitud hanke leping. 29. detsembril 1936. aastal sai ettevõtja poolt teatatud ülikooli valitsusele, et silmakliiniku hoone vana osa saaks tühjendatud ja oleks võimalik ümberehitustega alata. Kuid alles 19. märstil 1937. aastal, seega kahe ja poole kuu möödumisel vabastatakse silmakliiniku vana osa ehituse jaoks ja alles 20. märtsil sai pihta hakata hoone vana osa lammutamisega. 19. aprillil 1937. aastal sai ettevõtja poolt saadetud ülikooli valitsusele kiri hoone lagede ehitusviisi küsimuses. Kuid sellele vastust mitte saades sai vastav kiri uuesti saadetud 29. mail. Vahepeal oli 28. aprilliks 1937. aastaks ehitatud juurdeehituse müürid niikaugele, et oleks võinud alustada teise korruse lagede ehitamisega, samuti olid ka hoone vanas osas müüritöödega nii kaugele jõutud, et oleks võinud alustada esimese korruse lagede töödega. Puudusid aga lagede

⁴⁹⁴ EAA, f. 2100, n. 6, s. 161, l. 212, l. 212p, l. 220, l. 221, l. 223.

⁴⁹⁵ Samas. L. 226.

⁴⁹⁶ Samas. L. 227, l. 227p.

⁴⁹⁷ Samas. L. 216.

konstruktsioonid, mistõttu kordus sama probleem ka järgmiste korruste lagedega. 19. juunil firma Gustav Darmeri poolt saadetud kirjadele järgnes Ülikooli poolt suuline vastus ja kohe algasime meie vastava materjali muretsemist, kuna ettenähtud rauda kohapeal olemas ei olnud. 26. juunil saime teise korra tarvis vastavad joonistused ning kohe algasid laerakenduse tööd ja 22. juulil oli teise korruse lagi valmis. 31. augustil sai kolmanda korruse lagi valmis ja 4. septembril saime saime korralduse ja juhised arhitektilt neljanda korruse seinte valmistuseks, milline töö algas firma poolt viivitamatult. 7. septembril teatas ülikool Gustav Darmeri firmale, et akende avasuste katted, mis eelarves olid ettenähtud raudbetoonist, tuleb teha armeeritud gaasbetoonist. Viimast valmistab Eestis ainult üks firma, kellele sai meie poolt kiirtellimus antud, kuid meist mitte olenenud põhjustel ei suutnud firma meie kiirtellimust kohe täita, vaid pidime ootama, ehkki akende avasused olid valmis ja neid oleks võinud kohe hakata katma. Peale selle pidid kava ja eelarve järgi silmakliiniku vana osa seinad alal jääma, kuid tööde teostamisel selgus, et sarnasel kujul, nagu nad varem olid, polnud tehniliselt lubatav edasi ehitada, vaid tuli vundamendi sügavust ja paksust muuta. Seda polnud lepingu sõlmimisel võimalik ette näha ning see tekitas omakorda viivitusi töödes. Ülaltoodud ehituse juures ja meist mitte tingitud viivitusi ei saa meile süüks panna, justkui oleksime meelega viivitanud või püüdnud tööliste arvuga ja tasuga nii kokku hoida.⁴⁹⁸ Vastupidiselt, iga viivitus tõi meile hulga ebaproduktiivset kulu juurde, mis tegi meie töö palju kallimaks, kui see oleks läinud normaalses olukorras, sest polnud võimalik vabastada teenistuses asjatundjaid ja töölistele tuli tasuda vabastamise ja uuesti palkamiste tõttu kõrgemat tasu. Ka saime meie otseselt kahju veel selle läbi, et konstruktsioonide muutmiseks tuli asendada projektis ette nähtud materjale teistega, millede soetamiseks ei teadnud meie algselt samme astuda ja mispärast maailmaturul materjalide hinnatõusu tõttu olime sunnitud uue materjali hankimisel tasuma kõrgemat hinda, kui seda oleks tulnud tasuda siis, kui need ehitusmaterjalid oleksid kohe ehituskavades ja eelarves ettenähtud olnud ja ka muutmata jäänud. Seega, kui on tekkinud viivitus lepingute tähtajaks täitmisel, ei ole saanud E. V. Tartu Ülikool mingit kahju, küll aga ettevõtja, s. o. firma Gustav Darmer. Peale selle tähendame veel, et lepingu paragrahv 10 alusel võib muudatuste läbi tekkiv tööde suurenemine või vähenemine kokku ulatuda kuni 20% lepingus tähendatud tööde väärtusest, kusjuures tööde suurendamine kuni 20% ulatuses ei mõju tööde lõpetamise tähtajale. Kogu töö oli väljaantud 119 049 krooni eest, tegelikult aga tuli töid teha 148 031 krooni ja 48 senti eest, seega oli suurenemine üle 20%, mistõttu see õigusatult muutis ka tööde lõpetamise tähtaega. Neil ülaltoodud kaalutlustel on minul kui firma G. Darmeri volinikul au

---

⁴⁹⁸ EAA, f. 2100, n. 6, s. 161, l. 254, l. 254p.

paluda 1) vabastada firma viivitustrahvist, mis on määratud temale Riigihangete Seaduse paragrahv 87 alusel E. V. Tartu Ülikooli poolt Silmakliiniku ümber- ja juurdeehitustööde lepingutes ettenähtud tähtaegade mitte täitmise eest, milline viivitus ei olenenud ettevõtjast ja pealegi ei toonud Tartu ülikoolile mingit otsest kahju; 2) tasuda firma G. Darmerile tema poolt mitte tema süü läbi kantud kahjud 10 606 krooni, mis tingitud materjalide hinna ja töötasu tõusust, vastavate erialade tööjõudude tasust ja rahasummade protsendist, mis seisis kauem ehituse all mitte ettevõtja, vaid tööandja süü läbi tööde lõpule viimise viivituse tõttu.⁴⁹⁹

22. mail 1939 haridusministeeriumile läkitatud kirjas tunnistati, et Tartu ülikool tõepoolest ei kandnud silmakliiniku tähtajaks mittevalmimise tõttu mingeid kahjusid, eriti kui arvestada, et krediitide puudumisel sai ülikool hoone sisustamisele asuda alles 1938./1939. aastal. Seega tulnuks õigeaegse valmimise korral hoone jätta kasutamata kuni vajaliku sisseseade muretsemiseni. Nii nõustus ülikool G. Darmeri firma omaniku Adelheid Darmeri volinik Eduard Bliebernicht`i palvele viivitustrahvi tühistamise kohta vastu tulema ning esitas antud kirjas sellekohalise ettepaneku haridusministeeriumile.⁵⁰⁰ Paraku ei pidanud ei riigikontrolli tsiviilosakond ega haridusministeerium viivitustrahvi täielikku kaotamist võimalikuks. Esimene neist rõhutas, et Darmeri firma oli ehitustööde viibimises osaliselt süüdi ning et ülikoolil jäi hoone tähtajaks mittevalmimise tõttu saamata osa loodetud tulusid. Haridusministeerium omakorda leidis, et pole õige väita, et riik ei kandnud silmakliiniku ehituse venimise tõttu mingisugust kahju – seega ei tohiks ettevõtjat viivitustrahvist saajaprotsendilisest vabastatuks lugeda.⁵⁰¹ 1939. aasta 13. juulil esitas ülikooli valitsus haridusministeeriumile teistkordse palve Darmeri firma trahvist vabastamiseks, tuues põhjendusena välja järgnevad lisaaspektid: 1) pärast lepingu sõlmimist selgus, et hoone vana osa vundament ei võimaldanud pealeehitust ilma vana vundamendi ümberehitamise ja kindlustamiseta, mille tõttu tuli lisatöödena teostada vundamendi kindlustamine, mida polnud esialgses tööde kirjelduses ette nähtud, 2) kuna hoone vana osa ei olnud võimalik tühjendada töövõtja poolt soovitud ajaks, sai töövõtja vana osa lammutamisele asuda alles 20. märtsil 1937. aastal ehk kolm kuud pärast tähtaega, mil esimese lepingu järgi pidi juba hoone olema katuse all, 3) täiendava lepingu sõlmimisega kandus hoone lõplik valmishitamise tähtaeg küll 1937. aasta 15. septembrile, kuid keskkütte, vesivarustuse ja elektri sisseseade küsimuste lahendamine, millest olenes ka ehitustööde edukus, viibis mitmesugustel põhjustel, mille tõttu ka töövõtjal, temast mitteolenevatel põhjustel, tekkis paratamatult viivitus tööde läbiviimisel, 4)

---

⁴⁹⁹ EAA, f. 2100, n. 6, s. 161, l. 255.

⁵⁰⁰ Samas. L. 263.

⁵⁰¹ Samas. L. 266.

ka mitmesugused muudatused ehituse konstruktsioonis, mis ülikooli nõudel töövõtja poolt tehti, takistasid töövõtjat lepinguid õigetahtaegselt täitma.⁵⁰²

1939. aasta 25. septembri Vabariigi valitsuse otsusega vabastati firma G. Darmer 3500 krooni suurusest viivitustrahvi maksmisest Tartu ülikoolile. Ülejäänud 3975 krooni ja 58 senti kuulus endiselt tasumisele. 28. oktoobril esitas ülikool haridusministeeriumile järjekordse palve viivitustrahv täies mahus tühistada, lisades, et viivitustrahvist vabastamise küsimuse senisel kujul lahendamine oli asetanud ülikooli piinlikku olukorda töövõtja ees – kui vormilisest küljest vaadates ei tundunud täielik vabastamine piisavalt põhjendatud, siis küsimuse sisulist külge ja ehitustööde tegelikku käiku arvesse võttes oli ülikool veendunud, et töövõtja vabastamine kogu trahvist oluks õiglane samm. Osaline vabastamine tundus töövõtja suhtes ülekohtune. Ülikool lisas, et töövõtja oli andud nõusoleku ehitise muudetud lõpparve kohta eeldusel, et tema viivitustrahvist vabastamise palve leiab ülikooli toetusel soodsa lahenduse. Kuna ülikool oli seda lubadust ka täitnud, loobus ettevõtja küsimuse kohtulikust lahendamisest ning nõustus muudetud lõpparvega, olgugi et kohtulik lahendus oleks võinud töövõtjale soodsam olla. Seega palus ülikool lisaks 3500 kroonile Darmeri firma vabastada ka 3975 krooni ja 58 senti suuruse trahvi tasumise kohustusest.⁵⁰³ Paraku andis haridusminister sellele eitava vastuse.⁵⁰⁴ Seega tuli osa trahvisummast G. Darmeri ehitusfirmal siiski ära tasuda.

Pärast silmakliiniku kiviosa juurdeehitust viidi 1939. aastal pisemaid ümberehitusi läbi kliiniku Vallikraavi tänava poolses puuosas. Eesmärgiks oli uue osaga enam-vähem samal tasemel sisseseade muretsemine. See seisnes näiteks keskkütte paigaldamises, veevarustussüsteemi täiendamises ning muudes pisemates remonttöödes. Samuti otsustati, et vanasse puuosasse jäävad edaspidi kliiniku administratsiooniruumid, laboratoorium ning silmakliiniku operatsiooniruum.⁵⁰⁵ Viimane neist asus 1882. aastal valminud puumajas lausa 1998. aastani, mil lõpuks seoses oftalmokirurgia kujunemisega oftalmomikrokirurgiaks osutus operatsioonide läbiviimine vanas amortiseerunud ja rappuvate põrandatega puumajas võimatuks ning uue kaasaegse operatsioonibloki valmimisega kiviosas otsustati silmakliiniku operatsioone edaspidi selles hoones läbi viia.⁵⁰⁶ Paralleelselt ümberehitustega oli plaanis korrastada Kuperjanovi tänava poolse kliinikuosa esist platsi ning tara. Vallikraavi tänava äärde kavatseti püstitada uus madal eesaed ning võtta ette krundil asunud kõrvalhoonete

⁵⁰² EAA, f. 2100, n. 6, s. 161, l. 267, l. 267p.

⁵⁰³ Samas. L. 270, l. 270p.

⁵⁰⁴ Samas. L. 271.

⁵⁰⁵ Postimees, nr. 171, 30. juuni 1939, lk. 8.

⁵⁰⁶ Tartu Ülikooli Kliinikum. Külastatud 20. 03. 2013.

kohendamine.⁵⁰⁷ Vana puuosa välises ilmes märkimisväärseid muudatusi ei teostatud. Juba valminud neljakorruseline kivihoone kujunes fassaadikujundust arvesse võttes esindusliku, ent samas tagasihoidliku ilmega hooneks, mille keskrisaliidi aknaid liitev püstraamistus moodustas kooskõlas halli graniitkrohviga meeldiva vertikaalse rütmi.⁵⁰⁸ Hoone sisemuses jäi enam-vähem ainukeseks kaunistuseks kunstnik Aleksander Elleri kavandatud 200x170 cm suurune bareljeef.⁵⁰⁹

Kuigi Teises maailmasõjas sai silmakliiniku hoone tõsiselt kannatada ning varustuse laialitassimise tõttu puudusid mitmed aparaadid ja instrumendid, suudeti tänu 1. jaanuaril 1946 oftalmoloogia kateedri ja silmakliiniku juhatajaks määratud Valentin Savi organiseerimisvõimetele silmakliiniku töö ja varustus suures osas taastada.⁵¹⁰ Laskumata siinkohal Tartu ülikooli kliiniku tegevuse edasise ajaloo kirjeldamiseks, tuleb ometi mainida, et Tartu ülikooli silma-kõrva-nina-kurgukliiniku jätkuv tegutsemine Paul Mielbergi poolt koostatud plaani alusel ümberehitatud hoones (vt. Lisa 4) on osalt kindlasti võimalik tänu Mielbergi õnnestunud projektile.

4. 5. Ülikooli põllumajandusteaduskonna katsejaamade hooned

Teaduslike uurimiste korraldamiseks ning üliõpilaste suvise praktiseerimise võimaldamiseks pidas põllumajandusteaduskond vajalikuks niinimetatud katsejaamade asutamist. Nende ainuvõimaliku asukohana tulid kõne alla 1919. aasta riigistamise järel põllutöoministeriumi poolt⁵¹¹ Tartu ülikooli kasutusse antud Raadi mõisa hiiglaslikud maaalad. Põllumajandusteaduskonna käsutusse läks umbkaudu 518 hektarit⁵¹² maad, mis jagati ära agrikultuurkeemia, taimebioloogia, zootehnika, entomoloogia ja fütopatoloogia katsejaamade vahel. Lisaks eraldati 6, 95 hektari suurune maatükk õppeaia tarvis.⁵¹³ Raadi mõisa peahoonesse endasse kolis teadupärast Eesti Rahva Muuseum.⁵¹⁴ Osa lossist oli alguses siiski põllumajandusteaduskonna käsutuses, nimelt õppejõudude ja praktikantide suvekorterite ning

---

⁵⁰⁷ Postimees, nr. 217, 13. august 1938, lk. 7.

⁵⁰⁸ Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 31.

⁵⁰⁹ EAA, f. 2100, n. 6, s. 161, l. 218, l. 233,

⁵¹⁰ Velliste; Tael. Tartu Ülikooli Kliinikum 200. Lk. 304.

⁵¹¹ Postimees, nr. 258, 23. september 1927, lk. 7.

⁵¹² Karl Siilivask. Tartu ülikooli ajalugu 1632-1982. Tallinn, 1985. Lk. 149.

⁵¹³ Tartu Ülikooli põllumajanduslikud katsejaamad. Tartu, 1932. Lk. 3.

⁵¹⁴ Valdo Praust. Tartumaa mõisad. Tallinn, 2008. Lk. 223.

muude ruumidena.⁵¹⁵ Katsejaamade eesmärgiks oli peale omaalgatuslike uurimiste ning õppetegevuse ka põllutöoministeeriumi poolt lahendada antud põllumajandusalaste küsimustega seotud katse-ülesannetega tegelemine.⁵¹⁶

4. 5. 1. Katsejaamade laboratooriumide hoone

Tegutsemise algaastail olid katsejaamad sunnitud ajutise tööruumina kasutama Raadi lossi mittekoetavat lõunapoolset osa. Vajalikud kõrvalruumid asusid mõisa küünis ning endises hobuste tallis. Kuna sellistes kitsastes tingimustes töötamine polnud katsejaamade arengu seisukohalt pikemalt võimalik, otsustati 1924.–1925. aastal endine küün ja tall ümber ehitada katsejaamade laboratooriumide hooneks. Maja esimene korrus oli ette nähtud laboratooriumidele, teine korrus aga õppejõudude⁵¹⁷ ja muu personali korteriteks.⁵¹⁸ Kui tutvuda Paul Mielbergi isikutoimikus esitatud tööde loeteluga, võib oletada, et antud ehitis oli tõenäoliselt esimene tema poolt ülikooli tarvis kavandatud projekt. Lisaks plaani koostamisele oli Mielberg katsejaamade laboratooriumide hoone juures ametis vastutava ehitustööde juhatajana. Kuna arhiivimaterjalides ei leidu täpsemaid andmeid hoone püstitamisega seotud aspektide kohta, pole siinkohal võimalik selle välisilme, mõõtmete ega ruumide arvu ja paigutuse kohta detailsemat kirjeldust anda. „Postimehest“ ilmneb üksnes, et Raadi mõisa endise hobusetalli ja kivist küüni ruumide põllumajanduslike katsejaamade laboratooriumiks (vt. Lisa 6) ümberehitamise ning laboratooriumidele mansardkorruse pealeehitamise teostamine anti valitsuse poolt vähempakkumisele välja 1924. aasta 1. augustil. Päev hiljem oli oma pakkumise teinud kuus ehitusettevõtjat, kelle poolt esitatud tingimised kõikusid 6 780 000 ja 7 500 000 marga vahel. Sealjuures on lisatud, et plaani kohaselt tuli ehitus katuse alla viia hiljemalt 1924. aasta 15. detsembriks ning laboratooriumid pidid hinnanguliselt valmima järgmise aasta 1. aprilliks. Ehituse täieliku realiseerimise lõpptähtajaks oli määratud 1925. aasta 15. juuli.⁵¹⁹ 1927. aasta „Postimehes“ on mainitud, et selle nägusa, otstarbekohaselt lõpule viidud hoone alumisel korrusel asusid lisaks avaratele ja päikeseküllastele laboratooriumide ruumidele ait, laoruumid, kuivatis ja „Sing-Sing’iks“ kutsutud üliõpilaste ühiskorter õhtupoolses osas ning põllutööriistade hoiuruum, väetisainete ait, ühisköök ja söögisaal hommikupoolses tiivas. Katsejaamade peahoone läheduses asus samuti uus peksuküün, mille

⁵¹⁵ Postimees, nr. 138, 22. juuni 1922, lk. 3.

⁵¹⁶ Tartu Ülikooli põllumajanduslikud katsejaamad. Lk. 4-9.

⁵¹⁷ Postimees, nr. 247, 13. september 1924, lk. 7.

⁵¹⁸ Samas.

⁵¹⁹ Postimees, nr. 205, 2. august 1924, lk. 2.

ülemisel korrusel hoiti äsja põllult toodud vilja ning veel teine praktikantide elumaja, mida algupärasuse tõttu „Wigwamiks“ hüüti.⁵²⁰ Peale selle oli põhihoone läheduses omale koha leidnud tolmutusaparaatide hoiuruumina tarvitav endine sepikoda. „Postimees“ jätkab kirjeldust: „Vähe eemal on käimas nõukatsete kasvumaja ehitamine agrikultuurkeemia ja taimebioloogia jaamadele, kuna praegu vastavaid katseid tehakse ajutistes ruumides, mis selleks, näiteks bioloogia jaamadel, vanast saekaatrist ümber ehitatud olid, mida aga koguni otstarbekohaseks pidada ei saa täpsete uurimistööde läbiviimiseks. Uue hoone ehitamine läheb maksma umbes poolteist miljonit ja peab paari kuu jooksul valmis saama.“⁵²¹ Kuna uues kasvuhoones peamiselt pottides asuvate põlluviljadega katseid kavatseti läbi viia ning et seda ainult destilleeritud veega tehti, oli osa hoone katusest kavandatud ehitada klaasist ning osa raudvõrest, et takistada lindude juurdepääsu. Selge ilma puhul saanuks taimed olla raudvõrest katuse all, vihmase ilma puhul aga pidid taimed klaaskatuse alla toimetatama.⁵²² Nimetatud kasvuhoone ehitusprojekti valmistamine tehti ülikooli arhitektile Mielbergile ülesandeks 1925. aasta augustis.⁵²³

4. 5. 2. Põllumajandusteaduskonna ruumipuudus

Lisaks muudele Tartu ülikooli teaduskondadele andis kasvav ruumipuudus 1920. aastatel tunda ka põllumajandusteaduskonna puhul. Näiteks ilmneb põllumajandusteaduskonna dekaani poolt 1927. aasta oktoobris ülikooli valitsusele saadetud kirjast, et terav ruumikitsikus valitses päris mitme õppetooli puhul – põllumajapidamise õppetool vajab töö edukaks jätkamiseks tingimata juurde ühte lisatuba, agraripoliitika ja ühistegevuse dotsentuur samuti ühte ning taimekasvatuse, loomakasvatuse ja piimatalituse dotsentuur igaüks kolme või nelja lisaruumi. Viimases kahes dotsentuuris tunti puudust ka suurema auditooriumi järele.⁵²⁴ Sarnastes tingimustes pidi töötama ka metsakasvatuse kabinet, kus kantselei ruumi ja metsamuuseumi põrandapind oli kokku vaid 105,45 ruutmeetrit. Nii oli muuseum sunnitud tulenevalt asjaolust, et muuseumi ainsas suhteliselt väikeses väljapanekute toas eksponaadid juba niigi üksteise otsa olid kuhjatud ja igasugune liikumine oluliselt raskendatud, tihtipeale osa väljapanekuid paigutama koridori.⁵²⁵ 1927. aastal loodud ülikooli aianduse katsejaamal puudusid veel kaks

---

⁵²⁰ Postimees, nr. 258, 23. september 1927, lk. 7.

⁵²¹ Samas.

⁵²² Postimees, nr. 93, 4. aprill 1927, lk. 5.

⁵²³ EAA, f. 2100, n. 6, s. 415, l. 46.

⁵²⁴ EAA, f. 2100, n. 6, s. 55, l. 1

⁵²⁵ Samas. L. 10.

aastat hiljemgi igasugused ruumid raamatute ja muude õppevahendite hoidmiseks ning aiandusest ja mesindusest rohkem huvitatud üliõpilaste töötamiseks.⁵²⁶

1929. aasta 27. aprillil toimus põllumajandusteaduskonna komisjon koosolek, millest võttis lisaks professor Andres Mathiesenile, professor Peeter Kõpule ja professor Nikolai Rootsile osa ka Paul Mielberg. Eelkirjeldatud kitsaskohti arvesse võttes jõuti seisukohale, et esmajärjekorras vajavad ruume need asutused, millel seni ühtegi kaasaja nõuetele vastavat ruumi polnud: piimanduse kabinet, taimekasvatuse dotsentuur, väikeloomad kasvatuse kabinet, aianduse õppekoht, agraarpoliitika dotsentuur ja väikeloomad katsejaama hoone. Alles teises järjekorras peeti vajalikuks täiendada ja kaasajastada metsaosakonna ruume. Kuna siinkohal nii-öelda prioriteetsematest asutustest neli läksid juba samal sügisel täitmisele – mistõttu oli uute ruume soetamine välistatud – nägi komisjon nende ruumiküsimuse ajutise lahendusena ette piimanduse kabinetile nõuda osa piimanduse laboratooriumide ruumidest ja taimekasvatuse dotsentuurile võimaldada praktiliste fütopatoloogiliste harjutuste korraldamist ajutiselt praktilise zoologia kabineti ruumides ning töötamist fütopatoloogia ja taimebioloogia katsejaama ruumides. Väikeloomad kasvatuse kabinet soovitati ajutiselt paigutada zootehnika kabineti ruumidesse ning zootehnika katsejaama ruumidest üks tuba anda aianduse õpetajale. Tulevikus ilmnevate ruumiküsimuste lahendusena pani komisjon ette vanemate kursustega seotud põlluteaduse õppeasutused ühendada – koondada Raadi mõisa zootehnika, taimekasvatuse, praktilise zoologia, mullateaduse ja agrikultuurkeemia kabinetid ja laboratooriumid ning kabinetid, millel ruumid üldse puudusid (piimanduse, väikeloomad, aianduse, taimekasvatuse dotsentuuri kabinetid). Vabanevaid ruume saanuks ära kasutada metsaosakonna jaoks. Õppeasutuste Raadile koondamiseks peeti vajalikuks Raadi mõisa territooriumile ehitada juurde üks lisahoone, mille põrandapinna suurus oluks 1000 ruutmeetrit ning kus leidnuks omale koha auditoorium, üldine laboratoorium ning selle kõrvalruumid, taimekasvatuse dotsentuuri (fütopatoloogia) ruumid, piimanduse kabinet, aianduse ruumid, lugemistuba koos raamatukoguga ning täiendavad ruumid auditooriumi juurde nende õppetoolide tarvis, mis ise asusid mujal.⁵²⁷ Nimetatud uue hoone ehitus kiideti 1929. aasta 13. mail põhimõtteliselt heaks ka põllumajandusteaduskonna kogu poolt.⁵²⁸ Samas ei leidunud komisjoni poolt välja pakutud ülalnimetatud asutuste Raadile koondamise mõte saajaprotsendilist poolehoidu. Näiteks tõi agrikultuurkeemia katsejaama juhataja Anton Nõmmik

---

⁵²⁶ EAA, f. 2100, n. 6, s. 55, l. 12.

⁵²⁷ Samas. L. 17, l. 18, l. 18p.

⁵²⁸ Samas. L. 25.

negatiivse aspektina välja Raadi piirkonna kauguse linnasüdamest, mis muutis üliõpilaste talvisel ja sügisesel ajal Raadile kõndimise ebamugavaks.⁵²⁹

4. 5. 3. Väikeloomakasvatuse katsejaama hoone

1937. aasta suvel jõudis Raadil lõpule aasta varem alanud⁵³⁰ ja umbkaudu 24 500 krooni maksma läinud väikeloomakasvatuse katsejaama uue hoone ehitus. Selle aluseks olnud projekt valmis P. Mielbergi ja H. Sultsoni koostööna. Arvesse võeti seejuures väikeloomakasvatuse katsejaama juhataja dotsent Elmar Liigi soovitusi ja näpunäiteid. Ehitustööd teostati ettevõtja Karl Kirk'i poolt ja Sultsoni kui ehitustööde vastutava juhataja ettekirjutiste järgi. 1937. aasta „Postimehest“ võib lugeda, et Mielbergi ja Sultsoni kavandatud hoone oli katsejaama kasvavaid vajadusi arvesse võttes tollastes oludes küllaltki avar ehitus. Nii mahutasid väikeloomade jaoks mõeldud eluruumid hinnanguliselt ligikaudu 50 siga, 130 kana ja kalkunit, 20 hane ja parti, 15 lammast ning mõnisada küülikut. Lisaks väikeloomade elamisruumidele olid hoonesse planeeritud mitmesugused kõrvalruumid, nagu haudumisruum kanalas, suur kelder söötade hoidmiseks, sahver, kaks siloauku silosööda valmistamiseks. Teisel korrusel asetseid kaks tööruumi ning teenija korter. Kuna katsejaama uue hoone puhul oli oluliseks aspektiks põllumajandusteaduskonna üliõpilaste harimine väikeloomakasvatuse alal ning õppejõududele sellega seotud teaduslike vaatluste ja katsete läbiviimise võimaldamine, seati arhitektidele maja projekteerimise eel ülesandeks pidada plaanide koostamisel eriliselt silmas väikeloomakasvatusega seotud tervishoiualaseid nõudeid. Sellest tulenevalt oli hoone valgustus ja ventilatsioon pisisajadeni läbimõeldud. Samuti oli suureks plussiks majja sisseseatud veevärgiga garanteeritud sooja ja külma vee kasutamise võimalus. Hoone ahjude, põrandate ja seinte ehitamisel oli rakendatud mitmeid uuendusi. Näiteks kasutati telliskivist hoone pidevalt soojana hoidmiseks müürimistöodel seest õõnsaid kive. Nii oli Mielbergi ja Sultsoni projekteeritud Raadi väikeloomakasvatuse katsejaama hoone üks moodsamaid ja eeskujulikumaid terves Eestis. Lisaks uuele katsejaama hoonetele planeeriti samaaegselt ehitada uus sõnnikuhoidla, jooksuaiad loomadele ning kaevata vesilindudele tiik. Viimane pidi kanali kaudu olema ühendatud Raadi järvega.⁵³¹

⁵²⁹ EAA, f. 2100, n. 6, s. 55, l. 21, l. 21p.

⁵³⁰ Postimees, nr. 166, 22. juuli 1937, lk. 7.

⁵³¹ Postimees, nr. 206, 3. august 1937, lk. 7.

Peale eelkirjeldatud hoonete oli Paul Mielberg Raadi katsejaamade juures seotud noorkarjalauda projekteerimise ja ehitustööde juhatamisega.⁵³² Arhitekti isikutoimiku tööde nimestikust ilmneb, et Mielberg valmistas Raadimõisas ka tööliste korterite hoone projekti, kuid tõenäoliselt läks käiku hoopis ülikooli majandusdirektori abi arhitekt Henn Kuvasto kavand.⁵³³ Töölismaja ehitus pidi olema esimeseks sammuks Raadi mõisa hoonete 10-aastases korrastamiskavas. Kui seni asusid Raadi hooned kahes eraldi grupis, siis nüüd plaaniti töölismajad koondada Vahi mõisasse suunduva tee äärde.⁵³⁴

4. 6. Instituutide hoone ehitus

Tartu ülikooli 1803. aasta põhikiri sätestas, et lisaks raamatukogule, maneežile, tantsusaalile, supelasutusele, anatoomikumile ning kirurgia- ja sünnitusabikliinikule tuleb eesmärgiks võtta kunstimuuseumi, loodusteaduste ja füüsikakabineti, keemialaboratooriumi, observatooriumi ja botaanikaiaia loomine. Paraku jõuti keemialaboratooriumide instituutide hoone ehituseni alles 20. sajandi 30. aastate lõpus. Seega puudusid Tartu ülikooli taasavamisele järgnenud aastatel oma ajakohased hooned lisaks teistele teaduskondadele ka ainete nagu füüsika, keemia ja matemaatika õpetamiseks. Nii tuli enne peahoone valmimist hakkama saada üürimajade piiratud tingimustes. Parroti poolt loodud füüsikakabinet alustas tegevust von Bocki majas, samas kui keemiakabinet seati sisse kindraliproua Anna Katharina von Branti majas. Enne seda oli keemia- ja farmaatsiainstituut resideerunud ka Holmi tänaval klaassepp van der Belleni majas.⁵³⁵ Alles 1809. aastal tekkis koos peahoone valmisega võimalus keemia- ja füüsikakabinetile ning loodusloo kabinetile endisest mõnevõrra suuremad ruumid leida. See tuli kasuks õppetöö efektiivsemale läbiviimisele.⁵³⁶ Peahoone tiibhoonete rajamisega koliti keemia- ja füüsikakabinetid põhjapoolsesse kõrvalhoonesse. Keemikud jäid sinna kuni 1950. aastani, füüsikud lausa 1977. aastani.⁵³⁷

---

⁵³² EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 155.

⁵³³ Postimees, nr. 261, 28. september 1939, lk. 9.

⁵³⁴ Samas.

⁵³⁵ Hinrikus; Raal; Tankler. Farmaatsia Tartu ülikoolis läbi aegade. Lk. 6.

⁵³⁶ Maiste. Johann Wilhelm Krause, 3. Lk. 81.

⁵³⁷ Raid. Tartu ülikooli peahoone. Lk. 23.

4. 6. 1. Farmaatsia ja keemia instituutide ruumiküsimus

Instituutide hoone seisukohast olulise farmaatsia õpetamisega tehti Tartu ülikooli taasavamise järel algust juba asutamisest alates (arstiteaduskonna alla kuulunud keemia ja farmaatsia ühine professor oli ette nähtud 1799. aasta ülikooliseaduse järgi). Tavapäratult suure lisaelarve saamine 1842. aastal võimaldas ülikoolil lisaks mitmete uute professuuride loomisele arsti-, filosoofia- ja õigusteaduskonnas ning ehitustegevuse laiendamisele panna alus kogu Venemaa apteekrite ja proviisorite koolitamiseks mõeldud farmaatsia instituudile.⁵³⁸ Kui iseseisva farmaatsia instituudi loomiseni oli rohuteadust õpetatud keemiaga ühendatult peahoone parempoolses küljes, siis alates 1843. aastast alustati farmaatsia professuuri jaoks uute ruumide sisseseadmist apteeker Theodor Köhleri elamusse. Kuigi instituudi kasutada olnud kolm ruumi koos auditooriumi ja laboratooriumiga olid eelnevaid tingimusi arvestades suhteliselt avarad, hakkas varsti ka uues asupaigas õppetegevust segama üliõpilaste arvu suurenemisest tulenenud ruumikitsikus. Osaliseks leevenduseks sellele oli professor Georg Dragendorffi ajal 1864. aastal samas hoones juurde saadud kaks tuba, ent pikaajalist lahendust see siiski ei pakkunud. Aastal 1870 kolis farmaatsia instituut ümber niinimetatud vanasse ülikoolimajja, mis jäi instituudi asukohaks kuni 1939. aastani.⁵³⁹ Farmatseutide kasutada oli hoones kaheksa avarat ruumi. Alumisel korrusel asus laboratoorium lihtsamate keemiliste tööde tarvis ning auditoorium umbkaudu 60 tudengi jaoks. Teisel korrusel paiknes analüütilise keemia uuringuteruum ja direktori kabinet. Kolmandale korrusele seati sisse suur töötuba mikroskoopiliste ja spektroskoopiliste tööde tarvis.⁵⁴⁰ Kuna aja jooksul kippusid needki ruumid kitsaks jääma, otsustati 1884. aastal rajada hoonele ümberehituste käigus uus tiib. Nii kasvas instituudi ruumide arv ühe avara töötoa, analüütiliste kaalude ruumi ning ühe auditooriumi võrra. Mõned aastad hiljem omandas instituut hoones veel viis ruumi.⁵⁴¹ 1888. aastal professor Dragendorffi poolt ülikoolile esitatud farmaatsia instituutide ruumiküsimust puudutanud taotlus sai lahenduse ülikoolipoolse otsusega võimaldada farmatseutidel kasutada samas hoones kahte seni Tartu Loodusuurijate Seltsi omandusse kuulunud ruumi. Nendesse paigutati farmakognostilised eksponaadid. 1891. aastal ehitati apteekri kolmanda korruse korter ümber bakterioloogiliseks töötoaks. 1894. aastal lisandus instituudi ruumidele veel üks rõdutuba. Vabaks jäänud teise korruse avar töötuba kujundati ümber 130 kuulajat mahutanud auditooriumiks. Selle tulemusel oli 1894. aasta lõpuks vanas ülikoolimajas farmaatsia instituudi

⁵³⁸ Raid. Tartu ülikooli peahoone. Lk. 87.

⁵³⁹ Raid. Tartu vanemaid ehitisi. Lk. 74.

⁵⁴⁰ Hinrikus; Raal; Tankler. Farmaatsia Tartu ülikoolis. Lk. 19.

⁵⁴¹ Samas. Lk. 19-20

kasutuses 15 õpperuumi, viis laborantide ja teenijate korterit ning viis muud ruumi. Kuigi 1913. aastal riigi poolt instituudile lubatud 100 000 rubla abil kavatseti hoonet Berlin-Dahlemi farmaatsia instituuti eeskujul veelgi laiendada, tõmbas plaaanidele kriipsu peale I maailmasõda. 1917. aastal evakueeriti enamuse instituudi varandusest Venemaale, millest hiljem saadi tagasi tühine osa.⁵⁴²

Jätkuvale ruumiküsimusele püüti lahendust leida ka keemiainstituudis. 1929. aasta mais ülikooli valitsusele esitatud kirjas on välja toodud, et kuigi korduvalt päevakorral olnud keemia instituudi ruumide küsimus oli 1924. aastal sisuliselt lahendatud instituudile uue hoone ehitamise lubadusega, kujunes probleemiks vahepeal üles kerkinud tehnilise hariduse korraldamise temaatika.⁵⁴³ Nimelt võeti 1924. aasta kevadel haridusministeeriumis vastu otsus likvideerida Tartu ülikooli tehnilise keemia osakond põhjusel, et nõudlus tehnilise haridusega keemikute järele on Eestis arvatust väiksem.⁵⁴⁴ Selle vastu protestisid tehnilise keemia osakonna tudengid, leides, et haritud keemiaspetsialiste vajavad Eestis nii põlevkivitööstus, piima- ja toiduainetetööstus, klaasi- ja tsemenditööstus, riide- ja linatööstus kui ka nahatööstus.

Keemia ja farmaatsia instituutide ruumipuudust tõendas ka 1928.–1929. aastal üleskerkinud farmatseutilise keemia õppetegevuse tarvis suuremate ruumide muretsemise küsimus, mis iseäranis teravaks muutus seoses galeenilise farmaatsia õppekavasse võtmisega.⁵⁴⁵ Lisaks farmatseutilise keemia instituudile oli lubamatu piirini kasvanud farmakognoosia instituudi ruumikitsikus. Nimetatud kahe instituudi ruumiküsimuse lahendamiseks 1928. aastal moodustanud komisjoni aruandest võib välja lugeda, et kui vene ajal oli farmaatsia ainsal õppetoolil tarvitada peaaegu terve vana ülikoolimaja, siis 1928. aastaks oli olukord paljuski muutunud. Nüüd töötas samas hoones kaks farmaatsia õppetooli ning lisaks arstirohtude proovimisinstituut. Peale selle oli uue õppekava järgi juurde tulnud rida loenguid ja praktikume, mille tulemusel olid instituutide tarvitavad laboratooriumid ülekoormatud ja ülerahvastatud. Kujunenud olukorra parandamiseks nägi komisjon ette endised farmaatsia instituudi ruumid, mis viimasel ajal olid pigem hõivatud füüsikalise keemia instituudi, kaubateaduse kabineti ja orgaanilise keemia instituudi poolt, tagastada farmaatsia instituudile. Vabanenud ruumid plaaniti anda erilise kitsikuse käes vaevlevatele farmakognoosia ja farmatseutilise keemia instituutidele – farmakognoosia instituudile tollase orgaanilise keemia laboratooriumi kaks ruumi hoone alumisel korrusel ning farmakognostiliste

---

⁵⁴² Hinrikus; Raal; Tankler. Farmaatsia Tartu ülikoolis. Lk. 20.

⁵⁴³ EAA, f. 2100, n. 6, s. 55, l. 20.

⁵⁴⁴ Postimees, nr. 310, 15. november 1924, lk. 5.

⁵⁴⁵ EAA, f. 2100, n. 6, s. 55, l. 42.

kogude hoidmiseks kaubateaduse kabineti kolm ruumi maja kolmandal korrusel.⁵⁴⁶ Samuti lisati, et farmatseutilise keemia instituudile, mille juures asusid ka arstirohtude proovimisinstituudi laboratoorium, on vajalikud hoone teisel korrusel asuv kaubateaduse- ja põllumajandusteaduskondade käes olnud keemilise laboratooriumi ruum ning galeenilise farmaatsia õppetööde jaoks hoone alumisel korrusel asunud füüsikalise keemia instituudi kasutada olnud ruumid. Lisanduvalt soovitati farmakognoosia ja farmatseutilise keemia ühine raamatukogu paigutada auditooriumi kõrval asunud kaubateaduse kabineti poolt hõivatud ruumi ning seni mehhaanilise töökojana kasutatud hooviruum loovutada instituutide teise teenri korteriks.⁵⁴⁷ Paraku ei pidanud keemia instituudi õppejõud vanas ülikoolimajas asunud ruumide rohuteaduse instituudile loovutamist mõeldavaks, kuna keemia instituudi enda laboratooriumide ruumipuudus ja ruumide ebaotstarbekohasus oli juba pikemat aega probleemiks olnud.⁵⁴⁸ Kuigi Paul Mielberg oli 1927. aasta paiku farmaatsia instituudi hoone ümberehituseks projekti koostanud⁵⁴⁹ – mis nägi ette kahe suurema laboratooriumi ja rea väiksemate ruumide juurdesaamise eesmärgil senisele kahekorruselisele hooneosale mansardkorruse pealeehitamist ning vana osa katuse alla mitmete pisemate ruumide rajamist⁵⁵⁰ – oli pikemas perspektiivis selge, et nii keemia, kaubateaduse, füüsika kui farmaatsia instituutide ruumiprobleeme lahendab vaid uue hoone ehitus.

Taaskord tekkis arutelu keemia teaduskonna ümber seoses Tartu ülikooli tehnoloogiaosakonna sulgemisele (1925. aastal)⁵⁵¹ järgnenud tehnikateaduskonna Tallinnase üleviimise plaanidega 1936. aasta paiku. Arvati, et keemia õppetoolide (orgaanilise keemia ja füüsikalise keemia), laboratooriumide ja raamatukogude tehnikateaduskonnaga paralleelne Tallinnasse üleviimine on põhjendatud sellega, et tehnikateaduskonna keemiainseneride haru üliõpilaste õppetööks on vajalik keemia laboratooriumide kohapealne kasutamise võimalus. Nende pealinnas uuestiloomine nõudnuks liigseid kulutusi. Samas olid Tartus orgaanilise keemia õppimisega peale keemikute seotud arsti-, matemaatika–loodus-, põllumajandus ja loomaarstiteaduskonna ning õigusteaduskonna majandusteaduse osakonna üliõpilased. Seega ähvardas keemia õppetoolide kolimine likvideerida sisuliselt kogu Tartu ülikooli keemiaosakonna, sest neljast keemia õppetoolist jäänuks Tartusse vaid anorgaanilise keemia professor.

---

⁵⁴⁶ EAA, f. 2100, n. 6, s. 55. L. 48.

⁵⁴⁷ Samas. L. 49.

⁵⁴⁸ Samas. L. 51.

⁵⁴⁹ EAA, f. 2100, n. 6, s. 10, l. 47.

⁵⁵⁰ Postimees, nr. 93, 4. aprill 1927, lk. 5.

⁵⁵¹ Postimees, nr. 144, 29. mai 1936, lk. 2.

4. 6. 2. Ülikooli peahoone esise väljaku laiendamise kava

Instituutide hoone ehitus, mille planeerimisega tehti algust juba 1923. aastal, kuid mis vahepeal seoses tehnilise hariduse korraldamise küsimusega mõneks ajaks peatatud oli, sai uue hoo sisse 1937. aasta suvel. Ülikool otsustas vana ülikoolihoone linnapangale müüa. Müügist saadud summade eest loodeti õppeasutuse laboratooriumidele uus otstarbekohane, ruumikas ja ajanõuetele vastav hoone püstitada.⁵⁵² Selle ehitus oli tegelikult osa ülikooli peahoone esise väljaku laiendamise kavast. 1930. aastate esimesel poolel Euroopa arhitektuuris maad võtnud funktsionalistlik ehituslaad pidi kümnendi lõpul mõnevõrra taanduma taas populaarsust kogunud traditsionalismi ees. „Traditsionalistlike joonte taasilmnemine 1930. aastate lõpu Eestis kajastab üleeuroopalist maitse nihet, milles esimene avangardiväsimus andis autoritaarsete režiimide tekkides maad traditsiooniliste väärtuste ja klassika lembusele, mis pärast Pätsi 1934. aasta riigipööret avaldusid meilgi. Üldine elujärje tõus ja omariiklusega harjumine tõi kaasa rahulolu saavutatuga ja seda pidi kajastama ka arhitektuur. Kui seni oli iga avaliku ehitise taga olnud ideoloogia, et meie oleme vaesed alustajad, kes endale paremat lubada ei saa, siis nüüd taheti oma saavutatud taset juba eksponeerida. Selle tulemusel sai Pätsi-aegse arhitektuuri üheks oluliseks sihiks esinduslikkuse taotlemine. Kui 1930. aastate esindusarhitektuur mujal Euroopas võttis eelkõige monumentaalselt uusklassitsistliku vormi, siis Eestis polnud ta nii otseselt klassikalisele pärandile tuginev, pigem üldisemalt traditsioone tõlgendav. Seetõttu tundub kohane kasutada terminit „esindustraditsionalism“.“⁵⁵³ Lisaks riigihoonete tähtsustamisele sai 1930. aastate teisel poolel oluliseks niinimetatud esindusväljakute kujundamine. Suurte paraadplatside rajamiseks soostuti isegi lammutama ümberkaudset ajalooliselt väärtuslikku arhitektuuri. Nii nägi Alar Kotli Tallinnasse kubermanguvalitsuse hoone ette kavandatud suursuguse Lossi platsi rajamine ette Aleksander Nevski katedraali kõrvaldamist. Samuti pidi Paul Mielbergi ja Harald Sultsoni poolt (ning ülikooli majandusdirektori E. Veldemanni⁵⁵⁴ soovitusi arvestanud) 1938. aastaks koostatud Tartu ülikooli peahoone esise väljaku avardamise ja ülikooli hoonete laiendamise kava (vt. Lisa 5) järgi lammutatama peahoonesised 18.–19. sajandi elamud. See tähendanuks suure osa Tartu kesklinna ajaloolise arhitektuuri hävingut.⁵⁵⁵

„Postimehes“ mainiti Mielbergi ja Sultsoni kava kohta, et koos instituutide hoone projekteerimisega koostati plaan kogu peahoone ala ümberehitamise kohta pikema tuleviku

⁵⁵² Postimees, nr. 166, 22. juuni 1937, lk. 7.

⁵⁵³ Mart Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2002. Lk. 171.

⁵⁵⁴ Postimees, nr. 141, 25. mai 1938, lk. 6.

⁵⁵⁵ Samas. Lk. 178-182.

jaoks, eesmärgiga anda ülikooli peahoone grupile – alustades ümberkorraldustöid Gustav Adolphi ja Ülikooli tänava äärse kvartaliga – ja seda ümbritsevatele väljakutele terviklik stiiliühtlane ning esinduslikult mõjuv üldilme. Edaspidi oli kavas ümber kujundada peahoone üliõpilasmaja ja tollasel P. Põllu tänaval paiknenud ülikooli hooned. Lisaks oli ette nähtud peahoone taga, vastu Toomemäe nõlva asunud majaderühma ümberkorraldamine, püüdes seejuures omavahel ühendada peahoone grupp ja väljakud ning Toomemäe puiestik.⁵⁵⁶

Samuti koostati 1939. aasta sügiseks peamiselt Sultsoni ning ülikooli ehituseriteadlaste poolt kõigi ülikooli asutiste laiaulatuslik väljaarendamise kava. See nägi üksikasjalikult ette ülikooli ruumide kavandamise plaani lähema ja kaugema tuleviku jaoks.⁵⁵⁷ Kava teostamine pidi hinnanguliselt aega võtma 20 aastat ja minema maksma miljoneid kroone.⁵⁵⁸ Kava oluliseks aspektiks oli õppetöö edukust ja üliõpilaste töötingimuste parandamist silmas pidanud ülikooli asutiste teaduskonnapõhine ühtekoondamise idee. Eesmärgiks oli ühe teaduskonna linna peale laialiasunud õppeasutiste samasse piirkonda koondamine. Nii saanuksid vastava teaduskonna professorid kasutada samu ruume, raamatukogusid, õppevahendeid, laboratooriume ja aparatuuri. Tudengitel kulunuks loengutele ja praktikumidele jõudmiseks vähem aega. Lisaks keemia, farmaatsia, füüsika õppeasutise – instituutide hoone ehitamise läbi – ühtekoondamisele oli juba varasemalt ette võetud põllumajandusteaduskonna asutiste koondamine Raadile ning loomaarstiteaduskonna instituutide liitmine Vene tänava piirkonda.⁵⁵⁹

4. 6. 3. Instituutide hoone asupaik

Kui täpsemalt instituutide hoone ehituse kirjeldamisele asuda, tuleb esmalt mainida, et ülikooli poolt maja asukohaks valitud maa-ala polnud täiesti ilma hoonestuseta tühi plats. Teadaolevalt hõlmab praegune aadressil Jakobi 2 õppehoone asukoht ajaloolisi krunte arvudega 161, 154, 227 ja 43. Viimasel neist (praegu Ülikooli 16) paiknesid 1775. aasta suurtulekahju järgselt D. H. Wilcke poolt ehitatud hooned. Ülikooli omandusse läks krunt koos sealse hoonestusega 1839. aastal, kui tollane omanik O. v. Loewenstern (olles abielus M. J. v Bocki järglase E. Manteuffeliga) selle kõrgkoolile müüs.⁵⁶⁰ Kinnistul nr 161 paiknes 19. sajandi algul

⁵⁵⁶ Postimees, nr. 141, 25. mai 1938, lk. 6.

⁵⁵⁷ Samas.

⁵⁵⁸ Postimees, nr. 28, 29. jaanuar 1939, lk. 4.

⁵⁵⁹ Postimees, nr. 141, 25. mai 1938, lk. 6.

⁵⁶⁰ Muinsuskaitse eritingimused hoone restaureerimiseks ja ümberehitamiseks - <http://lepo.it.da.ut.ee/~merjemr/%C3%BClikooli%20ajalooline%20hoonestu/keemiahoone/Jakobi%20%20muinsuskaitse%20eritingimused.pdf>. Külastatud 20.03.2013.

lukksepp J. M. Hermanni poolt ehitatud tagasihoidlik puithoone, millele pärast klaveriehitaja O. D. Wenzeli poolset krundi omandamist 1859. aastal teatavaid juurdeehitusi lisati. 20. sajandi alguses vahetas kinnistu korduvalt omanikke kuni aastani 1927, mil riik krundi Tartu ülikooli tarvis ostis. 1930. aastatel tegutses eelpool nimetatud hoones mõnda aega Akadeemiline Anglo-Eesti Ühing. Lisaks jäid instituutide hoone alale veel kaks väiksemat krunti (nr 154 ja nr 227). Ühel neist asus enne instituutide hoone püstitamist tollase kinnistu omaniku dr. E. Kengsepa 1895. aastal ehitatud kahekordne ärklikorrusega telliskivihoone. Ka see krunt läks hiljem, täpsemalt 1938. aastal, E. Kengsepa pärijate käest sundvõõrandamise teel Tartu ülikoolile.⁵⁶¹ Mõlemad majad olid instituutide hoone rajamisega määratud lammutamisele. Kokkuvõtvalt asusid instituutide hoone maa-alal vahetult enne selle püstitamist Akadeemilist Anglo-Eesti Ühingut, matemaatika instituuti, polikliinikut, prantsuse instituuti ja kellegi eraisiku elamut mahutanud hooned. Instituutide hoone rajamisega pidid nimetatud asutused mujale kolima.⁵⁶² Kuna vahepeal tundus, et kavandatavale uuele instituutide hoonele võib peahoone kõrval asunud krunt kitsaks jääda, kaaluti 1937. aastal hoone võimaliku asupaigana Toomemäel Näituse tänava ääres, anatoomikumi vastas olevat maa-ala. Ülikooli asutiste koondamise põhimõtet silmas pidades rääkis selle kasuks Toomemäe arstiteaduskonna ehitiste ja instituutide hoone suhteliselt suurem lähedus kui Gustav Adolphi tänava krundi puhul.⁵⁶³

4. 6. 4. Instituutide hoone projekt

Paul Mielbergi ja Harald Sultsoni koostööna valminud projekt ise nägi ette moodsa, neoklassitsistlikus stiilis kõrge sokliga, tagasihoidliku fasaadikujundusega (kaunistuseks oli vaid lai ornamentaalne friis profileeritud katusekarniisi all ning rustika esimese korruse osas)⁵⁶⁴ ja hoone funktsioonist lähtuvalt lihtsakoelise sisekujundusega osalt kolme-, osalt neljakorruselise – olenevalt maapinna kaldest – hoone püstitamist mitme arsti-, matemaatika-loodus- ja majandusteaduskonna asutiste (täpsemalt rakendusfarmaatsia, farmatseutilise keemia, farmakognoosia, keemia, kaubateaduse, füüsika ja matemaatika instituutide) tarvis. Esmajärjekorras kavatseti ehitada hooneosa rohuteaduse instituutide jaoks. Tegelikult oligi algusest peale kavas teostada hoone ehitus mitme etapina – kahes järgus kolme kuni nelja aasta

⁵⁶¹ Kultuuriväärtusega asjade ja-mälestiste register -

http://www.tartu.ee/?page_id=1443&lang_id=2&menu_id=6&lotus_url=/muinsus.nsf/09872c18954d7cd3c2256872003789b3/3aad8c0ba5683719c2256b6500362dc2?OpenDocument. Külastatud 20.03.2013.

⁵⁶² Postimees, nr. 202, 29. juuli 1938, lk. 7.

⁵⁶³ Postimees, nr. 207, 4. august 1937, lk. 7.

⁵⁶⁴ Muinsuskaitse eritingimused hoone restaureerimiseks ja ümberehitamiseks. Külastatud 20.03.2013.

jooksul. Kui kolme farmaatsia õppetooli tarvis kavandatud hoonetiib oli valmis, plaaniti rajada vastu ülikooli peahoone asuv külg, mis oli algselt ette nähtud füüsika, keemia, kaubateaduse ja matemaatika instituutide jaoks. Nii pidi arvutuste kohaselt kogu hoone pindala ulatuma 2680 ruutmeetri ni ning selle ehitus maksma minema vähemalt 900 000 krooni.⁵⁶⁵ Paraku ei õnnestunud vahepealsete sõjasündmuste tõttu instituutide hoonet kolme/nelja aasta jooksul valmis ehitada. Aastatel 1938–1939 valmis küll hoone Toomemäe poolne külg koos peasissepääsu ja trepikojaga, kuid 1939. aastal alanud teise osa ehitus jõudis sõjaaegse seisaku järel lõpule alles 1950. aastal.⁵⁶⁶ Ideaalis oli ülikoolil kavas neile hooneosadele lisada viimaks kolmas tiib. See pidi ehitatama Ülikooli ja Gustav Adolphi tänavate nurgal asuva maja asemele. Eelkõige oli see sarnaselt teiste hooneosadega neljakorruseline tiib mõeldud füüsikainstituudi mahutamiseks.⁵⁶⁷ Siiski polnud kolmanda hooneosa realiseerumine sõltuvalt ülikooli rahalistest võimalustest täielikult otsustatud ning tagantjärele oli see Tartu ajaloolise hoonestuse seisukohast pigem vedamine, et vahepealsete sõjasündmuste ja ülikooli rahaliste võimaluste halvenemise tõttu jäi Ülikooli ja Jakobi tänava nurgal asuv maja lammutamata.

Välisilmelt olid arhitektid Mielberg ja Sultson hoone kavandatud osalt kolme-, osalt neljakorruseliseks, arvestades seejuures, et aja möödudes võib ülikooli vajaduste ja finantside suurenedes majale vajalikke juurdeehitusi lisada.⁵⁶⁸ Välisilme ümberkaudsete hoonetega kooskõlastamiseks tuli silmas pidada tingimust, et instituutide hoone karniisi kõrgus ei tohtinud ületada peahoone karniisi kõrgust.⁵⁶⁹ Samuti pidi ehitus sobima peahoone range ja tagasihoidliku klassitsistliku ilmega.⁵⁷⁰

4. 6. 5. Esimese hooneosa ehitus

1937. aasta sügiseks oli instituutide hoone projekt suures plaanis valmis. See saadeti teedeministeriumisse hindamisele. Plaani lõplik kinnitamine pidi toimuma riikliku ehituskomisjoni poolt. Sellele järgnes hoone kruntidel tegutsenud asutuste mujale kolimine. Näiteks paigutati 1938. aasta juunis⁵⁷¹ Gustav Adolphi tn 14 puumajas (hoone lammutamine oli ette nähtud sama aasta suveks) asunud Prantsuse Teaduslik Instituut ja Akadeemiline Anglo-

⁵⁶⁵ Postimees, nr. 141, 25. mai 1938, lk. 6.

⁵⁶⁶ Keemiahoone - ftp://195.80.111.130/pub/HTTP/XX_saj._arhitektuur/tartumaa/tartu/Tartu%20linn%20-%20kuni%201940.pdf. Külastatud 20.03.2013.

⁵⁶⁷ Postimees, nr. 192, 19. juuli 1940, lk. 7.

⁵⁶⁸ Postimees, nr. 166, 22. juuni 1937, lk. 7.

⁵⁶⁹ Postimees, nr. 141, 25. mai 1938, lk. 6.

⁵⁷⁰ Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Lk. 182.

⁵⁷¹ Postimees, nr. 169, 26. juuni 1938, lk. 5.

Eesti Ühing uutesse ruumidesse aadressil Gildi tn 1. Sinna toimetati ka Prantsuse Instituudile Prantsusmaalt saabunud uus raamatukogu.⁵⁷² Hiljem läksid Akadeemilise Anglo-Eesti Ühingu käsutusse ka ruumid aadressil Magasini tn 12-3.⁵⁷³ Lisaks Gustav Adolphi tn 14 puuhoonele kuulus 1938. aasta suvel lammutamisele veel kaks instituutide hoone maa-alale jäänud ehitist. Polikliiniku hoone lammutus oli edasi lükatud põhjusel, et seal tegutsenud laboratooriumidele ja instituutidele polnud lootust piisavalt kiiresti leida uued ajakohased ruumid. Arvestades, et ehitusprojektis pidi niikuinii tehtama mõningaid parandusi, millest tulenevalt ehitustööde algus pisut venis, polnud vanade hoonete järk-järguline lammutamine ja sealsete asutiste loodetust aeganõudvam ümberkolimine eriliseks probleemiks.⁵⁷⁴ Siiski jõuti 1938. aasta augustis algust teha ka Gustav Adolphi tn 16 asunud telliskivihoone lammutamisega. Selle käigus saadud kvaliteetsem ehitusmaterjal paigutati kõrvaloleval platsil asunud lattu, sorteeriti ning puhastati eesmärgiga seda võimalusel rakendada instituutide hoone juures.⁵⁷⁵ Nimetatud maja müüride lammutamine jõudis lõpule 1938. aasta septembri alguseks. Seejärel teostati ehitusplatsi korrastustööd ning alustati vundamendi väljakaevamist. Kui lammutustöödega oldi täies mahus lõpule jõutud, pandi sügisel instituutide hoone esimese järgu püstitamise kohalike ehitusettevõtjate jaoks väljapakumisele.⁵⁷⁶ Ülikoolile sobivaima pakkumise tegi ettevõtja Karl Kirk.⁵⁷⁷

Instituutide hoone püstitamise esimese järgu juures oli oluline enne reaalse ehituse algust teostada krundil vajalikud mullatööd. Toome veerul asunud kõrgendik, kus tollal asus puuviljaaed, tuli osaliselt tasapinnaliseks kaevata.⁵⁷⁸ Lisaks pidi ettevõtja uue hoone alusmüüride ehitamisel arvestama vajadusega rajada hoone harilikule vundamentmüürile. See tulenes asjaolust, et kindla kandetugevusega aluspõhi oli antud kohas vaid kolme meetri sügavusel. Allapoole polikliiniku suunas tuli uue hoone alus rajada kunstlikult, sest mõnikümmend meetrit Toomemäe veerust kaugemal muutus aluspind oluliselt nõrgemaks. Seetõttu oli sealne hooneosa plaanitud püstitada tugevatele kandevaiadele või isegi raudbetoonplaadile. Lähtuvalt vajadusest arvestada uue hoone tugevamate ja nõrgemate aluspinnatingimustega ja sellest tulenevalt otsutada ehitise täpse asetuse üle, oli määratud

---

⁵⁷² Postimees, nr. 170, 27. juuni 1938, lk. 7.

⁵⁷³ Postimees, nr. 253, 20. september 1939, lk. 9.

⁵⁷⁴ Postimees, nr. 202, 29. juuli 1938, lk. 7.

⁵⁷⁵ Postimees, nr. 227, 23. august 1938, lk. 5.

⁵⁷⁶ Postimees, nr. 221, 17. august 1938, lk. 7.

⁵⁷⁷ Postimees, nr. 94, 5. aprill 1939, lk. 4.

⁵⁷⁸ Postimees, nr. 227, 23. august 1938, lk. 5.

keemia ja kolmandale farmakognoosia instituudi laboratooriumid ning muud vajalikud ruumid. Lisaks oli igal korrusel oma pesuruumi ja pimik. „Postimees“ kirjeldas hoone sisemust järgnevalt: „Väikesel ringkäigul uues ehituses võib kohe märgata, et igati on püütud kasutada tehnika viimaseid saavutusi. Ka akende juures on läbi viidud uuendusi. Soome eeskujul konstrueeriti koha peal aknaraam, kuhu asetatakse kaks klaasi. Akna avamiseks tarvitseb vaid vajutada seinal asetsevale kangikesele. Imposantse mulje jätab ka trepistik. Läbi nelja majakorruse jooksevad suured aknad. Trepikoja põrandad aga on kaetud Saksamaalt kohaletoodud eriliselt vastupidavate *metlach*-põrandaplaatidega.“⁵⁸³

Kuigi ehitustööde lõpuleviimise tähtajaks oli määratud 1. august, võib 11. augusti „Postimehest“ lugeda, et Vasalemma marmorplaadid polnud tellimuste rohkuse tõttu (hiljem oli omakorda probleemiks tööliste puudus) ka selleks ajaks kohale jõudnud. See venitas tervikuna ehitise täieliku teostamise 1939. aasta septembrisse, mil alustati teiste farmaatsia õppetoolide Raekoja platsilt uutesse ruumidesse kolimist. Instituutide tegevus loodeti septembri lõpuks käima saada.⁵⁸⁴ Kuna sisemised viimistlustööd võtsid oodatust kauem aega, alustati õppetegevusega alles 2. oktoobril. 3. detsembril tähistas Akadeemiline Rohuteaduse Selts farmaatsia instituutide uude hoonesse asumist piduliku aktusega.⁵⁸⁵

Skulptorite V. Ilusa ja V. Ole poolt teostatud kahe rea marmorplaatide kohaleseadmine lõpetati alles hilisügisel ja osaliselt veel järgneval kevadel.⁵⁸⁶ Akende vahelisesse ossa asetati kolmnurksed plaadid, mis omavahel seoti nelinurkselt ja mille keskosa ringikujulisse avausse pidi hiljem pandama ornamentaalne rosett.⁵⁸⁷ Seinast väljaulatuv mahukas raudbetoonist karniis kaeti kunstmarmoriga.⁵⁸⁸ Kui üldjoontes järgis instituutide hoone arhitektuur peahoone klassitsistlikku eeskujut, siis üheks eripäraks oli, et kui peahoonet kaunistasid graniitdetailid, siis instituutide hoonet ilmestas Vasalemma marmor. Siin on Mart Kalm viidanud hilise Eesti vabariigi Tallinna kesksetele mõjudele.⁵⁸⁹

Uude hoonesse kolimisega said farmaatsia instituudid varasemast tublisti suuremad, hea planeeringuga funktsionaalsed ruumid. Ainuüksi rakendusfarmaatsia instituudi käsutuses olid järgnevad ruumid: retseptuuri laboratoorium, galeenilise farmaatsia laboratoorium, analüütiliste kaalude ruum, kaks teadustöö laboratooriumi, aparatuuri ruum, eriotstarbeliste tööde ruum, pimik, juhataja kabinet koos laboratooriumiga, assistendi ruum, teenijate ruum, materjali ruum

⁵⁸³ Postimees, nr. 213, 11. august 1939, lk. 9

⁵⁸⁴ Postimees, nr. 242, 9. september 1939, lk. 7.

⁵⁸⁵ Hinrikus; Raal; Tankler. Farmaatsia Tartu ülikoolis. Lk. 20.

⁵⁸⁶ Postimees, nr. 139, 26. mai 1940, lk. 7.

⁵⁸⁷ Muinsuskaitse eritingimused hoone restaureerimiseks ja ümberehitamiseks. Külastatud 22.03.2013.

⁵⁸⁸ Postimees, nr. 285, 22. oktoober 1939, lk. 7.

⁵⁸⁹ Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Lk. 182.

ja ladu.⁵⁹⁰ Tänu ajakohastele, avaratele, kvaliteetse aparatuuri ja mööbliga sisustatud ruumidele said farmaatsia instituudid edasipidi töötada Baltikumi ja kogu Euroopa mõistes ühes moodsaimas õppehoones, tänu millele edendes ka instituutide teaduslik ja õppealane tegevus.⁵⁹¹ Seega võib väita, et uue hoone ehitus kohaliku farmaatsia arengu seisukohalt suur samm edasi.

4. 6. 6. Teise hooneosa ehitus

Sisuliselt kohe pärast esimese hooneosa valmimist tehti algust Gustav Adolphi tänavaga külgneva tiiva projekteerimise ja ehitusega.⁵⁹² See pidi plaani kohaselt samuti tulema neljakorruseline ning mahutama teist ja osaliselt kolmandat majakorrust läbivat suurt ringauditooriumi 220 inimesele.⁵⁹³ Antud hooneossa pidi kolima kolm instituuti: 1) keemia instituut, mis vahetult enne uude majja kolimist asus peahoone keldrikorruksel, 2) matemaatika instituut, mis paiknes polikliiniku majas ning 3) kaubateaduse instituut, mis oli ajutiselt kolinud instituutide hoone Toomemäe-poolses osasse. Arvutuste kohaselt pidi teine hoonetiib tulema esimesest tublisti suurem – 19 000 kantmeetrit ja pikkuselt 49, 3 meetrit (Toomemäe-poolne külg oli vaid 12 000 kantmeetrit). Ehitus arvati minevat maksma umbkaudu 400 000 krooni.⁵⁹⁴ 18. septembril toimus tööde väljapakkumine,⁵⁹⁵ misjärel paar päeva hiljem alustati krundil seni lammutamata hoonete kõrvaldamist. Loodeti kinni pidada kavatsusest veel samal sügisel valmis ehitada uue osa vundament ning keldrikorruks.⁵⁹⁶ Kuigi see osa arhitektuurselt sobitub Toomemäe-poolse uusklassitsistlikus stiilis küljega, ei valmistanud teise etapi tööjooniseid enam Mielberg ja Sultson, vaid arhitekt Henn Kuvasto.⁵⁹⁷

Instituutide hoone teise osa ehituse esialgsed tööd teostati firma „Subtšenkov, Podtšekajev ja Ko“ poolt. Reaalne vanade hoonete lammutusele järgnenud ehitustöö algas 1939. aasta oktoobri esimestel päevadel. Kõigepealt võeti ette mullatööd koos vundamendi- ja keldrikorruks püstitamiseks, mis lepingu kohaselt pidid lõpetatud olema hiljemalt 1940. aasta alguseks.⁵⁹⁸ Nende tööde juures pidi ettevõtja eriliselt arvesse võtma juba eelpool kirjeldatud iseärasust – maa-ala keskkoha läbis tinglik piirjoon, millest Emajõe poole jäi endine soola. Seega rajati hoone pooles osas pehmele soisele aluspinnasele, mistõttu pidi hoone Ülikooli

⁵⁹⁰ Hinrikus; Raal; Tankler. Farmaatsia Tartu ülikoolis. Lk. 23.

⁵⁹¹ Postimees, nr. 350, 29. detsember 1939, lk. 8.

⁵⁹² Postimees nr. 169, 28. juuni 1939, lk. 6.

⁵⁹³ Postimees, nr. 163, 19. juuni 1940, lk. 7.

⁵⁹⁴ Postimees, nr. 267, 4. oktoober 1939, lk. 6.

⁵⁹⁵ Postimees, nr. 242, 9. september 1939, lk. 7.

⁵⁹⁶ Postimees, nr. 253, 20. september 1939, lk. 8.

⁵⁹⁷ Keemiahoone. Külastatud 22.03.2013.

⁵⁹⁸ Postimees, nr. 266, 3. oktoober 1939, lk. 7.

tänava poolses osas teostama mõnevõrra põhjalikumaid mullatöid, sest kandepind langes Toome nõlvakult alates järjest sügavamale. Krundilt väljaveetav muld plaaniti ära kasutada Botaanika aia Kroonuaia tänava poolse madala otsa ning teiste ülikooli territooriumil asuvate madalamate kohtade kindlustamiseks.⁵⁹⁹ Lisaks võttis aluspõhja kindlustamise puhul oodatust kauem aega põhjavee kõrvaldamine. Kuna see põhiosas valgus linnapoolsesse ossa, sai siiski alustada kindlustustöid (raudbetoonalusega) Toomemäe-poolses hooneotsas ning sealt töödega tasapisi edasi linna poole liikuda. Põhjavee kõrvaldamiseks oli ööpäevaringselt tööle rakendatud kaks võimsat pumpa, millega üritati vesi ümber juhtida linna kanalisatsiooni. Öötundidel sai tänu ehitusplatsi valgustamisele kuue kuni kaheksa tugeva lambiga viia läbi ka teisi vundamendi rajamisega seotud töid. Kuna ilmastikuolud olid talvekuudele vaatamata soodsad, edenesid vundamentitööd 1939. aasta detsembris üsna edukalt. Mõõdukalt külm välistemperatuur ei takistanud betooni valamist, kuna segu valmistamiseks kasutati nüüd kuuma vett.⁶⁰⁰

Kui 1939. aasta sügisel ja talvel jõuti suures osas valmis betoneerida keldrikorruse alussambad, siis 1940. aasta aprillis alustati keldrikorruse lagede valamisega. Keldrile valati rusumiskindel betoonlagi, kus 30 cm paksune betooni kiht kattis raudarmatuuri. Viimase valmistas kohalik ettevõtja „Vennad Kübar ja Ko“.⁶⁰¹ Nende töödega loodeti lõpule jõuda juuni esimesteks päevadeks. Kuna „Subtšenkov, Podtšekajev ja Ko“ teostas ainult aluspinna kindlustamise ja vundamendiga seotud ehitustöid, tuli nende valmimise järel 3. juunil korraldada müüritööde läbiviimiseks uus väljapakumine.⁶⁰² Selle tulemusel anti hoone teise osa ehituse (keldrikorrusest kuni katuseni) teostamine ettevõtja Karl Kirki firma ülesandeks.⁶⁰³ Kava järgi tuli instituutide hoone teine osa katuse alla viia hiljemalt sama aasta 1. detsembriks, mil pidid algama sisemised tööd. Uudse ehitusvõttena oli hoone kahe viimase korruse lagede juures plaanis kasutada betoonterast, mis oma kerge kaalu tõttu oli odavam betoonrauast, jäädes kandejõult viimasele siiski mitte eriliselt alla.⁶⁰⁴ Sisuliselt kohe pärast 3. juuni uut tööde väljapakumist alustati teise osa müüritöödega, mis soodsate ilmaolude tõttu edenesid vastavalt graafikule. Juuli lõpuks olid valmimas müüritööd esimese korruse osas. Paralleelselt sellega teostati armatuuritöid lagede ehituseks.⁶⁰⁵ Pärast hoone müüride ja lagede ehituse

---

⁵⁹⁹ Postimees, nr. 267, 4. oktoober 1939, lk. 6.

⁶⁰⁰ Postimees, nr. 334, 10. detsember 1939, lk. 7.

⁶⁰¹ Postimees, nr. 139, 26. mai 1940, lk. 7.

⁶⁰² Postimees, nr. 103, 19. aprill 1940, lk. 8.

⁶⁰³ Postimees, nr. 163, 19. juuni 1940, lk. 7.

⁶⁰⁴ Postimees, nr. 139, 26. mai 1940, lk. 7.

⁶⁰⁵ Postimees, nr. 192, 19. juuli 1940, lk. 7.

lõpuleviimist oli plaanis detsembris alustada sisemiste töödega ning seejärel ruumide sisustamisega. Esimesed neist pidid lõpetatud saama 1941. aasta sügiseks.

1940. aastal jõuti ehitusega vaid kolmanda korruse lagedeni. Keskmise osa püstitamine jäi aastateks toppama.⁶⁰⁶ Saksa okupatsiooni ajal paigutati mõned linnavalitsuse osakonnad Raekoja platsilt Karskusliidu majja ja poolelioleva instituudide hooneosa alumisele korrusele.⁶⁰⁷ Valminud farmaatsia instituudi tiivas tuli õppetöö katkestada. Lausa viiel korral tuli tulekahjudega võidelda. 1944. aastal evakueeriti Saksa okupatsioonivõimude käsul arstiteaduskonna varad ja personal Haapsallu, et tähtsam inventar sealt edasi Saksamaale saata. Tänu mitmete farmaatsiaõppejõudude panusele varade revakueerimisel võidi 1944. aasta detsembris õppetööga jätkata.⁶⁰⁸ Instituutide hoone poolelijäänud osa valmis alles 1950. aastal, mil sinna kolisid keemia õppetoolid. Sellest tulenevalt hakati kogu instituutide hoone kohta eelistama nimetust „keemiahoone“.⁶⁰⁹ Kuigi instituutide hoones on aastate jooksul mitmeid suuremaid ja väiksemaid remonte läbi viidud⁶¹⁰, olid farmaatsia instituudid pärast hoone amortiseerumist – vesivarustus, ventilatsioon ega kanalisatsioon ei suutnud enam kaasaja nõuetele vastata – sunnitud ümber kolima 2005. aastal põllumajandusülikooli ja meditsiinikooli kunagise ühiselamu ümberehitamise teel valminud Nooruse tn 1 hoonesse.⁶¹¹ 2011. aasta täieliku renoveerimise järgselt tegutsevad niinimetatud vanas keemiahoones nüüd põhiliselt filosoofiateaduskonna asutised. Keemikud kolisid juba mõni aasta varem Tartu Ülikooli Maarjamõisa teaduslinnakusse Ravila tänaval.⁶¹² Kuigi farmaatsia ja keemiahoonete moodsate laboratooriumide jaoks Paul Mielbergi ja Harald Sultsoni ning Henn Kuvasto kavandatud instituutide hoone ruumid enam kaasaja nõudeid arvesse võttes ei sobinud, tõendasid hoone 2011. aasta renoveerimisele eelnenud ülevaatused, et arhitektuurselt oli hoone kvaliteetselt projekteeritud ning ehitatud.⁶¹³

4. 7. Maarjamõisa kliinikute kõrvalehitised

Paul Mielberg oli lisaks paljudele teistele Tartu ülikooli hoonetele oma ametiaja jooksul seotud nelja Maarjamõisa väljale kavandatud hoone projekteerimisega. Mielberg koostas

---

⁶⁰⁶ Muinsuskaitse eritingimused hoone restaureerimiseks ja ümberehitamiseks. Külastatud 22.03.2013.

⁶⁰⁷ Eevi Kärddla. Tartu – minu linn: arhitekt Arnold Matteuse mälestusi. Tartu, 2008. Lk. 21.

⁶⁰⁸ Hinrikus; Raal; Tankler. Farmaatsia Tartu ülikoolis. Lk. 23.

⁶⁰⁹ Hinrikus; Raal; Tankler. Farmaatsia Tartu ülikoolis. Lk. 23.

⁶¹⁰ Muinsuskaitse eritingimused hoone restaureerimiseks ja ümberehitamiseks. Külastatud 22.03.2013.

⁶¹¹ Hinrikus; Raal; Tankler. Farmaatsia Tartu ülikoolis. Lk. 23.

⁶¹² <http://www.ut.ee/et/659985>.

⁶¹³ Muinsuskaitse eritingimused hoone restaureerimiseks ja ümberehitamiseks. Külastatud 22.03.2013.

plaanid ülikooli Maarjamõisa kliinikute keskköögi, tööliste korterite, karjalauda ja keskjäakeldri ehituste tarvis. Viimase kahe juures oli ta ka vastutavaks ehitustööde juhatajaks.⁶¹⁴

1730. aastatel Tähtvere mõisast eraldamise järel rajatud Maarjamõisa maadele asuti 20. sajandi alguses looma ülikooli arstiteaduskonna kliinikute hoonetekompleksi.⁶¹⁵ Kuna juba 19. sajandi lõpul oli selge, et lisaks teistele teaduskondadele ei vasta senised ülikooli kliinikute hooned kaasaja nõuetele ning kannatavad kroonilise ruumipuuduse all, loodi 1901. aastal eraldi komisjon ülikooli hoonete seisundi hindamiseks ning ettepanekute tegemiseks tarvilike juurdevõi uusehitiste jaoks. Arstiteaduskonna puhul oli eriti pakiliseks küsimuseks uue vaimu- ja närvihaigla ehitus, polikliiniku laiendamine, silmakliiniku remontimine, vähemalt 10 voodikohaga propedeutikakliiniku asutamine ning kahe eraldiseisva hoone rajamine hospitaalsisekliiniku ja kirurgiakliiniku tarvis. Aastatel 1912–1914 ehitati Maarjamõisa väljale Pavel Nikitini projekti järgi kaks eraldi hoonet sisehaiguste ja kirurgia hospitaalkliinikutele⁶¹⁶, mis 1929. aastast kandsid II sisehaiguste ning II haavakliiniku nimetust.⁶¹⁷ Hiljem on Maarjamõisa välja haiglahoonete kompleksi pidevalt täiendatud.⁶¹⁸

Lisaks kliinikutele endile vajas uus hoonestus mitmesuguseid kõrvalehitisi. Maarjamõisa kliinikute õuele keskköögi rajamise mõte tekkis ülikoolil 1930. aastate algul. Vahepeal kalduti spooldama mõlemale kliinikule eraldi köögi ehitamist. Kuna toidu vedamine ühest majast teise oli tülikas ning vana köök ei vastanud enam aja nõuetele, peeti lahenduseks mõlema kliiniku keldrikorrusele uue iseseisva köögi ehitamist.⁶¹⁹ 1930. aastate lõpuks oli siiski otsustatud kliinikutele rajada ühine köök, mille tarvis Mielberg oma kavandi esitas. Arvestades, et nimetatud köök pidi maksma minema umbkaudu 150 000 krooni, töötas sellest tulla kalleima ehitusega köök kogu Eestis. Ühisköök pidi olema suuteline toitma 700–800 inimest ning rahuldama nelja Maarjamõisa kliiniku vajadusi (tollal oli Maarjamõisa väljal juba kolm kliinikut). Köögi asukohana pakuti välja kas kliinikute vaheline ala või nende taga asetsev aed. Viimasel juhul pidanuks köögi kliinikutega ühendama tunnelite kaudu, kusjuures köögiga omakorda olnuks ühendatud vajalikud kõrvalruumid, sealhulgas pesukoda ja autogaraaž.⁶²⁰

⁶¹⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 155, l. 155p, l. 156.

⁶¹⁵ Maarjamõisa mõis - <http://www.mois.ee/tartu/maarja.shtml>. Külastatud 24. 03. 2013.

⁶¹⁶ Velliste; Tael. Tartu Ülikooli Kliinikum 200. Lk. 67-69.

⁶¹⁷ Samas. Lk. 73.

⁶¹⁸ Maarjamõisa mõis. Külastatud 25. 03. 2013.

⁶¹⁹ Postimees, nr. 154, 5. juuli 1932, lk. 2.

⁶²⁰ Postimees, nr. 202, 31. juuli 1939, lk. 7.

4. 8. Naistekliiniku auditooriumi ümberehitus

1939. aastal võeti Paul Mielbergi poolt koostatud projekti alusel ette ülikooli naistekliiniku auditooriumi ümberehitus. Naistekliiniku auditooriumi ümberehitamine oli ülikooli valitsuses otsustatud juba 1929. aastal.⁶²¹ Samal ajal valmisid ka Mielbergi plaanid ning ehituse eelarve.⁶²² Paraku jäi ümberehituse teostamine raha puudusel aastateks seisma. Selle aja jooksul otsustati lisaks auditooriumi renoveerimisele ette võtta kolmanda korruse pealeehitus. Eesmärgiks oli kliiniku personali ruumide arvu suurendamine. Senised töötajate ruumid hoone peaosas, vastu Lossi tänavat, sooviti muuta haigetubadeks, kuhu mahtunuks 30 lisavoodit sünnitajatele.⁶²³

Auditooriumi ümberehitamise projekt nägi ette senise suure kahest korrusest läbiulatava auditooriumi kaheks osaks jagamist. „Postimees“ täpsustas: „Projekti kohaselt on kavatsus senine suur kahest korrusest läbiulatav auditoorium ümber ehitada – jagades auditooriumi õhuruumi vahelaega ja kandeseintega kaheks. Nii saaks praegusest auditooriumist ruume kahele korrusele. Alumisele korrusele jääks väiksem auditoorium 45 istekohaga ühes demonstreeitavate haigete ettevalmistusruumiga, siis veel kliiniku muuseum ja lisaruum, mida köögiosa ümberkorraldamiseni saab kasutada toidujagamisruumina. Ülemisele korrusele tuleks kliiniku personalile kaheksa eluruumi ühes ühissöögi toaga, eesruumide, vannitoa ja klosetiga. Kolmanda korruse pealeehitusega aga saavutatakse personalile üheksa eluruumi ühes ees- ja kõrvalruumidega. Uues auditooriumi osas väärib märkimist klaassein, mida on võimalik edasitagasi liigutada. Seega on võimalik operatsiooni ajaks eraldada pealtvaatajad. Ruumidesse seatakse sisse soojaveekesküte ja täiendatakse ka ventilatsioone. Ümberehitatava osa kubatuur on suur 1791 kantmeetrit ja pealeehitus tuleb 675 kantmeetrilise mahutavusega. Ümber- ja juurdeehitus läheb maksma 30 000 krooni.“⁶²⁴

Nimetatud tööde teostamine anti väljapakkumise järel ehitusfirmale „K. Kirk ja J. Schiffer“.⁶²⁵ Ehitusprotsess sai alguse 1939. aasta juulikuus, mil võeti esimesena ette sisemiste seinte lammutamistööd. Lisaks teostati mitmesuguseid betoneerimis-, müürimis-, krohvimis- ja värvimistöid.⁶²⁶

---

⁶²¹ Postimees, nr. 171, 30. juuni 1939, lk. 5.

⁶²² EAA, f. 2100, n. 6, s. 113, l. 44.

⁶²³ Postimees, nr. 171, 30. juuni 1939, lk. 5.

⁶²⁴ Postimees, nr. 171, 30. juuni 1939, lk. 5.

⁶²⁵ Samas.

⁶²⁶ EAA, f. 2100, n. 6, s. 113, l. 20, l. 20p, l. 21, l. 21p, l. 22, l. 22p, l. 23, l. 23p, l. 24.

Auditooriumi ümberehitus koos kolmanda korruse pealeehitamisega valmis 1940. aasta jaanuaris.⁶²⁷ Seega oli tegemist ühe viimase Paul Mielbergi poolt valmistatud projekti alusel läbi viidud ülikooli ehitusega.

---

⁶²⁷ Postimees, nr. 15, 17. jaanuar 1940, lk. 8.

5. Paul Mielbergi projektid Tartu linnas

Tartu arhitektuuripilt tegi 20. sajandi algul sarnaselt muu Euroopaga 19. sajandiga võrreldes läbi olulise muutuse. Selle tagapõhjaks oli sajandivahetusel Lääne-Euroopa kultuuriruumis toimunud vaimne murrang. 19. sajandi algusele iseloomulik positivistlik maailmapilt ning usk euroopaliku ühiskonna progressi asendus 1870.–1880. aastatel majanduslikest ja sotsiaalsetest pingetest tulenevalt inimeste ebakindlusega tuleviku osas. Intellektuaalid nägid seni hinnatud „massiühiskonnas“ vaimsete väärtuste hävitajat. Seesuguste oma kaasaega kriitiliselt suhtuvate tundmuste taustal kerkisid 19. sajandi lõpul esile romantismile omased meeleolud, mille najal omakorda arenes välja uus ajastustiil juugend ehk *art nouveau*.⁶²⁸ Juugendlikule arhitektuurile ja sisekujundusele oli omane uue, rahvusvahelise, minevikuvorme eitava kunstistiili (*Gesamtkunstwerk*) saavutamise püüe. Lisaks võib juugendile iseloomulike märgusõnadena välja tuua mängulisuse, plastilisuse, rohke dekoratiivsuse, ebasümmeetrilise fassaadikujunduse, inspireerituse taimevormidest, jaapani ja keldi kunstist ning põhjamaade rahvusromantismi puhul ka kohalikust rahvakunstist.⁶²⁹

Kuigi juugendarhitektuuri laiema leviku lähtepunktiks Tartu puhul võib pidada Armas Lindgreni projekteeritud „Vanemuise“ teatri hoone ehitust 1905.–1906. aastal, tähistasid juugendi tegelikku algust siin mõned aastad varem püstitatud Georg Hellati Eesti Üliõpilaste Seltsi hoone ning Rudolf von Engelhardti kavandatud „Neobaltia“ maja. Mõlema ehitise juures oli äratuntav püüe väljendada hiljutise venestuse surve alt vabanemise määrgina oma rahvusromantilisi taotlusi. Tartule oli iseloomulik juugendi ja rahvusromantismi lähedane põimumine. Kuigi reaalselt ei saavutanud ei juugendlik ega rahvusromantiline arhitektuurikeel Tartus 1900. aastate esimesel poolel märkimisväärset levikut, siis aastaid 1905–1913 võib Emajõe-linna puhul seostada juba juugendi kõrgajaga. Uue arhitektuuristiili kiiremale levikule aitast kaasa 1907. aastast tunda andnud majanduslik tõus. Selle tulemusel elavnes ka Tartu ehitustegevus.⁶³⁰ Oluliseks muutuseks oli samuti see, et kui varasemalt tegelesid siinsete hoonete planeerimisega peamiselt ehitusmeistrid, siis 20. sajandi alguses hakkas linnas kasvama kutseliste projekteerijate arv, kellest lisaks 19. sajandi lõpus Tartus tegutsenud Robert Pohlmannile ja Rudolf von Engelhardtile võib välja tuua Fromhold Kangro, Viktor Kessleri

⁶²⁸ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 231-232.

⁶²⁹ Anu Allas; Aivar Kala; Mart Kalm jt. Kunstileksikon. Tallinn, 2001. Lk. 177.

⁶³⁰ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 249-263.

ning Georg Hellati. Kõik nad andsid olulise panuse Tartus juugendstiilis hoonete projekteerimisse.⁶³¹

Eramuarhitektuuris sai maailmasõjale eelnenud aastatel valitsevaks Riiaist lähtunud *Heimat*-stiil, mille levikule aitas kaasa samal ajal Tartus hoogustunud aedlinna liikumine.⁶³² *Heimatkunst*’i ehk tõlgituna „kodukandi kunsti“ all mõistetakse 20. sajandi alguses eelkõige saksa kultuuriruumis – iseäranis Šveitsis – levinud traditsionalistlikku arhitektuuristiili, mis oli lähedalt seotud rahvusriigi ja patriotismi idee pooldamisega. Kunstileksikon defineerib, et kui juugendile oli omane rahvusvahelisuse rõhutamine, siis *Heimatkunst* idealiseeris väikelinnade varasemat arhitektuuri. Saksapärasuse ilmingutena said hoonetele iseloomulikuks kelpkatused, keskmisest pisemad aknad ning traditsiooniliste ehitusmaterjalide kasutamine.⁶³³ Siiski kerkis esinduslike juugendstiilis ärihoonete ning jõukamatele tellijatele rajatud *Heimat*-stiilis eramute kõrval I maailmasõja eelses Tartus järjest paisuvasse eeslinnadesse rohkelt ka puitüürimaju, mille odavate korterite järele oli kooliõpilaste, tudengite ja teenistujate näol jätkuvalt suur nõudlus. Eriti palju selliseid hooneid püstitati tollal veel linna haldusalasse mittekuulunud Karlova eeslinna, kus suure osa puitüürimajade autoriks arvatakse olevat Fromhold Kangro.⁶³⁴

Kuigi seoses Esimese maailmasõja aegse ehitustegevuse järsu langusega hakkas juugendlik arhitektuurilaad Tartus oma kõlapinda kaotama, projekteerisid Venemaalt opteerunud ning 1920. aastatel Tartus tegevust alustanud arhitektid ja insenerid endiselt palju juugendlik-heimatlikus stiilis hooneid. Selle nii-öelda 1920.–1930. aastate juugendi järelõitsengu vaimus kerkisid lisaks Anatoli Podtšekajevile, Ferdinand Eischinsky’le, H. Seydenbachile, N. Willerile ka mitmed Paul Mielbergi elamud. Kuigi paljud neist olid ehitatud juba 1930. aastatel, mil maad võttis funktsionalism, tõendas juugendile omaste motiivide sage kasutamine jätkuvat 20. sajandi alguse eramuideaali elujõulisust.⁶³⁵

Siiski saavutas 1920. aastatel juugendi ja *Heimat*-stiiliga võrreldes Eestis laiema kõlapinna niinimetatud 1920. aastate traditsionalism. Seda iseloomustasid raske väikeste ja väheste avadega ehituskehand, kõrge kelpkatus ja liigendamata ning kaunistusteta fassaadid. Seega oli 20. aastate traditsionalism põhimõtteliselt üks *Heimatkunst*’i erivariante, olles samas analoog Põhjamaade uusklassitsismile.⁶³⁶ Kõigil neil oli juugendi väljatõrjumise vahendiks toetumine kohalikele ehitustraditsioonidele.⁶³⁷ Samas peitub siin Eesti rahvusliku arhitektuuri

⁶³¹ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 262-264.

⁶³² Samas. Lk. 286.

⁶³³ Allas; Kala; Kalm. Kunstileksikon. Lk. 150.

⁶³⁴ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 289-290.

⁶³⁵ Samas. Lk. 291-292.

⁶³⁶ Mart Kalm; Krista Kodres. Teisiti: funktsionalism ja neofunktsionalism Eesti arhitektuuris. Tallinn, 1993. Lk. 4.

⁶³⁷ Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Lk. 89.

seisukohalt oluline vastuolu. Lähtematerjaliks olnud pärand, nimelt 17.–18. sajandi mõisate ja pastoraatide arhitektuur polnud Eestis ju eestlaste, vaid võimul olevate baltisakslaste arhitektuur. Olukorra päästis see, et 1920. aastate traditsionalism mõjus värskelt ning uudset, sobides seega ideaalselt äsja loodud riigi arhitektuurimaastikule.⁶³⁸ Kuigi Eesti 1920. aastate traditsionalism oli äratuntavalt saksapärase, polnud sellele siiski täielikult omane saksa *Heimatkunst*’ile iseloomulik ornamendirohkus. Seetõttu jättis 1920. aastate traditsionalism siin lihtsa, ratsionaalse ja karmi välismulje.⁶³⁹ Nii kujunes traditsionalismist sobiv sissejuhatus 1930. aastate moodsale funktsionalismile, mis samuti tähtsustas praktilisust ja lihtsust.⁶⁴⁰ Funktsionalismi peaideoloogid Le Corbusier ning Walter Gropius tõid moodsa arhitektuuri tunnuselementidena välja veel lamekatuse/katusaia, lintakna, maja tõstmise postidele, vabaplaneeringu ning ekraanfassaadi. Funktsionalism keskendus asjade toimimisele – funktsionaalsusele ja ökonoomsusele, ruumi organiseerimisele moodsa inimese vajadustest ja tegevustest lähtuvalt.⁶⁴¹

Funktsionalism võeti Eesti arhitektide ja tavainimeste poolt kiiresti omaks. Suures osas läksid sellega kaasa nii tollased keskmise põlvkonda kuulunud arhitektid (Herbert Johanson, Eugen Habermann, Erich Jacoby, Anton Soans) kui ka noorema generatsiooni esindajad (Elmar Lohk, Alar Kotli, Arnold Matteus, Konstanin Bölaw, August Volberg).⁶⁴² Siiski leidis neid, kes stiili liialt külmaks pidasid. Arhitekt Edgar Johan Kuusik nimetas seda „paljaks nülitud“ arhitektuuristiilikiks. Tõsiasi, et ka Kuusik ise asus hiljem funktsionalistlikke hooneid projekteerima, tulenes sellest, et kohalikud arhitektid suutsid funktsionalismi kasinuse ja külmuse Eesti oludele vastuvõetavamaks muuta hoonetele traditsiooniliste dekoorielementide lisamise teel. Kuigi moodsad 1930. aastate ehitised välisilmelt siiski üldjoontes funktsionalistlikena paistsid, kasutati sisekujunduses klassikalisi stiilielemente veelgi laialdasemalt – enamik Eesti funktsionalismist oli vägagi kaunistuslembene, *art deco*’lik. *Art deco* lepitab traditsionalismi ja modernismi.⁶⁴³

Tartu puhul tuleb rõhutada, et erinevalt Tallinnast ja Pärnust oli siinsele arhitektuurile 1930. aastatel omane teatav alalhoidlikkus. Nagu eelpool kirjeldatud, oli ülikoolilinnas tooniandjaks baltisakslaste (1918. aastani) jätkuva võimulolekuga seotud juugendiga põimunud *Heimat*-liikumise suur roll. Lisaks oli uutesse linnaosadesse funktsionalistlike elamute

---

⁶³⁸ Kalm; Kodres. Teisiti: funktsionalism ja neofunktsionalism Eesti arhitektuuris. Lk. 4.

⁶³⁹ Kodres. Ilus maja, kaunis ruum. Lk. 207.

⁶⁴⁰ Samas. Lk. 4-5.

⁶⁴¹ Karin Hallas-Murula. Funktsionalism Eestis. Tallinn, 2002. Lk. 5.

⁶⁴² Mart Kalm. Eesti funktsionalism. Tallinn, 1998. Lk. 6.

⁶⁴³ Kodres. Ilus maja, kaunis ruum. Lk. 218; 223.

ehitamine raskendatud linna ehitusmääruste tõttu. Need seadsid projekteerijatele ettekirjutuse järgida majade planeerimisel ühetüübilisuse ja viilkatuste kaldeid puudutavaid nõudmisi. Seetõttu jäi Tartus esialgu ainsaks otseselt moodsas stiilis eramu näiteks Alvar Aalto projekteeritud villa geograafiaprofessor August Tammekannu perele.⁶⁴⁴ Niinimetatud „katusea“ hoonete sekka kuulus ka A. Matteuse poolt skulptor Anton Starkopfile projekteeritud elamu J. Hurda tänaval.⁶⁴⁵ Pikemalt tuleb Tartu 1920.–1930. aastate eramuarhitektuurist juttu Paul Mielbergi poolt Tähtveresse projekteeritud hooneid puudutavas alapeatükis.

Lisaks heledate seinte ja lamekatusega villadele ehitati Eestis 1930. aastatel funktsionalistlikus stiilis palju kortermaju ning ühiskondlikke hooneid. A. Soans kavandas Tallinnasse Raua tänavale tervikliku moodsas stiilis kortermajade kvartali. Funktsionalismi näidetena võib välja tuua ka E. Jacoby projekti järgi ehitatud Saksa reaalgümnaasiumi hoone ning Ernst Kühnerti kavandatud Rakvere Saksa gümnaasiumi. Kuigi 1930. aastate teise poole üleüldine majandustõus tõi Eestis kaasa tõelise ehitusbuumi⁶⁴⁶, kujunes uue arhitektuurstiili laiema leviku pärssijaks 1934. aastal Konstantin Pätsi poolt kehtestatud autoritaarse režiimi ajajärk, mil moodsa arhitektuuri taunimisest sai ametlik seisukohavõtt. Pärast seda, kui K. Päts oli uue Eesti Panga hoone avamisel kritiseerinud moodsat stiili, tehti Tartu osakonna pangamajale peale kõrge viilkatus. Võru ja Pärnu Eesti Panga hooned ehitati juba otseselt traditsionalistlikud.⁶⁴⁷ Vaikiva ajastu esinduslikkust rõhutatav arhitektuur hindas traditsioonilises, uusklassitsistlikus ja uushistoritsistlikus laadis hooneid.⁶⁴⁸ Kuigi Tartu instituutide hoone ehituse juures oli välisilme kujundamisel eelkõige silmas peetud kokkusobivust kõrvalasetseva peahoonega, võis arhitekte mõjutada ehitist uusklassitsistlikus stiilis projekteerima ka tollane riigipoolne suhtumine. Vaatamata asjaolule, et funktsionalism tõrjuti välja esinduslike riigihoonete arhitektuurist, jäeti rohkem vabadust nende arhitektuurižanride puhul, mille juures funktsionalismi kultiveeritud valguse-, õhu- ja hügieeninõuded olid obligatoorsed – koolid, haiglad, sanatooriumid, supel- ja spordirajatised. Niisamuti võis jätkuda moodsate eramute püstitamine, sest nende puhul sõltus stiilivalik esmajoones tellija maitse-eelistustest.⁶⁴⁹

---

⁶⁴⁴ Hallas-Murula. Funktsionalism Eestis. Lk. 15-17.

⁶⁴⁵ Miljööväärtuslikud hoonestusalad - http://www.miljooala.ee/harju-maakond?region_id=58. Külastatud 22.02.2013.

⁶⁴⁶ Kalm. Eesti funktsionalism. Lk. 9-10.

⁶⁴⁷ Samas. Lk. 26-32.

⁶⁴⁸ Samas. Lk. 32.

⁶⁴⁹ Kalm. Eesti funktsionalism. Lk. 36.

5. 1. Pauluse kiriku altarikuju aluse ning kooriseina projekt

Pauluse koguduse tekkimise aluseks oli toleaege Maarja koguduse õpetaja Paul Willigerode idee jagada 20. sajandi alguseks liialt suureks kasvanud Maarja kogudus kaheks.⁶⁵⁰ Esialgu polnud uuel Pauluse kogudusel oma kirikut. 1911. aastaks oli kirikuhoone ehitamise plaan nii kaugele arenenud, et võidi esitada tellimus Soome arhitekt Eliel Saarinenile kirikuhoone projekti teostamiseks. Saarineni lõplik, 1913. aastaks valminud kavand kujutas endast kirikust ja kahest tiibhoonest koosnevat L-kujulist hoonetekompleksi.

1914. aastal teostati linnalt kingituseks saadud Riia tänava äärsel krundil⁶⁵¹ esimesed kaevetööd⁶⁵² ning juba 1915. aasta 15. mail toimus pidulik nurgakivi panek.⁶⁵³ Pauluse kiriku ehituse puhul on rõhutatud, et kuigi pühakoda peetakse esimeseks modernseks kirikuhooneks Eestis, on veelgi tähtsam see, et arhitekt Saarinen suutis õnnestunult omavahel ühendada juugendi klassitseeriva ja ratsionaalse suuna põhimõtted ning luua ruumiliselt ja mahuliselt veenva terviku.⁶⁵⁴ Sõjaoludele vaatamata suudeti kirik (välja arvatud tiibhooned) üldjoontes 1919. aastaks valmis ehitada. Sisemistest ruumielementidest oli olulisim altarikuju püstitamine. Ettepanek kerkis üles juba 1921. aastal ning leidis erilist poolehoidu kirikuõpetaja Arnold Habichti poolt. Osad kirikuga seotud isikud eelistasid altarpilti, mis oli tollal enamikes teistes Eesti kirikutes valdavaks tavaks saanud. Kirikunõukogus saavutas kuju püstitamise idee suurema poolehoidu. Peagi tellitigi skulptor Amandus Adamsonilt altarikuju kavand.⁶⁵⁵ Itaalia Carrara marmorist kuju valmis 1922. aasta augustikuuks ja läks maksma umbkaudu 1 400 000 marka.⁶⁵⁶ Kuigi esialgu oli kaalutud kuju materjalina tunduvalt odavamalt kipsi, jõuti otsusele, et marmor on vastupidavam.⁶⁵⁷ Altari keskmeks olnud 3,5 meetri kõrgune Adamsoni teostatud skulptuurigrupp piibli motiividel „Tulge minu juurde kõik, kes te vaevatud ja koormatud olete“ kujutas endast Kristust koos Maarja-Magdaleena ja pimedaga.⁶⁵⁸ Algul oli tahetud kuju püstitada piibli sõnade „Laske lapsukesed minu juurde tulla“ kohaselt, kuid seda peeti liialt ühekülgselt ja lastele määratuks.⁶⁵⁹

---

⁶⁵⁰ A. Haamer; R. Antik. Tartu Pauluse kogudus 1910-1935. Tartu, 1935. Lk. 9.

⁶⁵¹ Kärdla. Tartu vanadel fotodel. Lk. 88.

⁶⁵² Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 280.

⁶⁵³ EELK Tartu Pauluse kogudus - <http://www.eelk.ee/~tpauluse/index.html>. Külastatud 22.02.2013.

⁶⁵⁴ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 281.

⁶⁵⁵ Haamer; Antik. Tartu Pauluse kogudus. Lk. 26.

⁶⁵⁶ Postimees, nr. 284, 18. oktoober 1935, lk. 7.

⁶⁵⁷ Haamer; Antik. Tartu Pauluse kogudus. Lk. 26.

⁶⁵⁸ Karjahärm. Vana Tartu ehitised ja inimesed. Lk. 97.

⁶⁵⁹ Haamer; Antik. Tartu Pauluse kogudus. Lk. 26.

Kuju aluse projekt telliti ülikooli arhitektilt Paul Mielbergilt.⁶⁶⁰ See valmis Mielbergi juhendamisel modelleerija Kroonbergi, tööjuhataja Jaan Willemi ning müürseppade Andrei Sorge ja Jaan Külma⁶⁶¹ tööna 1923. aastal.⁶⁶² Kuna Mielberg oli alles 1922. aastal ülikoolis tööle asunud, oli kuju aluse jooniste kavand üks esimesi arhitekti teostunud töid Tartu linnas. Lisaks Pauluse kiriku altarikuju alusele koostas Mielberg kiriku kooriseina maalimise projekti.⁶⁶³ See nägi Kristuse kuju parema esiletoomise eesmärgil ette altariruumi tagaseina tumedamaks värvimist ning kuju valgustamist välismaalt tellitud kiirteheitjaga. On teada, et selle värvimistöö teostas Mielbergi juhiste järgi keegi kunstiõpilane hr Hein 1923. aasta lõpuks.⁶⁶⁴ Rahaliste raskuste tõttu jäi Saarineni Pauluse kiriku algne kavand täielikult teostamata. Vasakpoolne tiibhoone valmis alles 1930.–1931. aastal. See püstitati soomlase plaanidest mõnevõrra erinenud Artur Kirsipu täiendatud projekti järgi.⁶⁶⁵ 1938. aastal laiendati kõrvalhoonet Nikolai Kusmini⁶⁶⁶ kavandi põhjal. Teise maailmasõja ajal 1944. aastal puhkenud tulekahjus hävis pühakoja altariskulptuur. Kirik jäi 22 aastaks varemetesse. Kuigi 1966. aastaks oli hoone suuremas osas taastatud, jäid selle ruumidesse pikaks ajaks peatuma hoopis spordimuuseum ning etnograafiamuuseum. Alles 1999. aastal paigaldati Pauluse kirikule uus tornikiiver. Altarikuju asemele on asetatud kunstik Eva Jänese valmistatud vitraaž,⁶⁶⁷ mis praegu küll on hinnanguliselt 2015. aastani kestvate ümberehitustööde tõttu alla võetud.

5. 2. Villem Reimani mälestussamba aluse projekt

Tartusse eesti rahvusliku liikumise tegelase Villem Reimani (1861–1917) auks mälestusmärgi püstitamise mõte oli tekkinud juba 1922. aastal, mil tegevust alustas Villem Reimani mälestamise komitee. Selle eesmärgiks oli „Villem Reimani mälestuste ja teenete Eesti rahva arenemisloos jäädvustamine V. Reimani hauamärgi ja mälestussamba ülesseadmiseks“.⁶⁶⁸ 1924. aasta sügiseks oli vastuvõetavaks tunnistatud skulptor A. Adamsoni poolt valmistatud mälestussamba projekt. See kujutas endast pronksist üleriides Villem

---

⁶⁶⁰ EELK Tartu Pauluse kogudus. Külastatud 22.02.2013.

⁶⁶¹ Samas.

⁶⁶² Karjahärm. Vana Tartu ehitised ja inimesed. Lk. 97.

⁶⁶³ EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 155.

⁶⁶⁴ Postimees, nr. 333, 12. detsember 1923, lk. 7.

⁶⁶⁵ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 281.

⁶⁶⁶ Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 53.

⁶⁶⁷ Kärkla. Tartu vanadel fotode. Lk. 88-89.

⁶⁶⁸ Postimees, nr. 143, 28. mai 1930, lk. 6.

Reimani, käsikirjarull käes. Kuju kõrvale oli kavandatud kolmest köitest koosnev pronksist raamatuvirn.⁶⁶⁹ Kui esialgu oli plaanis mälestusmärk avada Reimani 10. surma-aastapäevaks⁶⁷⁰, siis tegelikkuses osutus siinkohal takistuseks vajalike rahasummade puudumine. Seetõttu otsustas komitee esmalt Villem Reimani mälestussamba püstitamise, tema hauakoha kordaseadmise ning mitmete kirjatööde väljaandmise võimaldamiseks korraldada üle-eestilise korjanduse,⁶⁷¹ millele ühena esimestest tegi omapoolse annetuse ajaleht „Postimees“.⁶⁷² Samuti anti sel eesmärgil välja brošüür tema elust ja tööst ning korraldati vastavad aktused ja koosviibimised Tallinnas, Tartus ja mujal.⁶⁷³ Rahapuudusest tulenevalt algasid mälestussamba püstitamisega seotud otsesed ettevalmistused alles 1927. aasta kevadel. Märtsis oli arutlusel mälestussamba koha kindlaksmääramise, aluse ning eelarvega seotud küsimused.⁶⁷⁴ 1930. aastaks oli skulptor Adamsoni Itaalias valmistatud pronkskuju Tartusse jõudnud.⁶⁷⁵ Ülikool loovutas mälestussambale maatüki Toomemäel. Kuju lõpliku asukoha kindlaksmääramisest võttis lisaks ülikooli rektorile, prorektoritele, Reimani mälestuse jäädvustamise komitee esindajatele osa ka ülikooli arhitekt Paul Mielberg. Sobilikuks peeti ohvrikivi lähedal olevat platsi. See koht pakkus kujule kõrgustiku ja puude näol hea tagaseina ning meeldiva ümbruse.

1930. aastaks valmis Mielbergi poolt mälestussamba aluse kavand. Mõõtmete projekteerimisel pidi arhitekt arvestama, et ümbritsevaid puid ei tohi maha võtta. Aluse materjalina oli ette nähtud kodumaa graniit. Sama aasta 15. oktoobril toimus samba aluse valmistajale väljapakkumine. 1930. aastal teostati platsil ka vajalikud mullatööd ning paigutati kohale alusplaadid.⁶⁷⁶ 1930. aasta 5. novembri „Postimehest“ selgub, et need tööd olid välja antud R. Laose kivitööstusele. Pandi paika ka aluse valmimise tähtaeg – hiljemalt 1931. aasta aprilli lõpp.⁶⁷⁷ Nende töödega paralleelselt valmistati 1931. aasta kevadel V. Reimani pronkskuju alla asetatav alusplaat⁶⁷⁸, mille puhul oli teedeministerium juba eelnevalt soovitanud see esialgu plaanitust teha poole madalam.⁶⁷⁹ Mälestussamba (vt. Lisa 7) pidulik

---

⁶⁶⁹ Postimees, nr. 146, 3. juuni 1931, lk. 5.

⁶⁷⁰ Villem Reimani monumendi ajaloost - http://www.tartu.ee/?lang_id=1&menu_id=3&page_id=2327.
Külastatud 1.03.2013.

⁶⁷¹ Postimees, nr. 296, 1. november 1924, lk. 1.

⁶⁷² Villem Reimani monumendi ajaloost. Külastatud 1.03.2013.

⁶⁷³ Postimees, nr. 143, 28. mai 1930, lk. 6.

⁶⁷⁴ Postimees, nr. 84, 26. märts 1927, lk. 9.

⁶⁷⁵ Postimees, nr. 143, 28. mai 1930, lk. 6.

⁶⁷⁶ Postimees, nr. 269, 4. oktoober 1930, lk. 6.

⁶⁷⁷ Postimees, nr. 301, 5. november 1930, lk. 5.

⁶⁷⁸ Postimees, nr. 146, 3. juuni 1931, lk. 5.

⁶⁷⁹ Postimees, nr. 95, 9. aprill 1931, lk. 5.

avamine toimus 27. septembril 1931. aastal.⁶⁸⁰ Mälestusmärk hävitati 11. mail 1950. aastal. Villem Reimani ausammas taastati skulptor Matti Variku kavandi alusel 2004. aastal.⁶⁸¹

5.3. Tartu langenud sõdurite mälestussamba aluse kavandid

Vabadussõjas langenute auks mälestusmärkide püstitamise ideele pani 1920. aastate algul aluse tollane Eesti riigivanem Ants Piip. Kaalumisel oli teiste linnade kõrval ka eraldi mälestusmärgi püstitamine Tartusse. Tollane ajakirjanik Jaan Pert, kes oli ise Vabadussõjast osa võtnud, avaldas arvamust, et kui Barclay de Tolly või isegi V. Reimani ja Faehlmanni nimed jätsid tavaeestlase suhteliselt külmaks, siis Kalevipoeg jõudis tunduvalt paremini rahva südamesse, sest oli määratud otseselt eestlusele. Ta lisas, et kogu Tartu ja Tallinn, iga Eesti linn tulnuks kaunistada Eesti mõtet kandvate töödega, sest need „õhutavad ja sütitavad ning säilitavad rahvustunnet kindlamini kui mõni ajaleht või isamaaline kõnemees“.⁶⁸²

1923. aastal korraldati Tartu monumendi kavandite esitamiseks konkurs. Mälestusmärgi püstitamisega seotud isikud ei leidnud esitatud tööde seast ühtegi sobilikku kavandit ja nii pakuti selle valmistamist A. Adamsonile.⁶⁸³ Adamson, mõjutatuna Itaalias viljeletud skulptuuristraditsioonist, oli 20. sajandi esimesel kümnendil endise vabaplastika asemel keskendunud monumentide loomisele.⁶⁸⁴

Esialgne Adamsoni kavand nägi mälestusmärki ette äärmiselt suurejoonelisena, mis aga ähvardas maksumuse osas ületada igasugused eelarve piirid. Seetõttu tehti skulptorile ülesandeks uue kavandi valmistamisel pidada silmas pigem lihtsust ja tagasihoidlikkust. 1926. aastal Adamsoni poolt saadetud kirjast selgus, et lisaks kolme meetri kõrguse pronksist Kalevipoja kujule on uue projekti järgi mälestusmärgi juurde planeeritud sõduritegrupp kahe pärjaga ning Eesti kuju koos vapiga. Pärast mõningast kaalumist tunnistati uus kavand

⁶⁸⁰ Postimees, nr. 257, 22. september 1931, lk. 5.

⁶⁸¹ Villem Reimani monumendi ajaloost. Külastatud 1.03.2013.

⁶⁸² Olion, nr. 9, 1933, lk. 503.

⁶⁸³ Oleg Kotšenovski. Linnaehitus ja arhitektuur. Tallinn, 1990. Lk. 59.

⁶⁸⁴ Lisaks Tartu mälestusmärgile oli Adamson sarnaselt mitmete teiste Eesti kujuritega 1920. aastatel seotud ka paljude teiste linnade Vabadussõja monumentide loomisega – juba 1922. aastal valmis Adamsoni esimene Vabadussõja monument Pärnusse, millele järgnesid mälestusmärgid Rakveres (1925), Valgas (1925), Narva-Jõesuus (1926), Viljandis (1926) ja Kuressaares (1928). Käsitluslaadilt sarnanesid kõik eelloetletud mälestusmärgid Adamsoni Venemaal loodutele, mille lähtealuseks võib pidada 19. sajandi prantsuse uusbarokset realismi. Suure-Jaani ja Tartu mälestusmärgi puhul ei saa aga eelmainitutele täielikku sarnasust esile tuua, kuna nende puhul on Adamson Vabadussõja tähtsust mõtestanud mineviku kangelase kaudu – Suure-Jaanis Lembitu ning Tartus Kalevipoja kuju näol (Heini Paas. Amandus Adamson: 1855-1929. Tallinn, 2006. Lk. 20-25).

põhimõtteliselt aktsepteeritavaks ning Adamson sai asuda selle teostamisele.⁶⁸⁵ 1927. aastal lasi skulptor nii Kalevipoja kui sõduritegrupi kujud Itaalias pronksi valada.⁶⁸⁶ Eestisse toodud kujud paigutati hoiule linna elektriijaama ruumidesse. Kohe alustati ka Kalevipoja kujule sobiliku aluse kavandamist. Aluse esialgse plaani koostas skulptor Adamson ise. Ent kuna see tehnilistel põhjustel mittedobivaks tunnistati, tehti 1927. aasta märtsis aluse projekteerimine ülesandeks ülikooli arhitekt Paul Mielbergile. Tema koostatud kavand tunnistati 1928. aasta mais igati vastuvõetavaks – piisavalt monumentaalseks ja jõuliseks. Ainukese suurema soovitusena peeti vajalikuks aluse materjal graniit asendada tunduvalt odavamama – dolomiidiga. Kui aga Mielbergi kavand tollal Paldiskis elanud skulptor Adamsonile ülevaatamiseks saadeti, oli vastuseks terav kriitika – alus olnud üldse sobimatu kujundusega, liialt kõrge ning monumendi alt valgustamise idee tundus Adamsonile ebaloomulik ja mõttetu. Oleg Kotšenovki on siinkohal ühe võimaliku Adamsoni seisukoha põhjenduseks välja toonud isikulise teguri. Adamsoni ja Mielbergi suhted oli jahenenud juba Pauluse kiriku altarikuju ja selle aluse kavandamise ajal. Adamsoni häiris tollal see, et arhitekt oli kuu aluse projekti koostanud ilma temaga läbi rääkimata. Mielberg muutis Vabadussõja mälestusmärgi aluse oma kavandil madalamaks ja enam obeliski meenutavaks. Ta tegi seda lausa kahel korral, kuid Adamsoni hukkamõistetv hinnang oli tõenäoliselt monumendi püstitamise seotud isikutele liialt mõju avaldanud.⁶⁸⁷ Lisaks töötas Mielbergi aluse reliseerimine isegi teatud muudatuste järel kujuneda ülemäära kulukaks.

Samal ajal pakkus aluse projekti välja ka Tartu linnaarhitekt Arnold Mattheus. Tema kavandatu oli oluliselt madalam ja laiem. Peale selle oli Mattheus visandanud monumendi kavandile tundmatu sõduri haua ja suurema kultuurihoone projekti. Viimane kujutas endast modernses stiilis mahukat mälestushoonet, mille peakorruuselt viis lai paraadtrepp portaalsammastikus seisva Kalevipoja kujuni. Sellest möödudes oleks inimesed jõudnud ümmargusse vestibüüli või langenute mälestussaali, mida pidid kaunistama Vabadussõja tegelaste pildid, kujud ning nimetahvlid. Saali tagaseinast oli planeeritud peatrepp hoone teise korruse lugemissaali. Lisaks oli hoonesse ette nähtud linna arhiivi, raamatuparanduse, töötajate korteri ja raamatute hoidmiseks mõeldud ruumide ehitus. Kuigi taolise kultuurihoone püstitamist üldjoontes pooldati, oli ehitise grandioossust arvesse võttes juba alguses selge, et selle teostamine käib rahaliselt üle jõu.⁶⁸⁸ Nii asuti vahepeal taas ülikooli arhitekti kavandit eelistama. Selles kasuks rääkis ka asjaolu, et tollal juba kõrges eas kujur Adamson peagi oma

---

⁶⁸⁵ Kotšenovski. Linnaehitus ja arhitektuur. Lk. 61-63.

⁶⁸⁶ Paas. Amandus Adamson. Lk. 25.

⁶⁸⁷ Kotšenovski. Linnaehitus ja arhitektuur. Lk. 68-69.

⁶⁸⁸ Postimees, nr. 150, 6. juuni 1928, lk. 6.

lepingulise vahekorra mälestusmärgi püstitamisega katkestas ning seega andis vabad käed Mielbergi projektile.

Peale Mielbergi ja Matteuse oli antud monumendi aluse planeerimisega seotud neil aastail Tartus tegevust alustanud skulptor Aleksander Eller. Tema nägemus esitati 1929. aasta märtsis ka Adamsonile. Pärast mõningaid muudatusi osutus mälestusmärgi püstitamisega seotud komitee hinnangul parimaks just Elleri kavand.⁶⁸⁹ See oli Mielbergi kavandist oluliselt lihtsam ja madalam – kui Mielbergi plaanil oli samba ja aluse kõrguse kogusumma 15 meetrit, siis Ellerial vaid kaheksa meetrit. Kuigi hiljem on Elleri kujundatud alust kritiseeritud⁶⁹⁰, rääkis tollal lisaks rahalisele aspektile madalama aluse kasuks see, et nüüd polnud domineeriv enam kuju alus, vaid kuju ise, mida oli vaatajal parem imetleda mõõtnetelt tagasihoidlikuma aluse puhul.⁶⁹¹ Samba aluse lihtsustamise eesmärgil otsustati Kalevipoja kuju Vabaduse puiesteele püstitada sõdurite grupita. Selle asukohana nähti nüüdsest ette pigem Pauluse surnuaias asunud Vabadussõjas langenute matmiskohta.⁶⁹² Liigsete kulutuste tõttu venis aluse valmimine loodetust pikemaks ning mõneks ajaks tuli tööd isegi katkestada. Pidulik mälestusmägi avamine toimus 17. septembril 1933. aastal.⁶⁹³ 1950. aastal kõrvaldati ka Tartu Vabadussõja mälestussammas. 2003. aastal taasavatud monumendi Kalevipoja kuju on Adamsoni variandi eeskujul modelleerinud Ekke Väli.⁶⁹⁴

Monumendi projekteerimisest enam põhjustas vaidlusi selle asukoha valimine. Kuigi 1926. aasta 29. septembril oli linnavolikogu otsusega määratud monumendi asupaigaks Vabaduspuiestik Kivisilla ja ehitatava Vabadussilla vahel, pidasid mitmed teemaga seotud isikud seda mitte kõige paremaks valikuks. Ühe võimaliku kohana oli kaalumise all ka Toomemägi, ent seda pidas jällegi ülikooli juhtkond liialt kõrvaliseks paigaks.⁶⁹⁵ Veelgi elavam arutelu monumendi asukoha üle puhkes 1930. aasta algul, mil tollane linnaarhitekt Mattheus pakkus omapoolseste ettepanekutena välja hoopis Politseiplatsi või Raekoja tänava alguse Kivisilla juures. Arhitekt leidis, et kuna antud mälestussammas on välisilmelt obeliski-tüüpi monument (kõrgus koos alusega 13 meetrit⁶⁹⁶), vajab see asukohaks suurt avarat platsi, mitte puiestikku, kuhu tavast lähtuvalt mitte ületada ümbritsevate puude kõrgust, sobisid ainult madalad monumendid. Seega nõudnuks mälestussamba Vabaduspuiestikku asetamine paljude

---

⁶⁸⁹ Kotšenovski. Linnaehitus ja arhitektuur. Lk. 69-71.

⁶⁹⁰ Samas. Lk. 72.

⁶⁹¹ Postimees nr. 213, 11. september 1932, lk. 1.

⁶⁹² Kotšenovski. Linnaehitus ja arhitektuur. Lk. 71.

⁶⁹³ Samas.

⁶⁹⁴ Paas. Amandus Adamson. Lk. 25.

⁶⁹⁵ Kotšenovski. Linnaehitus ja arhitektuur. Lk. 65-67.

⁶⁹⁶ Postimees, nr. 106, 18. aprill 1930, lk. 5.

sealsete puude mahavõtmist, mille tulemusel kannatanuks eriti tänavaäärne allee ning mis kokkuvõttes oleks lõhkunud kogu Vabaduspuiestiku kaheks osaks. Samuti leidis Matteus, et puiestiku ebapiisav laius ei suuda monumendile piisavalt avarat tagaseina pakkuda. Raekoja tänava alguses asunud vanaraua ja pudukaupade poekeste lammutamise järel saanuks sinna tunduvalt hõlpsamini suurema platsi luua. See võimaldaks monumenti imetleda nii platsilt kui kaugemalt, raekoja eest. Politseiplatsi kasuks rääkis see, et sinna saanuks mälestussamba juurde ka monumentaalse kultuurihoone ehitada, mille püstitamise mõte oli juba aastaid arutluse all.⁶⁹⁷ Lisaks Matteusele laitsid Vabaduspuiestiku kui monumendile mittesobivat fooni pakkuva koha maha mitmed linna ehitusosakonna insenerid (leiti, et mälestussamba tagapõhjaks peaks eelistatult olema ehitised), kes peale Matteuse soovitatud asupaikade töid välja kino „Illusioon“ taga asunud heinaturu ning Jaamaplatsi. Kõikvõimalikest asukohtadest pakuti veel välja ka Barclay plats⁶⁹⁸ ning tähetorni ümbrus.⁶⁹⁹ Kõige tipuks oli kaalumise all tollase Postijaama esine plats Riia tänaval. Eeldati, et linna arenemine toimub kõige kiiremini just raudtee ümbruses, mistõttu kujuneb Riia tänavast tulevikus oluline magistraaltee, millega antud piirkonna tähtsus oluliselt kasvaks. Samuti oli Postijaama platsi puhul täidetud arhitektooniline nõue – sammuks majade foonil.⁷⁰⁰ Omapoolse arvamus monumendi asupaiga kohta avaldas 1930. aasta „Postimehes“ Jaan Tõnisson. Tema leidis, et kõigi kaalutud variantide seast tuleks esmajoones välja jätta Politseiplats, sest selles piirkonnas asuv lihaturg ning linna teised turud kannatavad lubamatu kitsikuse all. Kuna kavandatud turuhoone ehitus rahapuudusel tollal seisis, oli Politseiplatsi puhul vajalik hoopis sealse lihaturu laiendamine, mitte antud maa-ala kitsendamine mälestussamba tarvis. J. Tõnisson leidis, et linna turgude alla peaks kuuluma kogu piirkond lihapoodidest Politseiplatsi ääres kuni Uueturu kaelani kahel pool Suurturgu.⁷⁰¹ Politseiplatsi pidas ebasobivaks ka professor Henrik Koppel, kes paraadide ja muude rahvakoosolekute läbiviimist arvestades märkis, et monumendi ümbruses on tingimata vajalik piisava vaba ruumi olemasolu, mis on saavutatav pigem Vabaduspuiestee kui Politseiplatsi puhul. 1930. aasta aprillis toimus mälestussamba asukoha küsimuses ametlik nõupidamine. Sellest osavõtnute enamus pooldas Politseiplatsi.⁷⁰² Vaidluste tulemusel jõuti 1932. aastaks viimaks arusaamisele, et Tartu langenud sõdurite mälestussammas tuleb püstitada Vabaduspuiestiku keskele, selle kõige laiemasse ossa.⁷⁰³ Määravaks osutus siin see, et lisaks

---

⁶⁹⁷ Postimees, nr. 16, 18. jaanuar 1930, lk. 7.

⁶⁹⁸ Postimees, nr. 107, 19. aprill 1930, lk. 6.

⁶⁹⁹ Postimees, nr. 119, 4. mai 1930, lk. 2.

⁷⁰⁰ Postimees, nr. 104, 16. aprill 1930, lk. 4.

⁷⁰¹ Postimees, nr. 105, 17. aprill 1930, lk. 2.

⁷⁰² Postimees, nr. 106, 18. aprill 1930, lk. 5.

⁷⁰³ Postimees nr. 206, 3. septembri 1932, lk. 5.

mälestussambale oli tollal plaanis rajada samasse paika tundmatu sõduri haud. Viimane sobis paremini parki kui turuna kasutusel olnud platsile.⁷⁰⁴

Paralleelselt Vabadussõjas langenute mälestusmärgi Vabaduspuiestikku püstitamisega võeti ette pargi ning Politseiplatsi ümberkorraldamine. Vabaduspuiestiku korrastamise eesmärgil soovitati näiteks Vabadussilla otsa juures olnud puhkeplats ning Kivisilla poolne osa muru ja lilledega kaunistada, ehitada tollane raudteevalitsuse pumbamaja ümber ajalehtede ja lillede kioskiks, püstitada kohvik jne.⁷⁰⁵ Lisaks Vabaduspuiestikule oli neil aastail käsil teiste linna haljasalade korrastamine – Barclay plats piirati aiaga ning kaunistati purskkaevu, lillede ja põõsastega.⁷⁰⁶ Tammelinna istutati hulgaliselt uusi puid.⁷⁰⁷ Karlova mõisa park muudeti avalikuks pargiks.⁷⁰⁸ Eriti suurt tähelepanu pööras linna ilustamisele 1934. aastal Tartu linnapeaks (kuni 1939. aastani) valitud Aleksander Tõnisson. Tema ametiajal võeti lisaks Politseiplatsi ümberkorraldamisele ette Emajõe vasakkalda (linna ujulast kuni Kivisillani) ning Henningi platsi korrastamine. Samuti oli A. Tõnissonil plaanis istutada üle linna 1000 uut tammepuud.⁷⁰⁹ Vabadussamba ja plaanitava Eesti Panga Tartu hoone lähedusse sobimatu lihaturg koliti ümber linnaarhitekt Voldemar Tippeli projekti järgi aastatel 1936–1938 ehitatud turuhoonesse.⁷¹⁰ Tühjaks jäänud Politseiplatsile rajati rahvapidude ja paraadide läbiviimiseks⁷¹¹ aiandusarhitekt E. Lepa kavandi alusel korrastatud puhkeplats.⁷¹²

5. 4. Tartu Tähtvere linnaosa planeerimiskavandid

5. 4. 1. Linnapiiride laienemine

Ehitustegevuse arenemisest tingitud linnapiiride kitsaks jäämine oli märgatav juba 19.–20. sajandi vahetusel. Ent kuna linna enda piires sobivaid krunte ammugi nappis, oli uute hoonete ehitus võimalik pigem linnaäärsetel aladel, kus vajalikud krundid osteti või renditi

---

⁷⁰⁴ Postimees, nr. 213, 11. september 1932, lk. 1.

⁷⁰⁵ Postimees, nr. 94, 9. aprill 1929, lk. 6.

⁷⁰⁶ Postimees, nr. 135, 12. juuni 1932, lk. 6.

⁷⁰⁷ Postimees, nr. 208, 3. august 1928, lk. 4.

⁷⁰⁸ Postimees, nr. 135, 12. juuni 1932, lk. 6.

⁷⁰⁹ Postimees, nr. 110, 24. aprill 1935, lk. 4.

⁷¹⁰ Postimees, nr. 94, 9. aprill 1929, lk. 6.

⁷¹¹ Samas.

⁷¹² Postimees, nr. 176, 3. juuli 1938, lk. 3.

sealsete maaomanike – mõisate – käest.⁷¹³ Seoses maareformi läbiviimisega 1919. aastal ning mõisamaade riigistamisega sai 20. sajandi algul võimalikuks senisest veelgi kiirem kitsastesse piiridesse suletud Eesti linnade laiendamine. Tuli hakata tegelema süstemaatilise linnade planeerimisega. Lilian Hansar on oma doktoritöös kirjutanud, et mõisamaade riigistamine, linnapiiride laiendamine, 1922. aastal I maailmasõja järgse korterikriisi leevendamiseks⁷¹⁴ sisse seatud ehituslaen ning väikelinlikkusele suunatud 1920. aastate traditsionalistlik arhitektuur löid soodsa eelduse aedlinnade tekkimisele. Sellele lisandus eestlaste soov endale esmakordselt oma elumaja ehitada.⁷¹⁵ Samal ajal hakati rohkem tähelepanu pöörama elamukultuuri tõstmisele ja hoonete kvaliteetsema ehituse ning tervishoiu nõuetele vastavuse saavutamisele. Kui varasemalt olid paljud Tartu elamispinnad suhteliselt ebasanitaarsed, mittepiisava valgustuse ja tervist kahjustava ventilatsiooniga uberikud, kus pahatihti pidid elama koos mitme põlvkonna esindajad⁷¹⁶, siis uute linnaosade puhul püüti elamute ehitamisel lisaks praktilisele ruumijaotusele silmas pidada elementaarsete mugavuste (elektrivalgustuse, keskütte, normaalsete pesemistingimuste) garanteerimist. Hanno Kompus⁷¹⁷ ja Aleksander Klein juhtisid tähelepanu moodsatele elamutele sobilikule ruumiplaneeringule ning tubade sisustamisega seotud küsimustele. Näiteks tõi A. Klein seni sagedasti esinenud puudusena välja tõsiasja, et siinsete elamute puhul oli köök tihti asetatud hoone vähem valgustatud osasse, mis seal tegi toimetamise perenaisele ebamugavaks.⁷¹⁸ Palju kirjutati moodsa elamu kujundamisest ka ajakirjanduses, kus leidis soovitusi hoone fassaadi toonivalikust kuni lastetoea möbleerimiseni.⁷¹⁹

Kui 19. sajandil oli Tartu oma piire laiendanud peamiselt edela suunas Raadi eeslinna näol, siis uue sajandi algul arenes linn Karlova ja Tähtvere mõisa maadele. Esimese puhul sai soodustavaks teguriks tollase Karlova mõisa omaniku V. Bulgarini 20. sajandi algaastail tehtud otsus hakata oma maadest ehituskrunte 99 aastaks⁷²⁰ välja rentima. Lisaks Karlovale arenesid sel perioodil hoogsalt uued eeslinnad Raadi (Jänese eeslinn), Ropka (Purde eeslinn) ja Maarjamõisa (Veeriku eeslinn) aladel.⁷²¹ 1920. aastatel lisandusid sellele veel Tammemõisa maad, mille hoonestamiseks valmis 1923. aastal arhitekt Edgar Johan Kuusiku poolt koostatud

---

⁷¹³ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 245.

⁷¹⁴ Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 13.

⁷¹⁵ Lilian Hansar. Linnast muinsuskaitsealaks: linnaehituslike struktuuride muutused Eesti väikelinnades 13.-20. sajandil. Tallinn, 2010. Lk. 89-90.

⁷¹⁶ Postimees, nr. 24, 25. jaanuar 1927, lk. 5.

⁷¹⁷ Hanno Kompus. Moodne kodu. Tallinn 1932. Lk. 36-49.

⁷¹⁸ Aleksander Klein. Moodne elamu ja ruumide sisustamine. Tallinn, 1932. Lk. 78.

⁷¹⁹ Postimees, nr. 138, 3. mai 1927, lk. 3.

⁷²⁰ Postimees, nr. 68, 10. märts 1927, lk. 2.

⁷²¹ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 245-246.

planeerimiskava. See nägi ette piirkonna jaotamist 400 krundiks, igaüks keskmiselt 2000 ruutmeetrit suur.⁷²²

Tähtvere mõisa maadel oli sarnaselt Karlovaga ehitustegevus arenema hakanud juba 20. sajandi esimesel kümnendil, mil hoonestati J. Tõnissoni, Kastani ja Näituse tänava vaheline ala.⁷²³ Tähtvere mõisa maid hinnati sobilikuks elukeskkonnaks lisaks linnalähedusele ka heade pinnasetingimuste ning tuulte suhtes soodsa asendi tõttu.⁷²⁴ Siiski jäi Tähtvere kuni 1916. aastani eeslinna staatusesse. Ning kuigi 1916. aastal Tähtvere koos mitme teise eeslinnaga ametlikult linna haldusalasse arvati⁷²⁵, sai Tähtvere tõeline arenemine alguses alles 1920. aastate lõpus. Selle aluseks sai tollase Tähtvere mõisa omaniku Marie-Christine Wulffi otsus Itaaliasse elama asumise järel endised valdused Tartu ümbruses hoonestamiseks välja anda. Saanud valitsuse otsusel oma endisest mõisast tagasi Tähtvere pargi, raudtee ja Savi (Näituse) tänava vahelise maa-ala, kaalus Wulff esialgu need tervikuna Tartu linnale maha müüa. Kuid kuna linnal puudusid selleks vajalikud rahasummad, otsustas Wulff asuda maa-ala müümisele üksikute ehituskruntidena.⁷²⁶ Sellega seoses esitas Wulffi kohapeal esindanud advokaat V. Hartmann 1927. aastal palve koostada piirkonna tarvis sobilik planeerimiskava.⁷²⁷ Kuna maa-ala kuulus eelnevalt juba linna piiridesse, tuli selle planeerimisel arvesse võtta Tartu linna ja ehitusseaduste ettekirjutusi ning kooskõlastada projekt linna üldise planeerimiskavaga (hiljem peeti siiski võimalikuks lubada Tähtvere linnaosa planeerimist üldisest linnaplaanist sõltumatuna, kuid seejuures säilis kohustus projekteerida piirkond linna osana, mitte iseseisva üksusena). Näiteks oli üheks tingimuseks Tähtvere väljaarendamine aedlinna põhimõttel. Lisaks sellele pidi Tähtverest kujunema puhtalt elamute linnaosa, kus igasuguste tööstusettevõtete rajamine oli rangelt keelatud. Kaupluste ja muude äride ehitamine oli lubatud vaid nurgakruntidele. „Postimees“ kirjutas, et Tähtvere linnaosas püstitatavad ehitused peavad vastama elamiskultuuri, otstarbekohasuse ja esteetilistele nõuetele ning kandma tüübiühtlast ilmet. Kõrvalhoonete, nagu kuuride ja pesuköövide ehitamine elumajadest lahus oli täiesti keelatud. Ehitusmaterjaliks pidi kinnise ehitusviisi puhul (peamiselt Savi tänava piirkonnas) olema kivi, mujal võis lahtise ehitusviisi korral kasutada teisi ehitusmäärustes aktsepteeritud materjale.⁷²⁸ Tähtvere projekteerimisel püüti hoiduda varasemalt Tammelinna planeerimise juures tehtud vigadest. Näiteks seati eesmärgiks enne elamute püstitamist tänavate sillutamise

---

⁷²² Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 13.

⁷²³ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 245-246.

⁷²⁴ Kotšenovski. Linnaehitus ja arhitektuur. Lk. 5.

⁷²⁵ Mart Siilivask. Tartu arhitektuur 1830-1918. Lk. 246.

⁷²⁶ Postimees, nr. 353, 29. detsember 1928, lk. 4.

⁷²⁷ Postimees, nr. 320, 24. november 1927, lk. 7.

⁷²⁸ Postimees, nr. 353, 29. detsember 1928, lk. 4.

ja kanalisatsiooni paigaldamise nõue, mis tingis linnaosa hoonestamise (erinevalt Tammelinna) kvartalite kaupa.⁷²⁹ Tartu linnaarhitekt Arnold Matteus tõi Tamme linnaosa puhul esile ka omapärasuse tagaajamisest, projektide valmimisest mitteametnike⁷³⁰ poolt ning ehituste tehniliselt puudulikust läbiviimisest tingitud ühtlase ilme puudumise – Matteus leidis, et aedlinnade puhul on oluline individuaalsed nõuded elamu väliskuju suhtes kooskõlastada terve linnaosa või kvartali iseloomuga, tuues siinjuures positiivse näitena esile Berliini lähedale ehitatud Zehlendorfi linnaosa, kus vaatamata asjaolule, et ainuüksi ühele tänavale oli maju projekteerinud 18 erinevat arhitekti, suudeti saavutada ideaalne stiiliühtlane üldmulje.⁷³¹ Majaplaanide otstarbekohase elluviimise ning üldise harmoonilise ilme tagamiseks loodi 1929. aastal Tartu linnavalitsuse juurde ehitusnõuande büroo, mida juhtis linnaarhitekt isiklikult. Büroo ülesandeks oli ehituskvaliteedi tõstmine, otstarbekohaste, esteetiliselt rahuldavate, ent mitte liialt kulukate ehitusviiside tutvustamine ning propageerimine ja ehitustehnika saavutuste levitamine igakülgse nõuande ja projekteerimise juhatamise kujul. Eriliseks sihiks seati „linna ilme ühtlustamine ja mõjutamine moodsa linna suunas“⁷³².

5. 4. 2. Paul Mielbergi, Erich Jacoby ja Arnold Matteuse kavandid

Kuigi esimese Tähtvere planeerimiskava oli maamõõtja L. Jakobsen koostanud juba 1919. aastal, ei läinud see käiku. 1920. aastate lõpul otsustati linnaosa planeerimisprojektide läbiarutamiseks moodustada sellekohane erikomisjon. 1928. aastaks oli omapoolse kavandi lisaks Erich Jacoby'le ja Arnold Matteusele esitanud ka Paul Mielberg. Ülikooli arhitekti projekt oli neist kolmest märkimisväärselt eristuv. „Postimees“ kirjeldas, et Mielbergi kavand kujutas endast 100 krundiga suurt aeda, millel polnud teiste linnaosadega palju ühist. Tähtvere keskel pidi asuma plats mõne monumendi või avaliku hoone jaoks, ühendused olid määratud olemad kõverad, ilma ühenduseta teiste linnaosade tänavate juurde.⁷³³ Mielbergi projektile iseloomulikud aedlinnikult suured ehituskruunid, põhjalik tänavahaljastus ning kaarjad tänavad olid Jacoby kavandis asendunud mõõdult oluliselt tagasihoidlikumate kruntide, linliku hoonestuslaadi ning Toomemäe suhtes kontsentrilise tänavavõrgu asetusega. Matteuse kavand kujutas endast kahe eelkirjeldatu suhtes midagi vahepealset.⁷³⁴ 1928. aasta aprillis kokku tulnud

⁷²⁹ Postimees, nr. 113, 27. aprill 1928, lk. 5.

⁷³⁰ Postimees, nr. 113, 28. aprill 1927, lk. 5.

⁷³¹ Olion, nr. 1, 1930, lk. 23.

⁷³² Postimees, nr. 21, 22. jaanuar 1929, lk. 6.

⁷³³ Postimees, nr. 113, 27. aprill 1928, lk. 5.

⁷³⁴ Kotšenovski. Linnaehitus ja arhitektuur. Lk. 5-7.

planeerimiskomisjon tunnistas kõik nimetatud kavandid mitesobivaks, soovitades seetõttu neis teatud muudatused läbi viia. Näiteks nõuti Mielbergi projekti puhul loobumist liialt suurtest ehituskruuntidest. Kuigi ülikooli arhitekt juba sama aasta juunis sarnaselt Jacoby ja Matteusega uue parandatud Tähtvere linnaosa planeerimiskavandi komisjonile esitas, kaldus viimane eelistama linnaarhitekt Matteuse projekti, mis 1929. aastal ka Tartu linnavolikogus ja teedeministeriumis kinnitamist leidis.⁷³⁵ Matteuse uus kavand nägi ette linnaosa jaotamist 201 krundiks.⁷³⁶ Tähtvere keskseks teljeks pidi kujunema põhja-lõuna suunaline tammedega ääristatud Taara puiestee, millega omakorda ristusid kahe krundi sügavusi kvartaleid moodustavad põiktänavad. Tähtvere keskele oli kavandatud Taara puiestee ning Jakobsoni tänavate ristumispaik, kust algasid omakorda Jannseni ja Koidula tänavad.⁷³⁷ Tähtveres said domineerivaks kahekorruselised kahe ja nelja korteriga eesaiaga elamud. Vaid peatänaval ja ristmikel olid majad ehitatud vahetult tänaväärde. Pärast II maailmasõda ehitatud linnaosa hoonetest oli enamus kahekorruselised ühe perekonna eramud.⁷³⁸ Linnaosale iseloomulikud keskse kivitrepikojaga nelja korteriga niinimetatud Tähtvere tüüpi⁷³⁹ elamud peegeldasid 1920. aastate lõpu ja 1930. aastate alguse elamupoliitikat, mis korterikriisi leevendamise lahendusena ei näinud enam väikeelamut (Tammelinna), vaid mitme korteriga endisest mõnevõrra suuremat hoonet. Kuna Tähtvere kruntide hinnad oli algusest peale enamike inimeste jaoks liialt kallid, kujunes Tähtvere suuresti nii-öelda eliitlinnaosaks, kuhu sai omale hoonete ehitamist või korteri soetamist lubada vaid jõukam rahvas⁷⁴⁰ – ülikooli õppejõud, advokaadid, ettevõtjad, arstid, kultuuritegelased.⁷⁴¹

Kuigi Tähtvere puhul püüti eriliselt silmas pidada stiiliühtsuse saavutamist, esineb sinna ehitatud hoonete juures tellija ning projekteerija eelistustest tulenevalt ka teatud eripärasid. Oleg Kotšenovski rõhutas, et kui Matteuse kavandatud Tähtvere elamuid iseloomustas selge geomeetrisuse rõhutamine mõneti graafilise kujunduslaadiga detailides, siis näiteks Nikolai Kusmini linnaosa projektidele oli omane plastilisem vormikäsitus ning kujundusvõttena ümarvormide ja erkerite rakendamine. Mõlema looming tugines seejuures *art deco*-like võtetega täiendatud funktsionalismile. Lisaks oli Tähtvere nii-öelda mugandatud funktsionalismi tõenduseks asjaolu, et enamik sealseid maju pole ehitatud betoonist ega isegi mitte kivist, vaid puidust, mis moodsama väljanägemise saavutamiseks on kaetud

⁷³⁵ Kotšenovki. Linnaehitus ja arhitektuur. Lk. 7.

⁷³⁶ Postimees, nr. 353, 29. detsember 1928, lk. 4.

⁷³⁷ Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 14.

⁷³⁸ Samas.

⁷³⁹ Miljööväärtuslikud hoonestusalad. Külastatud 7.03.2013.

⁷⁴⁰ Kotšenovki. Linnaehitus ja arhitektuur. Lk. 11.

⁷⁴¹ Miljööväärtuslikud hoonestusalad. Külastatud 7.03.2013.

heledatoonilise krohviga. Samuti ei saanud linnaosa funktsionalistlike majade puhul valdavaks lamekatusega elamud. Pigem on linnaosale iseloomulik madalakaldeline katusetüüp.⁷⁴²

5. 4. 3. Paul Mielbergi Tähtvere elamud

Sootuks erinevat, traditsioonilisemat kujunduslaadi esindasid Paul Mielbergi poolt Tähtverre planeeritud hooned. Nendele on omane hilisjuugendlikele ja *Heimatkunst*'i esindavate stiilielementide põimumine.⁷⁴³ Mart Kalm seostab Mielbergi jätkuvat *Heimat*-stiili hindavat meelelaadi asjaoluga, et lisaks Tartu üleüldisele mahajäämusele pealinna ehituskunstist, ei orienteerunud paljud Venemaa taustaga arhitektid nende loomingut mõjutanud venepärasuse ja aegunud akademistliku koolituse tõttu uutes arhitektuurstiilides niivõrd hästi kui Riias arhitektuurialase väljaõppe omandanud Eesti arhitektid ja insenerid.⁷⁴⁴

Professor Ants Piibu tellimusel Kassitoome servale (Oru tn 1) Mielbergi poolt projekteeritud ja 1929. aastal valmishitatud villalik eramu on eelnimetatud stiili üks ehedamaid esindajaid. Hoone on kahekorruseline, liigendatud kelpkatuse, kompaktsed põhiplaaniga ehitised, mille kujunduslike elementidena hakkavad silma arvukad eendid ja ärkliid, Tartule omane kaarjas välisuks koos selle kohal asuva kolmnurkviiluga ning eri suuruses ja ebasümmeetriliselt⁷⁴⁵ paiknevad aknad. Mielbergi projekti järgi oli algselt alumisele korrusele kavandatud hall, suur üldtuba, söögituba, köök ning teenijatuba ja mansardkorrusele neli magamistuba. Mitmesugused abiruumi asusid soklikorrusel.⁷⁴⁶ Vundamendi ehitusmaterjalina kasutati nii maakive kui ka tellist, seinad laoti samuti tellisest ning kaeti seejärel krohviga. Mansardstiilis katuse materjalina kasutati tõenäoliselt keraamilist kivi. Maja ümbritseb metallaed.⁷⁴⁷ Nõukogude perioodil võeti maja kasutusele valitsuse residentsina, mistõttu on siseruumide osas võrreldes Mielbergi projektiga mõningaid muudatusi läbi viidud.⁷⁴⁸

Olles üldjoones funktsionalistlik, oli *Heimat*-stiilist ning juugendist mõjutatud ka Mielbergi poolt omaenese pere tarvis kavandatud eramu Jakobsoni tn 1. 1933. aastal ehitatud elumaja on kahe korrusega, murtud räästaga kõrge kelpkatuse, keldri, risttahukalise

⁷⁴² Miljööväärtuslikud hoonestusalad. Külastatud 7.03.2013.

⁷⁴³ Kotšenovki. Linnaehitus ja arhitektuur. Lk. 14.

⁷⁴⁴ Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Lk. 68; lk. 115.

⁷⁴⁵ Kultuuriväärtusega asjade ja –mälestiste register -

http://www.tartu.ee/?page_id=1443&lang_id=2&menu_id=6&lotus_url=http://info.raad.tartu.ee/muinsus.nsf/0/C771E0ABF90E9168C2256DDD0048F00C. Külastatud. 8. 03. 2013.

⁷⁴⁶ Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 41-42.

⁷⁴⁷ Kultuuriväärtusega asjade ja –mälestiste register. Külastatud 10.03.2013.

⁷⁴⁸ Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 42.

üldplaaniga, tänavapoolse kõrge vertikaalse lintaknaga⁷⁴⁹ eenduva trepikoja, aiapoolse eenduva saaliosa ning sellega liidetud terrassiga hoone, mille mõlemale korrusele oli planeeritud nelja tuba mahutavad korterid.⁷⁵⁰ Kui maja vundamendi materjalina kasutati kivi, siis seinad olid sarnaselt mitmete teiste Tähtvere elamutega ehitatud püstpalkidest ning hiljem ülekrohvitud. Katus kaeti keraamiliste kividega. 1960ndatel ning 1990ndatel aasatel rajati maja juurde kaks kelpkatusega garaaži.⁷⁵¹

Lisaks kirjeldatud hoonetele projekteeris Paul Mielberg Tähtvere linnaosasse tööstur A. Faure kahekorterilised elamud, W. Hackenschmidt üürimaja (vt. Lisa 8), proua B. Piibu üürimaja ning P. Nipuse üürimaja.⁷⁵² Kuigi A. Faure perekonnale 1932. aastal kavandatud hoone (Vikerkaare tn 2) välisilme kõrge kelpkatuse ja eeduva trepikojaga viitas veel *Heimatkunst*'i mõjutustele, tõendas elamu selge ja lihtne ruumiprogramm, et funktsionalistlikud tendentsid ei jätnud ka Mielbergi loomingut puudutamata. Nii oli enamikel Mielbergi poolt Tähtverre projekteeritud üürimajadel endisest lakoonilisem fassaadikujundus, madalamad katused ning loogiline ja hoone keskteljel asuva trepikoja suhtes sümmeetriline ruumipaigutus.⁷⁵³

Kuigi Kaur Altoa hinnangul on Tähtvere hooned arhitektuurselt tellijate tagasihoidlike nõudmiste tõttu pigem keskpärased⁷⁵⁴, on linnaosa siiski oma terviklikult aedlinliku kujunduse tõttu üks kaunimaid antud perioodil Eestis rajatud elamurajoone.⁷⁵⁵

5. 5. Eesti Omavalitsuse kindlustusseltsi „OMA“ Tartu hoone ümberehitus

1920. aastal ühe esimese rahvusliku kindlustusseltsina⁷⁵⁶ asutatud „OMA“ tegevuse laienedes kerkis esile vajadus Tartu osakonna Riia ja Tähe tänava nurgal asunud, parun Engelhardti pärijalt „kindlustusvõtjate vabade kapitalide kindlama ja tulutoovama paigutamise eesmärgil“⁷⁵⁷ ostetud büroohoone ruumide laiendamiseks ning kaasajastamiseks. Ümber- ja juurdeehituse projekti koostajaks valiti ülikooli arhitekt Paul Mielberg ning ehitustööde

⁷⁴⁹ Kultuuriväärtusega asjade ja –mälestiste register. Külastatud 10.03.2013.

⁷⁵⁰ Raam. Eesti arhitektuur 4. Lk. 26.

⁷⁵¹ Kultuuriväärtusega asjade ja –mälestiste register. Külastatud 10.03.2013.

⁷⁵² EAA, f. 2100, n. 2, s. 653, l. 155p, l. 156.

⁷⁵³ Olnust olevale, 18. detsember 1996.

⁷⁵⁴ Tartu Postimees - <http://www.tartupostimees.ee/243506/tahtvere-linnaosa-taidab-keskparane-arhitektuur/>. Külastatud 10.03.2013.

⁷⁵⁵ Kotšenovski. Linnaehitus ja arhitektuur. Lk. 16.

⁷⁵⁶ Postimees, nr. 13, 14. jaanuar 1934, lk. 10.

⁷⁵⁷ Eesti sõnas ja pildis I. Lk. 49.

teostajaks kohalik ettevõtja J. Kompus. Ehitusalast järelvalvet teostas linnaarhitekt Arnold Matteus.⁷⁵⁸ 1929. aastal läbi viidud laienduse eesmärgiks oli lisaks üldisele ruumide remondile kindlustusseltsile vajaliku korteri sisseseadmine ning kolmekorruselise hoone alumisele korrusele avarate kaupluseruumide ehitamine.⁷⁵⁹ Maja peasissekäik plaaniti Riia tänava poolsele küljele, kust ümberehituste teostumise järel avanes vaade maitsekalt kujundatud ja *metlach*-plaatidega kaetud põrandaga eeskotta. Viimasest omakorda viis konoiidist marmorustriliste käsipuudega mahukas trepp kindlustusseltsi siseruumidesse, mis võtsid enda alla terve teise korruse. Tähtsaima ruumina paistis silma punase koiniidiga kaetud põrandaga suur operatsioonide saal. Seltsi ruumide seinad kaeti tapeediga ning varustati elektriventilatsiooniga. Tervesse hoonesse seati sisse korrektselt toimiv veevõrk. Lisaks kindlustusseltsi ruumidele olid majas omale koha leidnud rahukohtu ruumid kolmandal korrusel⁷⁶⁰, mitmed üürikorterid ning muud äriruumid, milles samuti paralleelselt viidi läbi põhjalikud remontitööd.⁷⁶¹ Peale selle oli „OMA“ Tartu osakonna hoone ümberehituse puhul ette nähtud varasemalt „Karskuse Sõbra“ seltsi ruumide kindlustusseltsile ülevõtmine, kohtuasutuste tarvis Tähe tänava poolsele küljele lisasissepääsu rajamine ning Riia tänava äärsele tühjale platsile väljaüüritavate autokuuride ehitamine.⁷⁶² Aastatel 1936–1937 püstitati Matteuse projekti järgi varasema hoone kõrvale Riia tänavale veel neljakorruseline maja äri-, kontori- ja korteriruumide tarvis.⁷⁶³ Näiteks võimaldati hoone alumisele korrusele väljaüüritavad ruumid Mihkelsoni juuksetööstuse, „Tulu“ koloniaalkaupluse, Savisaare lilleäri ja Uri pudupoe tarvis.⁷⁶⁴

---

⁷⁵⁸ Päevaleht, nr. 339, 14. detsember 1929, lk. 7.

⁷⁵⁹ Postimees, nr. 61, 3. märts 1929, lk. 7.

⁷⁶⁰ Postimees, nr. 189, 16. juuli 1929, lk. 5.

⁷⁶¹ Eesti sõnas ja pildis I. Tartu 1933. Lk. 49.

⁷⁶² Postimees, nr. 80, 22. märts 1929, lk. 10.

⁷⁶³ Eesti sõnas ja pildis I. Tartu 1933. Lk. 49.

⁷⁶⁴ Postimees, nr. 339, 15. detsember 1936, lk. 7.

Kokkuvõte

Tartu ülikooli ehitiste püstitamisel on tavapärane toonitada ülikooli esimese arhitekti ning ökonomia, metsanduse, põllumajanduse ja tsiviilarhitektuuri professori Johann Wilhelm Krause rolli. Tähelepanuta ei tohi jätta temale ülikooli arhitekti ametikohal järgnenud isikuid. Eesti Vabariigi Tartu ülikooli arhitekti Paul Eugen Mielbergi panus Tartu ülikooli hoonestuse ja linnaruumi väljakujunemisse on kahtlemata väärt põhjalikku käsitlemist

19. sajandi algul taasavatud Tartu ülikooli ruumipuudus tingis muude aktuaalsete küsimuste kõrval õppeasutusele vajalike hoonete ehitamise. Olles esiti sunnitud tegutsema üürimajades ja professorite erakorterites, pani kõrgkool Johann Wilhelm Krause ülikooli hoonete projekteerijaks kutsumisega aluse Tartu linnaruumis silmapaistvale hoonete-ansamblile. Linna arenemine jätkus jõudsalt ka Krause tegevusele järgnenud ajal. 19. sajandi teisel poolel kehtestati uus ehitusmäärustik, laiendati Tartu piire kirde suunas, pöörati tähelepanu haljastusele ning ehitati mitmed esinduslikud linnaelamud.

Paul Mielbergi arhitektiks kujunemise tee sai alguse õpingutega Riia Polütehnilises Instituudis masinaehituse erialal. Olgu lisatud, et Paul Mielbergi, tema isa Johann Mielbergi, onu Georgi ja vend Jegori näoli on tegemist esimese põlvkonna eesti haritlastega. Sarnaselt paljude teiste Eesti päritolu isikutega meelitas Peterburi oma mainekate kõrgkoolidega ka Paul Mielbergi. Jätkates haridusteed Peterburi Kunstiakadeemias arhitektuuri õppides, omandas ta esimesed ehitusalased kogemused linna tipparhitektide (Benois, Lidval, Munz) käe all praktiseerides. Peterburis veedetud aastad ning akadeemias valitsenud küllalt konservatiivne õhkkond avaldasid kahtlemata mõju Paul Mielbergi hilisemale loomingule. Ta ei läinud niivõrd kiiresti kaasa 1930. aastatel levinud funktsionalistlike stiiliuundustega.

Peterburist lahkumise järel peatus ta mõnda aega Kiievis, reisis Jugoslaavias ja Rootsis. Paul Mielberg saabus 1920. aastate algul Tartusse. Siin valiti ta 1922. aastal ülikooli ehitusõpetuse dotsendi kohusetäitjaks ning ülikooli arhitektiks. Keskendunud praktiliselt 1940. aasta lõpuni ehitusõpetuse loengute ja praktikumide läbiviimisele, panustas ta paralleelselt ehitusõpetuse kabineti rajamisse.

20. sajandi esimesel poolel tõusid siinsete arhitektide seas baltisakslaste kõrval esile eesti rahvusest isikud. Nende kutsealasele koondumisele pani aluse Eesti Arhitektide Ühingu loomine. Ühing aitas ühtlustada arusaama arhitekti õigustest ja kohustustest ning ühiskondlikust rollist. Paul Mielberg kuulus lisaks Eesti Arhitektide Ühingu Tartu Heakorra ja Kaunistamise Seltsi ning Inseneride Koja arhitektuurisektsiooni liikmeskonda. Kuna ülikooli

ehitiste püstitamise protsess oli äärmiselt reglementeeritud, pidi Paul Mielberg oma töös kinni pidama mitmetest määrustest ning projekteerimise kõrval vastutama ehitustööde korrapärase teostamise eest.

Tartu ülikooli ülesandel teostatud projektidest oli Mielberg seotud üliõpilasmaja ümberehitusega (1925–1926), toomkiriku varemetes asunud ülikooli raamatukogu ümber- ja juurdeehitusega (1927–1929), kehakasvatuse instituudi võimla rajamisega (valmis 1929. aastal), silmakliiniku ümberehitusega (1936–1938), mitme põllumajandusteaduskonna Raadi katsejaamade hoone ehitusega (aastatel 1924–1937), instituutide hoone (tuntud keemiahoonena) rajamisega (esimene hooneosa valmis 1938./1939. aastal), Maarjamõisa kliinikute kõrvalhoonete projekteerimisega ning ülikooli naistekliiniku auditooriumi ümberehitusega (1939).

Paul Mielbergi poolt Tartu linnas projekteeritud hoonete loetelu algab Pauluse kiriku alatarikuju aluse ning kooriseina kavandist. Järgmiseks tööks oli Villem Reimani monumendi aluse ning Vabadussõjas langenud sõdurite mälestussamba aluse kavandi projekteerimine. Viimane ei läinud skulptor Amandus Adamsoni vastuseisu tõttu töösse. Paul Mielberg on andnud suure panuse Tähtvere linnaosa väljakujundamisse. Kuigi tema Tähtvere planeerimiskavandile eelistati linnaarhitekt Arnold Matteuse tööd, on Mielbergi poolt Tähtverre projekteeritud mitmed korterelamud ning juugendist ja *Heimatkunst'*ist mõjutatud eramud.

Vaatamata sellele, et mitmed Paul Mielbergi projektid ei leidnud realiseerimist, on Mielbergi loometöö ometi aukartust äratav. See tõendab, et Mielbergi puhul oli tegemist võimeka ning tööka arhitektiga, kes oli praktiliselt igal aastal seotud mõne hoone projekteerimise või renoveerimisega. Paul Mielberg loobus haigestumise tõttu 1935. aastal ülikooli arhitekti ametikohast, kuid jätkas hoonete projekteerimist sama innukalt. Kuigi Mielbergi on Peterburi akademistliku koolituse tõttu kritiseeritud suutmatuses omaks võtta mitmeid stiiliuudusi, hakkavad tema poolt Tartusse kavandatud hooned silma läbimõeldud plaanilahenduse ning maitseka väliskujundusega.

Lisad

Lisa 1. Krahv M. P. Tolstoi maja (<http://www.encspb.ru/object/2804004269?lc=en>)

Lisa 2. Hotell „Astoria“ (<http://www.encspb.ru/object/2804002969?lc=en>)

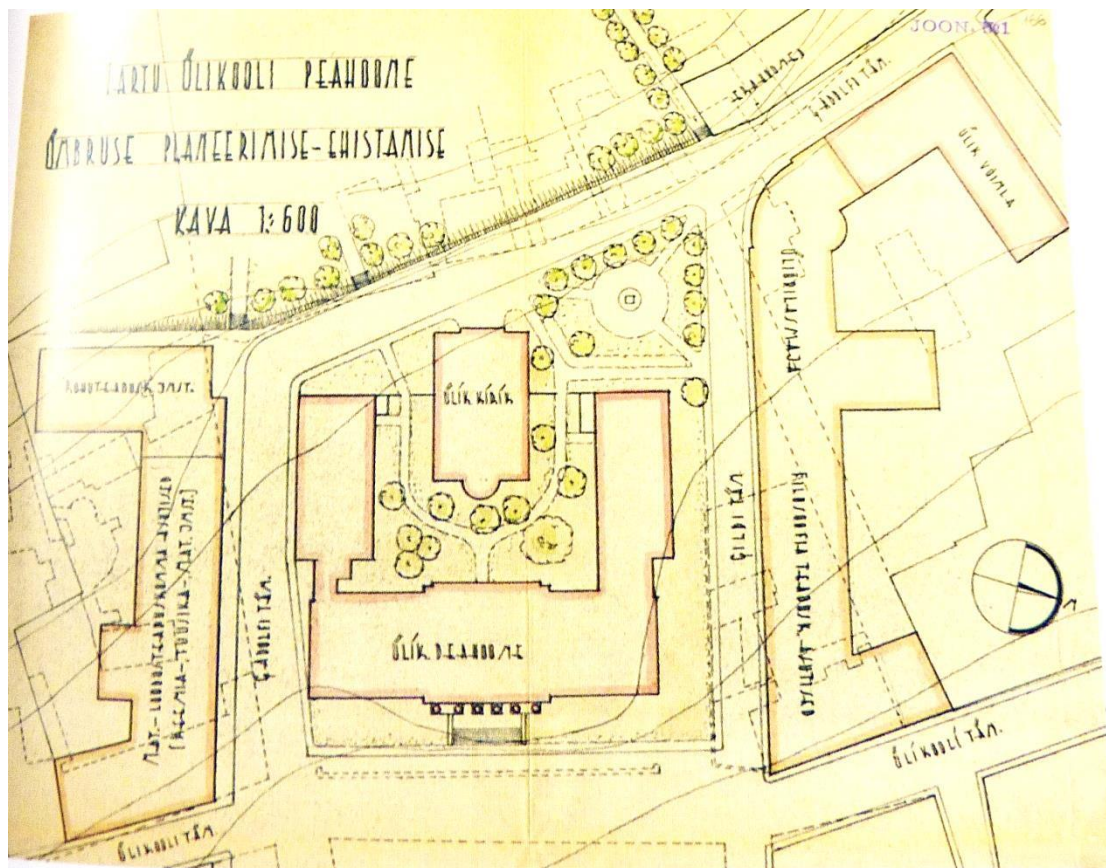
Lisa 3. Kehakasvatuse instituudi võimla (<http://vanadasjad.wordpress.com/>)

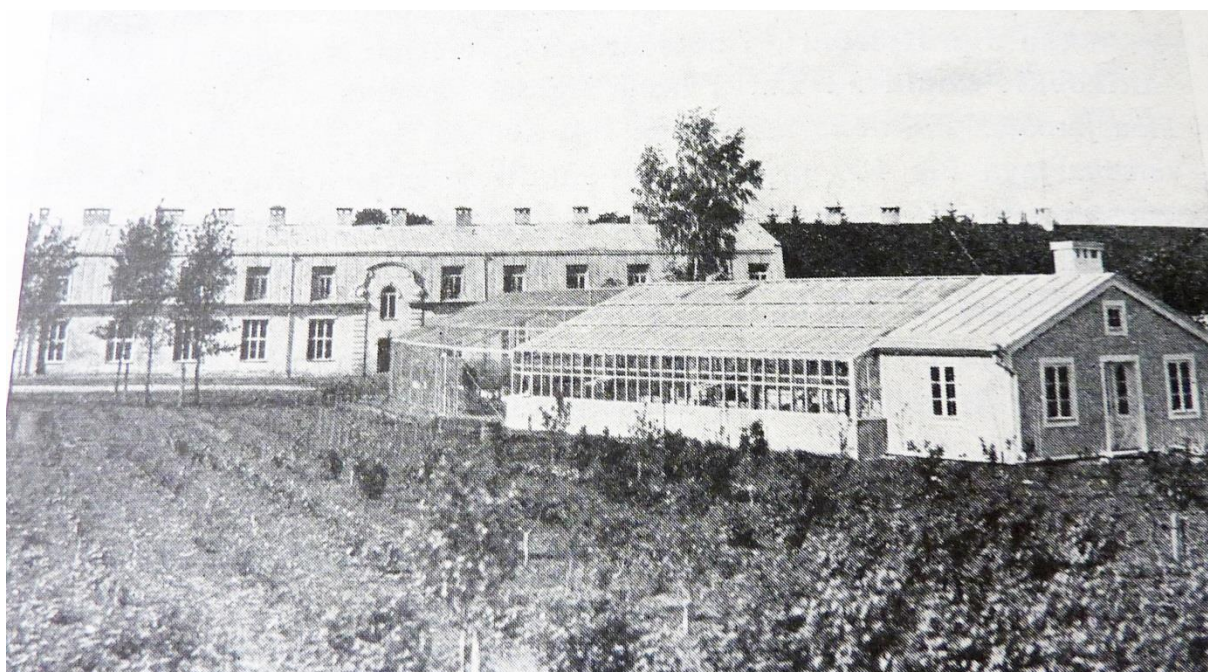
Lisa 4. Ülikooli silmakliiniku hoone (<http://vanadasjad.wordpress.com/>)

Lisa 5. Tartu ülikooli peahoone ümbruse planeerimise-ehitamise kava
(L. Hansar. Linnast muinsuskaitsealaks)

Lisa 6. Katsejaamade laboratooriumide hoone ja kasvumaja
(Tartu ülikooli põllumajanduslikud katsejaamad.)

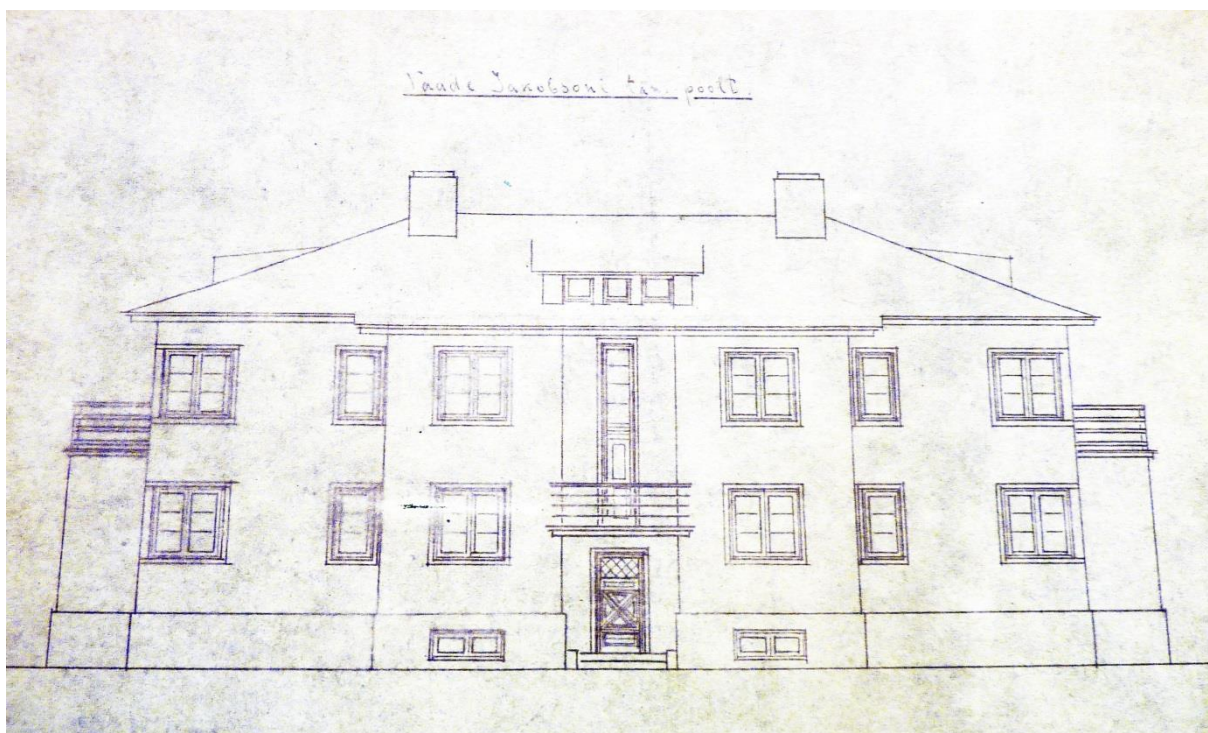

Lisa 7. Villem Reimani mälestussammas

(http://www.tartu.ee/?lang_id=1&menu_id=3&page_id=2327)

Lisa 8. W. Hackenschmidt'i üürimaja projekt (EAM. 2. 2. 668.)

Lisa 9. Paul Eugen Mielberg (EAM. 29. 1. 11)

Lisa 10. Paul Eugen Mielberg (<http://dspace.utlib.ee/dspace/handle/10062/19237>)

Lisa 11. Paul Mielbergi tööde (osaline) nimestik (EAA. 2100. 6. 653)

1. Mitu 5- korruselise üürimaja projekti.
2. Supelushoone projekt.
3. Konstantinoopoli teatri ja staadioniga rahvamaja projekt.
4. Tartu Pauluse kiriku altari ja Adamsoni poolt valmistatud kuju aluse projekt ning kooriseina maalimise projekt ja nende ehitustööde juhatamine.
5. Tartu Ülikooli Raadimõisa põllumajandusteaduskonna katsejaamade laboratooriumide hoone projekt ning ehitustööde juhatamine.
6. Tartu Ülikooli üliõpilasmaja ümberehitustööde juhatamine ning raudvõre ja kõrvalhoone projekt.
7. Ülikooli raamatukogu ümber- ja juurdeehituse projekt ning ehitustööde juhatamine.
8. Ülikooli Maarjamõisa karjalauda projekt ja ehitustööde juhatamine.
9. Ülikooli Raadimõisa noorkarjalauda projekt ja ehitustööde juhatamine.
10. Ülikooli kehakasvatuse instituudi võimlaga hoone projekt ja ehitustööde juhatamine.
11. W. Reimani mälestussamba aluse projekt ja ehitustööde juhatamine.
12. Tartu langenud sõdurite mälestussamba aluse kavandid.
13. Tartu Tähtvere linnaosa planeerimiskavandid.
14. Raadimõisa endise lossi Eesti Rahva Muuseumiks ümberehitustööde juhatamine ja kavandid.
15. Ülikooli uue haavakliiniku (Toomemäel) hoone projekt.
16. Ülikooli uue keemiainstituudi projekt.
17. 4- korteriga professorite elumaja projekt.
18. Ülikooli põllumajandusteaduskonna katsejaamade kasvuhoone projekt ja ehitustööde juhatamine.
19. A le Coq'i pakkimise hoone ja silla ehitustööde juhatamine.
20. Kindlustusseltsi „OMA“ maja ümberehituse projekt.
21. Professor A. Piip'i elumaja projekt ja ehitustööde juhatamine.
22. Tartu Jaani koguduse vanadekodu hoone projekt.
23. A. Faure kahekorteriliste elumajade projekt ja ehitustööde juhatamine (Tähtveres).
24. Professor A. Nõmmiku maja projekt (Puiestee tn).
25. Ülikooli katseloomade hoone (Aia tn 46) projekt ja ehitustööde juhatamine.
26. Ülikooli loomateaduskonna uue haavakliiniku projekt.
27. Ülikooli väikeloomade katsejaama hoone projekt.
28. Ülikooli Maarjamõisa kliinikute keskköögi projekt.
29. Ülikooli silmahaiguste kliinikuhoone ümberehituse projekt.
30. Ülikooli Maarjamõisa kliinikute keskjäakeldri ehituse projekt ja ehitustööde juhatamine.
31. Ülikooli naistekliiniku auditooriumi ümberehituse projekt.
32. Ülikooli puuvankrikuuride ehituse projekt ja ehitustööde juhatamine.
33. Ülikooli farmatseutilise instituudi ümberehituse projekt.
34. Ülikooli tööliste korterite hoone projekt (Raadimõisas ja Maarjamõisa kliinikute juures).
35. Ülikooli Tähetorni kupliehituse projekt.

36. W. Ernitsi elamu projekt (Tamme linnaosas).
37. A le Coq'i autode garaaži ehituse projekt ja ehitustööde juhatamine.
38. Proua B. Piip'i üürimaja projekt ja ehitustööde juhatamine (Tähtveres)
39. P. Nipuse üürimaja projekt ja ehitustööde juhatamine (Tähtveres)
40. W. Hackenschmidti üürimaja projekt ja ehitustööde juhatamine (Tähtveres).
41. A. ja R. Treufeldti üürimaja projekt ja ehitustööde juhatamine (Tähtveres)
42. G. Fuviku elumaja projekt (Võrus).
43. Eesti Rahva Muuseumi arhiivraamatukogu hoone juurdeehituse projekt (Aia tn).

Summary

Paul Mielberg – engineering professor and architect of Tartu University

Paul Eugen Mielberg's contribution to the building of Tartu University is certainly worth to be studied thoroughly. Although it is usual to stress the role of Johann Wilhelm Krause in connection with the erection of the university buildings we should not ignore other university architects who followed him.

The lack of room in the reopened University of Tartu in the beginning of the 19th century brought along, among other topical issues, the building of the necessary facilities to the university. In the beginning tenement houses and lodgings were used as studying rooms but together with Johann Wilhelm Krause as the architect of the university buildings the establishment of an outstanding ensemble of buildings in Tartu was launched. According to his drafts library was built on the Dome Hill but also Anatomicum, Clinic, the Observatory and many other establishments. On the territory of former St. Mary's Church a new classicist main building was established. The development of Tartu also continued after Krause. In the second half of the 19th century new building regulations were enforced, the border of Tartu extended in the northeast, attention was paid towards landscaping and several representative city buildings were established.

Paul Mielberg started his studies in Riga Polytechnicum in the Faculty of Mechanical Engineering. Similarly to other people of Estonian origin Petersburg with its reputable universities also attracted Mielberg. He continued his studies in St. Petersburg Academy of Arts studying architecture and obtaining his first construction experience under the guidance of city's top architects. These years he spent in Petersburg and the conservative climate of the academy undoubtedly had an impact on his later work.

After leaving Petersburg and stopping for a while in Kiev, Yugoslavia and Sweden Paul Mielberg went to Tartu in the beginning of 1920. Here in 1922 he was elected deputy engineering professor and the university architect. Until the end of 1940 he concentrated on engineering lectures and conducted practicums contributing at the same time to the building of the cabinet of engineering.

The office of university architect was established already during the time of Krause but architects who followed him were not as talented as him. On the first half of the 20th century

besides the local Baltic German architects Estonians also gained prominence. In order to connect architects the Union of Estonian Architects was created. The aim of the union was to synchronize the understandings of architects' rights and responsibilities and social role. Besides the Union of Estonian Architects Paul Mielberg was also the member of the Maintenance and Beautification Society of Tartu and Architectural Engineering Society. As the erection process of university buildings was highly regulated Paul Mielberg had to follow various regulations and besides the design he also had to be responsible for the regular construction works.

The list of buildings Paul Mielberg designed starts with the altarpiece basis of St. Paul's Church and compiling the draft for the painting of the church wall. It was followed by Villem Reiman's monument base and the draft for the monument base for the soldiers fallen in the War of Independence. Latter, however, was not approved by sculptor Amandus Adamson. Paul Mielberg has made a major contribution to the completion of Tähtvere district. Although city architect Arnold Matteus' draft was preferred to his Mielberg has designed several apartment buildings in Tähtvere and private residences influenced by Modern style and *Heimatkunst*.

Mielberg was also connected to rebuilding the Student Club, the UT Library on the ruins of the Dome Cathedral, the gym, Eye Clinic, several experiment stations for the Faculty of Agriculture at Raadi, Chemistry Building, buildings of Tartu University Clinic and Women's Clinic.

While describing the history of university buildings the role of persons who followed Wilhelm Krause is forgotten or underestimated. Thus a proper overview of Paul Mielberg who worked as a university architect and assistant professor teaching engineering in 1920-1930 has not been put down. Although many of his projects were not carried out the list of buildings Mielberg planned is quite long. This proves he was a talented and hard-working architect who basically every year was bound to designing or rebuilding. While in 1935 he had to give up his work as an architect because of illness he continued designing with the same enthusiasm as before. Due to Mielberg's academic education in Petersburg he was criticized for not being able to embrace style innovations, despite, the buildings he designed are eye catching with their elaborate planning and tasteful external design.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiivimaterjalid

Eesti Riigiarhiiv

ERA. 1. 3. 2839. Politseitalitus.

Eesti Ajalooarhiiv

EAA. 1767. 1. 1178. Eesti Üliõpilaste Selts.

EAA. 1880. 1. 75. Tartu Politseivalitsus.

EAA 2100 Eesti Vabariigi Tartu Ülikool.

EAA. 2100. 1. 9238.

EAA. 2100. 6. 10.

EAA. 2100. 6. 36.

EAA. 2100. 6. 55.

EAA. 2100. 6. 57.

EAA. 2100. 6. 71.

EAA. 2100. 6. 113.

EAA. 2100. 6. 134.

EAA. 2100. 6. 155.

EAA. 2100. 6. 161.

EAA. 2100. 6. 415.

EAA. 2100. 2. 653.

EAA 402 Tartu Keiserlik Ülikool.

EAA. 402. 2. 16814

EAA. 402. 2. 16815.

EAA. 402. 2. 16816.

EAA. 402. 2. 16817.

EAA. 5358. 1. 48. Voldemar Vaga, kunstiajaloolane.

Eesti Arhitektuurimuuseum

EAM. 2. 2. 668. 1920.-1930. aastate arhitektuur.

EAM. 29. 1. 11. Arhitektide biograafiad ja loominguga seotud materjalid.

Kirjandus

Allas, Anu; Kala, Aivar; Kalm, Mart jt. Kunstileksikon. Tallinn, 2001.

Eesti sõnas ja pildis I. Tartu, 1933.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal. Tartu, 1922.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta II poolaastal. Tartu, 1923.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal. Tartu, 1927.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1931. aasta II poolaastal. Tartu, 1931.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1932. aasta II poolaastal. Tartu, 1932.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1934. aasta II poolaastal. Tartu, 1934.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1935. aasta II poolaastal. Tartu, 1935.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1936. aasta I poolaastal. Tartu, 1936.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1936. aasta II poolaastal. Tartu, 1936.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1939. aasta I poolaastal. Tartu, 1939.

Eller, Mart-Ivo. Eesti kunsti ja arhitektuuri biograafiline leksikon. Tallinn, 1996.

Freymuth, Otto. Tartu doomkiriku ehitamislugu.

Haamer, A; Antik, R. Tartu Pauluse kogudus 1910-1935. Tartu, 1935.

Haamer, Valter; Pangsepp, Rudolf. Tartu Kivisild. Dorpater Steinbrücke 1784-1941. Tartu, 1997.

Hallas, Karin. Eesti puitarhitektuur. Tallinn, 1999.

Hallas-Murula, Karin. Funktsionalism Eestis. Tallinn, 2002.

Hansar, Lilian. Linnast muinsuskaitsealaks: linnaehituslike struktuuride muutused Eesti väikelinnades 13.-20. sajandil. Tallinn, 2010.

Hiio, Toomas; Piirimäe, Helmut. Universitas Tartuensis 1632-2007. Tartu, 2007.

Hinrikus, Toivo; Raal, Ain; Tankler, Hain. Farmaatsia Tartu ülikoolis läbi aegade. Tartu, 2005.

Inno, Karl. Tartu University in Estonia during the Swedish rule (1632-1710). Stockholm, 1972.

Kalm, Mart. Eesti funktsionalism. Tallinn, 1998.

Kalm, Mart. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2002.

Kalm, Mart; Kodres, Krista. Teisiti: funktsionalism ja neofunktsionalism Eesti arhitektuuris. Tallinn, 1993.

Karjahärm, Toomas. Vana Tartu ehitised ja inimesed. Tallinn, 2007.

Karjahärm, Toomas; Sirk, Väino. Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed, 1850-1917. Tallinn, 1997.

Klein, Aleksander. Moodne elamu ja ruumide sisustamine. Tallinn, 1932.

Kodres, Krista. Ilus maja, kaunis ruum. Kujundusstiile Vana-Egiptusest tänapäevani. Tallinn, 2001.

Kompus, Hanno. Moodne kodu. Tallinn, 1932.

Kotšenovski, Oleg. Linnaehitus ja arhitektuur. Tallinn, 1990.

Kotšenovski, Oleg. Linnaehitus ja arhitektuur. Tallinn, 1991.

Kõpp, Johan. Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu. 1, 1870-1905. Tartu, 1995.

Kärdla, Eevi. Tartu – minu linn: arhitekt Arnold Matteuse mälestusi. Tartu, 2008.

Kärdla, Eevi. Tartu vanadel fotodel. Tallinn, 2005.

Leppik, Lea. Kalefaktoripojast professoriks. Tartu ülikooli teenistujate sotsiaalne mobiilsus 1802-1918. Tartu, 2011.

Maiste, Juhan. Johann Wilhelm Krause 1757-1828. Kataloog 1. Kunstnikust arhitektiks. Tallinn, 1999.

Maiste, Juhan. Johann Wilhelm Krause 1757-1828. Kataloog 2. Arhitektina Liivimaal. Tallinn, 1999.

Maiste, Juhan. Johann Wilhelm Krause 1757-1828. Kataloog 3. Linnaehitajana Tartus. Tartu, 2011.

Mikelsaar, Raik-Hiio. Diploma fundationis Academiae sive Universitatis Dorpatensis: Gründungsurkunde der Universität Dorpat=Stiftelsurkund för Dorpats Universitet. Tartu, 2005.

Paas, Heini. Amandus Adamson: 1855-1929. Tallinn, 2006.

Palamets, Hillar. Lugusid toonasest Tartust. Tartu, 2003.

Piirimäe, Helmut. Tartu ülikooli ajalugu I, 1632-1798. Tallinn, 1982.

Piirimäe, Helmut. Ülikoolilinn Pärnu. Tartu, 1999.

Praust. Tartumaa mõisad. Tallinn, 2008.

Pullat, Raimo. Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917. Tallinn, 2004.

Pullat, Raimo. Peterburi eestlased. Tallinn, 1981.

Raam, Villem. Eesti arhitektuur 4. Tartumaa, Jõgevamaa, Valgamaa, Võrumaa, Põlvamaa. Tallinn, 1999.

Raid, Niina. Tartu vanemaid ehitisi. Tallinn, 1981.

Rammo, Mariann. Häving kui võimalus. Põhjasõja mõju Tartu linnaruumi arenguloole ja identiteedile. – Tartu ülikool ja Põhjasõda. Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. XXXIX. Tartu, 2011.

Rosenthal, Heinrich. Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel: mälestusi aastatest 1869-1900. Tallinn, 2010.

Siilivask, Mart. Tartu arhitektuut 1830-1918. Historitsism ja juugend. Tartu, 2006.

Siilivask, Karl. Tartu ülikooli ajalugu 1632-1982. Tallinn, 1985.

Siilivask, Karl. Tartu ülikooli ajalugu II, 1798-1918. Tartu, 1982.

Solomõkova, Irina. Eesti kunst 19. sajandi keskpaigast kuni 1940. aastani. Tallinn, 1977.

Soots, Endel. Ehitusõpetus. Tartu, 1930.

Tamul, Sirje. Kapitulatsioon ja universitas: järjepidevus ja uued võimalused? – Tartu ülikool ja Põhjasõda. Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. XXXIX. Tartu, 2011.

Tankler, Hain. Elmar Roots ja Tartu Ülikool. Tartu, 2000.

Tartu Ülikooli põllumajanduslikud katsejaamad. Tartu, 1932.

Vaga, Voldemar. Tartu ülikooli arhitektid. Tartu, 1928.

Vasar, Juhan. Tartu ülikooli ajaloo allikaid, I. *Academia Gustaviana*, a) Ürikuid ja dokumente. Dokument 11. Tartu, 1932.

Velliste, Anne; Tael, Kristi. Tartu Ülikooli Kliinikum 200. Tartu, 2004.

Üprus, Helmi. Tartu raekoda. Tallinn, 1984.

Vollmer, Hans. Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Leipzig, 1929.

Publitsistika

Keel ja Kirjandus, nr. 10, 1979.

Looming, nr. 2, 1988.

Maja, nr. 5/6, 1. veebruar 1995.

Olion, nr. 1, 1930.

Olion, nr. 9, 1933.

Olnust olevale, 18. detsember 1996.

Postimees 1922-1940.

Tee Kommunismile, 28. veebruar 1980.

Tehnika ja tootmine, nr. 12, 1979.

Üliõpilaste Leht, nr. 7, detsember 1915.

Internetileheküljed

Eesti biograafiline andmebaas ISIK -

<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=2278>.

Tartu Tähetorni Kalender -

<http://www.aai.ee/muuseum/Kalender/HTML/index.html?jegormielberg.htm>.

Peacemakers and breakers - <http://library.thinkquest.org/TQ0312702/stalin.htm>.

Artikkel „Mis eelnes keskkonnafüüsika instituudile?“ -

http://meteo.physic.ut.ee/kkfi/index_files/alinnas/Mis_eelnes.htm.

Riga Technical University. History - <http://www.rtu.lv/en/content/view/1464/1177/lang.en/>.

The Russian Academy of Arts. History - http://en.rah.ru/content/en/main_menu_en/section-academy-en/section-2008-09-12-17-36-36.html.

Fridrich Lidval - http://webstudio.il4u.org.il/projects/_spb/spholswed/swed/eng/lidv.htm.

Saint Petersburg Encyclopaedia. L. N. Benois -

<http://www.encspb.ru/object/2804007006;jsessionid=F4196B21530BA1797F33F0FFCCD9C3ED?lc=en>.

Dr. agr. Elmar Järvesoo elu ja töö – <http://www.eau.ee/~alo/pdf/jarvesoo/jarvesoo.pdf>.

Tallinna Tehnikaülikool. Fakte ajaloost - <http://www.ttu.ee/ulikool/tutvustus/ajalugu-ja-inimesed/>.

Juubelid. Johannes Pullerits 90 - http://agrt.emu.ee/pdf/1994_4_kroonika.pdf.

Seitsekümmend viis aastat Tartu ülikooli põllumajandusteaduskonna asutamisest -

http://agrt.emu.ee/pdf/1995_1_kuum.pdf.

Eesti Arhitektide Liidu ajalugu - <http://www.arhliit.ee/liit/ajalugu/>.

Ülikooli kohvik. Ajalugu - Kohvik.ut.ee.

Tartu ülikooli raamatukogu ajaloost - http://www.utlib.ee/index.php?e_id=3&p_id2=56.

Tartu toomkiriku ajalugu - <http://www.ajaloomuuseum.ut.ee/240724>.

Väljaanne „Sport ja muuseum“ -

http://www.sportimuuseum.ee/failid/File/sport_ja_muuseum_1_jaanuar_2012.pdf.

Kehakultuuriteaduskonna tutvustus - <http://www.kk.ut.ee/157170>.

Tartu Ülikooli Kliinikum - <http://www.kliinikum.ee/silmakliinik/ajalugu>.

Muinsuskaitse eritingimused hoone restaureerimiseks ja ümberehitamiseks -

<http://lepo.it.da.ut.ee/~merjemr/%C3%BClikooli%20ajalooline%20hoonestu/keemiahoone/Jakobi%20%20muinsuskaitse%20eringimused.pdf>.

Kultuuriväärtusega asjade ja-mälestiste register -

http://www.tartu.ee/?page_id=1443&lang_id=2&menu_id=6&lotus_url=/muinsus.nsf/09872c18954d7cd3c2256872003789b3/3aad8c0ba5683719c2256b6500362dc2?OpenDocument.

Keemiahoone -

ftp://195.80.111.130/pub/HTTP/XX_saj._arhitektuur/tartumaa/tartu/Tartu%20linn%20-%20kuni%201940.pdf.

Maarjamõisa mõis - <http://www.mois.ee/tartu/maarja.shtml>.

Miljööväärtuslikud hoonestusalad - http://www.miljooala.ee/harju-maakond?region_id=58.

EELK Tartu Pauluse kogudus - <http://www.eelk.ee/~tpauluse/index.html>.

Villem Reimani monumendi ajaloost -

http://www.tartu.ee/?lang_id=1&menu_id=3&page_id=2327.

Tartu Postimees - <http://www.tartupostimees.ee/243506/tahtvere-linnaosa-taidab-keskparane-arhitektuur/>.

Kultuuriväärtusega asjade ja –mälestiste register -

http://www.tartu.ee/?page_id=1443&lang_id=2&menu_id=6&lotus_url=http://info.raad.tartu.ee/muinsus.nsf/0/C771E0ABF90E9168C2256DDD0048F00C.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Triin Kurvits** (isikukood: 48505292727)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

magistritöö „Paul Mielberg – Tartu ülikooli ehitusõpetuse õppejõud ja arhitekt“,

mille juhendaja on vanemteadur Sirje Tamul,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 10. mail 2013

(allkiri)